

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜTÜB-İ SİTTE'DE CİHAD BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Nurullah YALÇIN

Enstitü Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER

OCAK-2018

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜTÜB-İ SİTTE'DE CİHAD BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Nurullah YALÇIN (127213021)

Enstitü Ana Bilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Bu tez ../../2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı <i>(Danışman)</i>	Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Fatma KIZIL	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

BEYAN
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: KÜTÜB-İ SİTTE'DE CİHAD BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA DEĞERLENDİRMESİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 15 /01/ 2018 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %15'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI : Nurullah YALÇIN
Öğrenci Numarası : 127213021
Ana Bilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Programı : Temel İslâm Bilimleri
Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

Danışman
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

ÖNSÖZ

Hadis edebiyatı geçmişten günümüze ictimâî hayatta birçok meseleye kaynaklık etmiş ve ortaya çıkan problemlere çözümler üretmiştir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünneti bu noktada Müslümanlar için yol haritası olmuştur. Cihad konusu da Allah Resûlü'nün (s.a.v.) ümmeti için emsal teşkil ettiği toplumsal meselelerden birisidir. Dolayısıyla Peygamber'imizin (s.a.v.) cihad konusunda ne söylediği bizler için son derece ehemmiyet arz etmektedir.

Nitekim bu çalışmada *Kütüb-i Sitte* özelinde cihad bölümleri incelendi ve burada yer alan hadislerin muhteva özellikleri tanıtıldı. Ayrıca hadislerin muhtevaları üzerinde yoğunlaşarak cihada dair hadislerde ortaya çıkan temel fikrin tespiti hedeflendi.

Buradan hareketle de Allah Resûlü'nün (s.a.v.) cihada dair söylediklerini tespit etme adına bu çalışma ortaya çıktı. Tezin bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, kaynakları ve metodu hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde kavramsal çerçeve üzerinde durularak cihad kavramı daha ayrıntılı olmak kaydıyla, cihadla yakın muhtevalı siyer, megâzî, imâre ve Bîat gibi ıstılahlar açıklanmıştır. Daha sonra müstakil konulu hadis edebiyatı genel hatlarıyla izah edildimiş ve cihada dair telif edilen ilk eserler tespit edilerek ulaşılanların muhteva tanıtımı yapılmıştır. Devamında ise *Kütüb-i Sitte* haricinde içerisinde cihad bölümü yer alan eserler incelenmiş ve muhteva yönüyle genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde *Kütüb-i Sitte*'de yer alan "Kitâbü'l-Cihâd"ların ana konularını tespit edip bab başlıklarını genel hatlarıyla inceleyerek bölümün karakteristik özelliğini ortaya çıkarmaya çalışıldı. Ayrıca cihad konularının geçtiği diğer bölümleri de inceleyerek bu konuda *Kütüb-i Sitte*'deki hadislerin tamamını görmeye gayret edildi. Son olarak da *Kütüb-i Sitte*'deki cihad bölümlerini karşılaştırarak muhteva yönüyle aralarındaki ortak ve farklı yönleri ortaya koymaya çalışıldı.

Tezin "Kitâbü'l-Cihâd"ların ve dolayısıyla cihad konusunun -özellikle hadisler çerçevesinde- doğru anlaşılmasına ve bu alanda yapılacak çalışmalara bir nebze dahi olsa katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen tez danışmanım kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Muhammet Beyler'e, kıymetli vaktini ayırıp tezin teşekkül sürecinde ve okunmasında önemli katkılar sunan Dr. Muhammed Enes Topgöl Bey'e, tezin ilk okumasını yaparak önemli teklif ve tavsiyelerde bulunan Sezgin Elmalı Bey'e ve değerli dostum Harun Doğan'a, değerli katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Fatma Kızıl Hocam'a, Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İmamoğlu'na, tezin şekilsel incelenmesinde ve düzenlenmesinde önemli katkılarda bulunan Sinan Pala Bey'e ve tezin yazım aşamasında daima desteğini hissettiğim kıymetli aileme şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
TABLO İNDEKSİ.....	viii
ÖZET.....	ix
SUMMARY.....	x

GİRİŞ

I. KONU, AMAÇ VE KAPSAM.....	2
II. KAYNAKLAR VE METOT.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR VE *KÜTÜB-İ SİTTE* ÖNCESİ HADİS EDEBİYATINDA KİTÂBÜ'L-CİHÂDLAR

I. KAVRAMLAR.....	5
A. Cihad	5
B. Siyer ve Megâzî	8
C. İmâre	11
D. Bîat	12
II. MÜSTAKİL KONULU HADİS EDEBİYATI VE <i>KÜTÜB-İ SİTTE</i> ÖNCESİ HADİS EDEBİYATINDA KİTÂBÜ'L-CİHÂDLAR	12
A. Müstakil Konulu Hadis Edebiyatı	13
B. Müstakil Olarak Telif Edilen Kitâbü'l-Cihâdların İlk Örnekleri	16
1. Abdullah b. el-Mübârek'in <i>Kitâbü'l-Cihâd</i> 'ı.....	16
a. <i>Kitâbü'l-Cihâd</i> 'ın Muhtevası	17
2. Ebû Bekir İbn Ebû Âsım'ın <i>Kitâbü'l-Cihâd</i> 'ı	18
a. <i>Kitâbü'l-Cihâd</i> 'ın Muhtevası	19
3. Diğer Kitâbü'l-Cihâd Örnekleri	20
C. Musannefler İçerisinde Bölüm Olarak Kitâbü'l-Cihâdlar	22
D. Bölüm Olarak Kitâbü'l-Cihâd'lara İlk Örnekler	24
1. Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) <i>Muvatta</i> 'nda Kitâbü'l-Cihâd.....	24
a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası	25
2. Abdurrezzâk'ın (ö. 211/827) <i>Musannef</i> 'inde Kitâbü'l-Cihâd	27
a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası	27
3. Saîd b. Mansûr'un (ö. 227/842) <i>Sünen</i> 'inde Kitâbü'l-Cihâd	29
a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası	29
4. İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) <i>Musannef</i> 'inde Kitâbü'l-Cihâd	31
a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası	31
5. Dârimî'nin (ö. 255/869) <i>Sünen</i> 'inde Kitâbü'l-Cihâd	32
a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası	32
E. Değerlendirme	34

İKİNCİ BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE'DEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD'LAR

I. BUHÂRÎ'NİN <i>SAHÎH</i> 'İNDEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD VE'S-SİYER'İ VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER	37
A. Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer'in Muhtevası	37
1. Ana Konuları	38
a. Cihadın Usul ve Âdâbı.....	38
b. Savaş Aletleri	42
c. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti	43
d. Muhtelif Faziletli Durumlar	44
e. Şehidliğin Fazileti	45
f. Kadınların Cihadı	46
g. Ganimetler	47
ğ. İsmen Zikredilen Savaşlar	47
h. Muhtelif Konulu Rivayetler	48
2. Bab Başlıkları.....	49
B. Buhârî'nin <i>Sahîh</i> 'indeki Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler	53
1. Kitâbü'l-Megâzî	54
C. Değerlendirme.....	58
II. MÜSLİM'İN <i>SAHÎH</i> 'İNDEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD VE'S-SİYER'İ VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER	59
A. Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer'in Muhtevası	60
1. Ana Konuları	61
a. Cihadın Usul ve Âdâbı.....	61
b. İsmen Zikredilen Savaşlar	62
c. Ganimetler	64
d. Muhtelif Konulu Rivayetler	64
2. Bab Başlıkları.....	66
B. Müslim'in <i>Sahîh</i> 'indeki Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler	68
1. Kitâbü'l-İmâre.....	68
C. Değerlendirme.....	70
III. İBN MÂCE'NİN <i>SÜNEN</i> 'İNDEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD'I VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER	71
A. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası	71
1. Ana Konuları	71
a. Savaş Aletleri	71
b. Cihadın Usul ve Âdâbı	72
c. Devlet Başkanına İtaat ve Bîat	73
d. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti	74
e. Ganimetler	75
f. Şehidliğin Fazileti	75
g. İnfakın Fazileti	76
ğ. Allah Yolunda Nöbet Tutmanın Fazileti	77
h. Muhtelif Konulu Rivayetler	77
2. Bab Başlıkları.....	78
B. İbn Mâce'nin <i>Sünen</i> 'indeki Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler...	80

C. Değerlendirme.....	80
IV. EBÛ DÂVÛD'UN SÛNEN'İNDEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD'I VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER	81
A. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası	81
1. Ana Konuları	82
a. Cihadın Usul ve Âdâbı.....	82
b. Ganimetler	84
c. Savaş Aletleri	86
d. Yolculuk Halleri.....	87
e. Esirler	88
f. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti	89
g. Şehidliğin Fazileti	90
ğ. Muhtelif Konulu Rivayetler	91
2. Bab Başlıkları.....	93
B. Ebû Dâvûd'un Sûnen'indeki Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler.....	95
C. Değerlendirme.....	96
V. TİRMİZÎ'NİN SÛNEN'İNDEKİ EBVÂBU FEZÂİLİ'L-CİHÂD, EBVÂBU'L-CİHÂD'I VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER	96
A. Ebvâbu Fezâili'l-Cihâd ve Ebvâbu'l-Cihâd'ın Muhtevası	96
1. Ana Konuları	97
a. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti	97
b. Şehidliğin Fazileti	98
c. Muhtelif Faziletli Durumlar	99
d. İnfakın Fazileti	99
e. Cihadın Usul ve Âdâbı.....	100
f. Savaş Aletleri	101
g. Devlet Başkanına İtaat ve Bîat	101
ğ. Muhtelif Konulu Rivayetler	102
2. Bab Başlıkları.....	103
B. Tirmizî'nin Sûnen'indeki Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler.....	104
1. Kitâbu's-Siyer	105
C. Değerlendirme.....	107
VI. NESÂÎ'NİN SÛNEN'İNDEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD'I VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER	107
A. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası	107
1. Ana Konuları	108
a. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti	108
b. Şehidliğin Fazileti	109
c. Cihadın Usul ve Âdâbı.....	110
d. İnfakın Fazileti	110
e. Muhtelif Konulu Rivayetler	111
2. Bab Başlıkları.....	112
B. Nesâî'nin Sûnen'indeki Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler.....	114
1. Kitâbu'l-Bey'at	114

C. Değerlendirme.....	115
VII. GENEL DEĞERLENDİRME	115
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	123
ÖZGEÇMİŞ.....	130

KISALTMALAR

AÜİFY	:Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
AÜİİD	:Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Dergisi
AÜSBE	:Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
BEÜİFD	:Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
BÜİFD	:Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	:Çeviren
ÇÜİFD	:Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	:Editör
FÜİFD	:Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
haz.	:Hazırlayan
HÜİFD	:Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İLSAM	:İlahiyat İlimleri Araştırmalar Merkezi
KURAMER	:Kur'ân Araştırmaları Merkezi
MÜİFD	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜİFV	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜSBE	:Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
OMÜİFD	:On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	:Ölüm tarihi
r.a.	:Radıyallâhu anh
s.	:Sayfa
sy.	:Sayı
s.a.v.	:Sallallahu Aleyni ve Sellem
SÜİF	:Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
SÜİFD	:Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜSBE	:Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
thk.	:Tahkiki Yapan
trc.	:Tercüme Yapan
thrc.	:Tahrir Yapan
tsh.	:Tashih Yapan
ts.	:Tarihsiz

TABLO İNDEKSİ

Tablo 1. Bölüm Olarak Kitabü'l-Cihâd'ların Muhteva Mukayesesi.....	34
Tablo 2. Buhârî'nin <i>Sahîh</i> 'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı.....	48
Tablo 3. Buhârî'nin <i>Sahîh</i> 'inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı.....	52
Tablo 4. Müslim'in <i>Sahîh</i> 'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı.....	65
Tablo 5. Müslim'in <i>Sahîh</i> 'inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı.....	67
Tablo 6. İbn Mâce'nin <i>Sünen</i> 'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı.....	77
Tablo 7. İbn Mâce'nin <i>Sünen</i> 'inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı.....	79
Tablo 8. Ebû Dâvûd'un <i>Sünen</i> 'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı.....	91
Tablo 9. Ebû Dâvûd'un <i>Sünen</i> 'inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı.....	93
Tablo 10. Tirmizî'nin <i>Sünen</i> 'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı.....	101
Tablo 11. Tirmizî'nin <i>Sünen</i> 'inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı.....	103
Tablo 12. Nesâî'nin <i>Sünen</i> 'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı.....	111
Tablo 13. Nesâî'nin <i>Sünen</i> 'inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı.....	112
Tablo 14. <i>Kütüb-i Sitte</i> 'deki cihad bölümlerinin rivayet sayılarına göre yüzdelik dağılımı.....	114
Tablo 15. <i>Kütüb-i Sitte</i> 'deki cihad bölümlerinin ana konularının sayılarına göre yüzdelik dağılımı.....	116
Tablo 16. <i>Kütüb-i Sitte</i> 'de cihad bölümü haricinde cihad konularına temas eden diğer bölümler.....	118
Tablo 17. <i>Kütüb-i Sitte</i> 'deki cihad bölümlerinin bablara göre dağılımı.....	119

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: <i>Kütüb-i Sitte</i> 'deki Cihad Bölümlerinin Muhteva Değerlendirmesi	
Tezin Yazarı: Nurullah YALÇIN	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER
Kabul Tarihi: 26/01/2018	Sayfa Sayısı: X (ön kısım) + 130 (tez)
Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimler	Bilim Dalı: Temel İslâm Bilimler
Hiç şüphesiz İslâm'ın temel konu ve kavramlarından bir tanesi de cihaddır. Nitekim bu kavramın farklı kullanım kalıplarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de yaklaşık kırk (40) <i>Kütüb-i Sitte</i>'de ise üçyüz otuz dokuz (339) yerde geçmesi konunun önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca yine <i>Kütüb-i Sitte</i> müelliflerinin tamamının konuya eserlerinde yer vermesi konuya gösterdikleri ihtimamın bir yansımasıdır. Çalışmada cihada taalluk eden temel kavramlar açıklanarak konunun daha iyi anlaşılmasına gayret edilmiş, <i>Kütüb-i Sitte</i>'deki cihad bölümlerini anlamlandırma adına cihad edebiyatının ortaya çıkış nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada cihad muhtevalı bölümler özellikle hicri ilk üç asırda telif edilen eserler üzerinden incelenmiştir. İncelemeler ve tespitler daha çok muhtevalar üzerinden yapılmıştır. Buna göre <i>Kütüb-i Sitte</i> müellifleri başta olmak üzere ilk dönem hadis edebiyatında zikredilen cihad hadislerinin temel konularının cihadın usul ve adabı, savaş aletleri, cihadın ve şehadetin fazileti ve ganimetler gibi mevzular üzerinde şekillendiği tespit edilmiştir. Tezde ayrıca, <i>Kütüb-i Sitte</i>'de geçen ve cihad muhtevalı rivayetlere yakın bölümler tespit edilerek muhtevalarına dair özet mahiyette bilgiler verilmiştir. <i>Kütüb-i Sitte</i>'deki cihad bölümleri kendi içerisinde incelenerek hadislerin ve bab başlıklarının büyük oranda mutabakat içerisinde olduğu müşahede edilmiştir. Eserlerdeki “Kitâbü'l-Cihâd”lar incelendikten sonra bölümle alakalı genel değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak <i>Kütüb-i Sitte</i>'de yer alan cihad bölümlerinin muhtevaları mukayese edilerek aralarında büyük benzerliklerin olduğu tespit edilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Cihad, Hadis, <i>Kütüb-i Sitte</i> , Muhteva Analizi, Şehidlik	

Yalova University Insitute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: Content Evaluation of Jihad Chapters in <i>al-Kutub al-Sitta</i>	
Thesis Author: Nurullah YALÇIN	Advisor: Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER
Date of Acceptance: 26/01/2018	Number of Pages: X (ön kısım) + 130 (tez)
Department: Islamic Sciences	Field of Study: Islamic Sciences
There is no doubt that one of the most fundamental subjects and concepts of Islam is jihad. In fact, the usage of this concept with different patterns about forty times in Qur’ân and three hundred and thirty nine times in <i>al-Kutub al-Sitta</i> reveals the importance of the subject. Besides, all the <i>al-Kutub al-Sitta</i> authors’ including this subject in their works is a reflection of this importance In the study, efforts has been made for better understanding the subject by explaining basic concepts related to jihad, and also the purpose of jihad literature has been tried to be determined for the sake of better understanding of the jihad chapters in <i>al-Kutub al-Sitta</i>. In this study jihad-containing chapters were examined especially through the works compiled in the first three hijri centuries. The reviews and determinations were mostly made based on the contents. As a result, it was determined that main topics of jihad ahadith mentioned in <i>al-Kutub al-Sitta</i> and other early hadith compilations were mostly about method and style of jihad, war apparatus, virtue of jihad, martyrdom, and spoils. In the present thesis, related chapters to jihad-containing narrations in <i>al-Kutub al-Sitta</i> were found out and short information about their contents was given as well. By examining jihad sections in <i>al-Kutub al-Sitta</i> within itself, it has been observed that ahadith and subheadings are substantially in accordance with each other. After studying chapters of jihads in the compilations general evaluation of each chapter has been made. Finally comparing the contents of jihad chapters in <i>al-Kutub al-Sitta</i>, it has been found that there are great similarities between them.	
Keywords: Jihad, Hadīth, <i>al-Kutub al-Sitta</i> , Content Analysis, Martyrdom	

GİRİŞ

I. KONU, AMAÇ VE KAPSAM

Tezin çerçevesini ilk dönem hadis edebiyatında yer alan cihad muhtevalı eserler ve bu eserlerde zikredilen cihad bölümleri oluşturmaktadır. Bu alanda kaleme alınan ilk eser olan Abdullah b. Mübârek'in (ö. 181/797) *Kitâbü'l-Cihâd*'ı ile kronolojik sıralamaya göre son telif edilen Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'inde yer alan "Kitâbü'l-Cihâd"ı arasında telif edilen eserler ve bu eserlerin cihad bölümlerini konu edinmektedir. Yine Kitâbü'l-Cihâd'larla birlikte cihadla yakın irtibatlı bölümler de mevzu kapsamında incelenmiştir.

Öncelikli amaç genel manada hicri ilk üç asırda telif edilen eserlerde cihad rivayetlerinin muhtevalarını incelemek, özel manada ise *Kütüb-i Sitte*'de yer alan cihad bölümlerindeki hadislerin karakteristik özelliklerini tespit etmek ve içerik yönüyle mukayese ederek hadisler çerçevesinde cihaddan neyin anlaşıldığını ortaya koymaktır. Böylece zihinlerde hadis merkezli bir cihad algısının oluşması hedeflenmiştir.

Altı hadis kitabında yer alan cihad bölümlerinde zikredilen hadislerin ana konularını tespit etmek ve bab başlıklarına dair değerlendirmeler yapmak da tezin diğer bir amacını oluşturmaktadır. Ayrıca cihad bölümleri incelenirken cihadla irtibatlı olduğu düşünülen diğer bölümler de incelenerek bütüncül bir cihad anlayışı oluşturmaya çalışmak da tezin amaçları arasında yer almaktadır.

Tezin kapsamını ilk dönem hadis edebiyatındaki eserlerde zikredilen cihad bölümlerinin metin ve muhtevaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla da *Kütüb-i Sitte* sonrası telif edilen hadis eserlerindeki cihad bölümleri konu kapsamına dâhil edilmemiştir. Hadislerde isnâd ve sıhhat değerlendirmesi yapmak konu sınırlarını aşacağı ve müstakil bir çalışmayı gerektirdiği için konumuz kapsamında değerlendirilmemiştir. Diğer taraftan cihad ahkâmına dair meseleler de tez kapsamında incelenmemiştir.

II. KAYNAKLAR VE METOT

Tezin kavram çerçevesi incelenirken özellikle cihad kavramı üzerinde durularak Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şeriflerde geçtiği yerler tespit edilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle de Râğîb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Müfredât*'ı, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*'ı, Firuzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *Kâmûsü'l-muhî't*'i, Mütercim Asım Efendi'nin (ö. 1235/1819) *Kâmus Tercümesi* gibi sözlüklerden hareketle kavramın manası ortaya konulmuştur. Özellikle kavramın hadislerdeki kullanımını tespit etme adına İbnü'l-Esir'in (ö. 606/1210) *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs* isimli eserine müracaat edilmiştir. Bununla birlikte tezle dolaylı yoldan alakalı olan siyer, megâzî, imâre ve Bîat kavramlarına özet olarak yer verilmiştir.

Tezin temel kaynakları incelemeye tabi tutulan on üç hadis kitabının bizatihi kendileri olmuştur. Bu eserler incelenirken de hadis ve sayfa numaraları elimizde mevcut matbu hallerine göre verilmiştir. Söz konusu eserlerin müellifleri hakkında bilgi verilirken de Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1030) *Hilyetü'l-evliyâ'sı*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö.463/1071) *Târîhu Bağdâd*'ı, İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu medîneti Dimaşk*'ı, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Sıfatü's-safve'si*, İbn Hallikân'nın (ö. 681/1282) *Vefeyâtü'l-Avna'yân*'nı, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Tezkiretü'l-huffâz*'ı ve

Siyeru a'lami'n-nübelâ'sı, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb*'i, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tabakâtü'l-huffâz*'ı, Zirikli'nin (ö. 1396/1976) *el-A'lâm*'ı, Ömer Rızâ Kehhâle'nin (ö. 1407/1987) *Mu'cemü'l-müellifn*'i gibi eserler esas alınmıştır. Ayrıca *DİA* maddelerine ve musannif hakkında yapılan güncel akademik çalışmalara da müracaat edilmiştir.

Tez yazım sürecinde metot yönüyle birçok eserden istifade edilmiş olmakla birlikte özellikle Abdullah Taha İmamoglu'nun *Hadis ve Siyaset* isimli eseri birçok noktada ilham kaynağı olmuştur.

Cihad edebiyatı taranırken İbn Nedîm'in (ö. 385/995) *el-Fihrist*'i, İbn Hayr el-İşbilî'ni *Fehrese*'si, Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfu'z-zunûn*'u, Kettanî'nin (ö. 1345/1927) Yusuf Özbek tarafından *Hadis Literatürü* ismiyle tercüme edilen *er-Risâletü'l-müstatrafe'sı* ve Zekeriya Güler'in *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü* gibi eserler incelenmiş ve cihad edebiyatına dair telif edilen eserlerden öne çıkanların isimleri zikredilmiştir.

Hadisler ana konular altında toplanarak konunun bütüncül bir şekilde anlaşılması temin edilmeye çalışılmıştır. Ana konular tespit edilirken öncelikle hadislerin tamamı okunmuş ve muhtemel başlıklar oluşturulmuştur. Aynı konuya temas eden yaklaşık beş ve üzeri hadisler başlık açmamızda en önemli etken olmuştur. Bu ana konular altında örnek hadisler zikredilmiş ve hadislerin daha iyi değerlendirilebilmesi için başta İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* ve Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc* isimli eserleri olmak üzere muhtelif şerh çalışmalarına müracaat edilmiştir. Tezde geçen her bir hadisin kaynağı verilmeye çalışılmış, örnek hadislerin kaynağı verilirken de bir yerde zikredilen hadisin *Kütüb-i Sitte* içerisinde geçtiği diğer yerler de tespit edilerek dipnotta belirtilmiştir.

Cihad literatürünün ilk örneklerinin muhtevaları özet olarak verilmiş, tezin ikinci ve asıl kısmını oluşturan *Kütüb-i Sitte*'de yer alan cihad bölümleri ise örnekler verilerek şerhlerden de istifade edilmek suretiyle daha çok ayrıntılara girilmiştir. Ayrıca yine *Kütüb-i Sitte* özelinde cihad konusuyla yakın alakalı olduğu düşünülen bölümlerin muhtevaları da zikredilmiştir. Diğer taraftan bab başlıkları ile hadisler arasındaki münasebete de temas edilmiştir. Son olarak *Kütüb-i Sitte* içerisinde yer alan cihad bölümleri muhteva itibariyle mukayeseye edilmiş ortak ve farklı yönleriyle ele alınmıştır. Mukayese yapılırken de niceliksel/kantitatif metot kullanılarak ortaya çıkan sonuçlar tablolar halinde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMLAR VE *KÜTÜB-İ SİTTE* ÖNCESİ HADİS EDEBİYATINDA
KİTÂBÜ'L-CİHÂDLAR

I. KAVRAMLAR

Burada çalışmanın asıl konusunu oluşturan cihad kavramı başta olmak üzere konuyla dolaylı olarak irtibatlı olan siyer, megâzî, imâre ve bîat kavramlar örnekler üzerinden açıklanacaktır.

A. Cihad

Cihad kelimesi “cehede” (جَهَدَ), “yechedü” (يَجْهَدُ)’den gelen “cehden” (جَهْدًا) veya “cühden” (جُهْدًا) kökünden türemiş bir isimdir. “Cehd” ve “cühd” kelimeleri mastar olup “güçlük çekmek” ve “zorlanmak” anlamına gelir. Fethalı olan “cehd” sözcüğünün “zorluk” anlamında, “cühd” (جُهْد) sözcüğünün ise, “genişlik” anlamında olduğu ifade edilmiştir. “Cühd” sözcüğünün insana sıkıntı veya keder veren şey anlamına geldiği de söylenmiştir.¹ Ayrıca İbn Manzûr “cehd” kelimesini “meşakkat”, “cühd” kelimesini ise “takat” şeklinde ayrı manalarda kullanmıştır.²

İbn Fâris (ö. 394/1004) “cihad” kelimesini “meşakkat” anlamıyla ilişkilendirerek tanımlamaktadır. Mesela; bu yağı çıkartılmış süt anlamına gelir. Bu ise ancak meşakkat çekmek ve yorgunluğa katlanmakla olur. Başka bir örnekte ise; “fülan yechedü’ d-taâm” (فلان يجهد الطعام) ifadesi çok fazla yemek suretiyle yemeğe yüklendiğinde söylenir.³ Zemahşerî “esâbehû cehdün” (أصابه جهد) “onun başına yorucu bir iş geldi” diyerek kelimeyi yine “meşakkat”⁴ manasında değerlendirmiştir. Cihad kelimesinin kökeni için ikinci bir ihtimal daha söz konusudur ki o da müfâ’ale babından mastar olup “insanın iyi şeylere nail olması” veya “kötülükleri def etmesi için bütün gücünü sarf etmesi” manasına gelmesidir.⁵

Fıkhi bir terim olan içtihat, söz konusu kelimenin ifti’âl babına nakledilmesiyle elde edilen mastar olup “fakihin, şer’î amelî hükümleri mufassal delillerden çıkarabilmek için olanca gücünü ortaya koyması”⁶ manasına gelmektedir. Cihad, *el-Müfredât* isimli eserde de “fikir üretmek suretiyle yorulmak”⁷ şeklinde tanımlanır. Kelimenin fikhî kullanımına dair yapılan tanımların birçoğunda yine “meşakkat ve zorluk” manalarının ön plana çıkartıldığı görülmektedir.⁸

¹ Rağıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi’l-Kurân* (thk. Safvân Adnân Dâvûdî), Dâru’l-Kalem, Beyrut 1412/1992, s. 208.

² Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Dâru’s-Sadîr, Beyrut ts. “chd”, III, 133.

³ Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ b. Fâris, *Mu’cemu mekâyîsü’l-luğa* (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun), Dâru’l-Cîl, Beyrut 1411/1991, I, 487.

⁴ Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa* (thk. Mezd Naim, Şevki Maarîf), Beyrut 1418/1998, s. 122.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, III, 133-134; Mecduddin Muhammed b. Ya’kûb el-Firuzâbâdî, *Kâmûsü’l-muhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1407/1987, s. 351.

⁶ Ebü’l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Keşfü’l-esrâr Şerhü’l-Musannef ale’l-Menâr*, Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut 1986, II, 170.

⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 208.

⁸ Ebü’s-Sena Mahmûd b. Zeyd el-Lâmişî, *Kitâb fî usûli’l-fikh* (thk. Abdülmecîd Türkî), Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1995. s. 201; Alaüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1308/1891, IV, 14;

İstilah olarak ise cihad kavramının farklı şekillerde tanımlandığı görülür. Mesela bu kavram “düşmanla yapılan muharebe, gerek söz gerek fiil olarak sahip olunan her türlü imkânın sonuna kadar kullanılması”⁹ şeklinde de tanımlanmıştır. Ayrıca cihad, “yüksek gayeye ulaşmak için, bir araya getirilen maddî ve manevî bütün vasıtaları, iyi niyet ile Allah yolunda sarf etmek”¹⁰ olarak da ifade edilmiştir. Münâvî’nin (ö. 1031/1622), “düşmana karşı sahip olunan gücün tamamen sarfedilmesi” şeklindeki tanımı benzerlik gösterse de burada kendilerine karşı cihad edilecekler düşman, şeytan ve nefis olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Münâvî devamında ise cihadın daha çok “hak dine davet” anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.¹¹ Ayrıca cihad kavramı son dönem yapılan çalışmalarda gerek istilah manasıyla gerekse konu itibarıyla farklı ve benzer şekillerde tanımlanmış ve farklı bakış açılarıyla ele alınıp yorumlanmıştır.¹²

“Cihad” kavramının Kur’ân’ı Kerîm’deki kullanımına gelince; cihad kavramı isim olarak dört yerde geçmekte, “cühd” (جهد),¹³ “câhede” (جاهد),¹⁴ “yücâhidûne”, (يجاهدون),¹⁵ “mücâhidûn” (مجاهدون)¹⁶ gibi türevleriyle birlikte ise yaklaşık kırk (40) yerde geçmektedir.¹⁷ Diğer taraftan cihad, sözle¹⁸, silahla¹⁹ ve amelle²⁰ olmak üzere üç farklı şekilde de tefsir edilmiştir.²¹

Şemseddîn Muhammed b. Hamza b. Muhammed Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâyi' fî usûli's-şerâi'*, Şeyh Yahyâ Efendi Matbaası, İstanbul 1289/1873, II, 415.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 135.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 134.

¹¹ Zeynüddîn Muhammed Abdür-rauf b. Tâcîlarîfîn b. Ali el-Münâvî, *et-Tevkîf alâ mühimmâti't-teârîf* (thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye), Dârü'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut, 1410/1990, s. 260.

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Özel, “Cihâd”, *DİA*, VII, 527; Mustafa Çağrı, “Davet”, *DİA*, IX, 16-19; Ahmet Yaman, “Savaş”, *DİA*, XXXVI, 189-194; Yasin Yılmaz, “Cihâd Kavramı ve Hz. Peygamberin Mekke ve Medine’deki Uygulamaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 2013, s. 285-307; Saffet Köse, “Cihâd Kavramı Şiddete Referans Olabilir mi?”, *Din ve Dünya Barışı Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, İstanbul 2008; *İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihâd Sempozyumu*, KURAMER, İstanbul 2016; Süleyman Uludağ, “Mücahede”, *DİA*, XXXI, 440-441.

¹³ et-Tevbe, 9/79.

¹⁴ et-Tevbe, 9/19; el-Ankebût, 29/6.

¹⁵ el-Mâide, 5/54.

¹⁶ en-Nisâ, 4/95.

¹⁷ el-Mâide, 5/35-53; el-En’âm, 6/109; en-Nûr, 24/53; el-Fâtır, 35/42; el-Ankebût, 29/6-8-69; en-Nahl, 16/38-110; et-Tahrîm, 66/9; Âl-i İmrân, 3/142; el-Enfâl, 8/72-74-75; el-Hucûrât, 49/15; es-Saf, 61/11; et-Tevbe, 9/16-19-20-41-44-73-81-86-88; es-Saf, 61/11; el-Bakara, 2/218; en-Nisâ, 4/95; (aynı âyette iki yerde daha geçmektedir); Muhammed, 47/31.

¹⁸ el-Furkân, 25/52; Tevbe, 9/73; et-Tahrîm, 66/9.

¹⁹ en-Nisâ, 4/95.

²⁰ el-Ankebût, 29/6-69; el-Hac, 22/78.

²¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 208; Mukatıl b. Süleyman, *Kur’ân Terimleri Sözlüğü* (çev. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, İstanbul 2004, s. 383-384.

Özetle ifade etmek gerekirse Kur'ân'ı Kerîm'de cihada dair ortaya çıkan ana temanın Allah yolunda canla, malla ve bütün güç ve imkânlarla mücadele etmek olduğu anlaşılmaktadır.²²

Cihad kavramının *Kütüb-i Sitte*'deki kullanımına bakıldığında ise müştaklarıyla birlikte Buhârî'de (ö. 256/870) yüz dokuz, (109) Müslim'de (ö. 261/874) altmış, (60) Ebû Dâvûd'da (ö. 275/889) otuz sekiz, (38) Tirmizî'de (ö. 279/892) otuz altı, (36) İbn Mâce'de (ö. 273/887) yirmi altı (26) Nesâî'de ise yetmiş (70) yerde geçmektedir.²³ Bu temel altı eserde toplamda üç yüz otuz dokuz (339) yerde cihad kelimesinin geçtiği tespit edilmiştir.

İbnü'l-Esîr cihad kelimesini “Hicretten sonra fetih yoktur. Fakat cihad ve niyet vardır”²⁴ hadisinden hareketle “düşmanla muharebe” şeklinde yorumlar. Bununla birlikte o cihadı “bütün imkânları kullanarak kişinin malı ve canı ile mücadele etmesi” olarak da tanımlar.²⁵

Hadislerde cihad kavramının kullanımına dair örnekler şu şekilde zikredilebilir; Allah Resûlü'ne (s.a.v.) en faziletli amel sorulduğunda Allah yolunda yapılan cihadın faziletli ameller arasında zikredildiği görülmektedir.²⁶ Hadiste doğrudan cihad kelimesinin kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda buradaki maksadın düşmana karşı Allah yolunda mal ve can ile yapılan mücadele olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim insanların hangisinin daha üstün olduğunun sorulduğu başka bir rivayette Allah yolunda canıyla ve malıyla cihad eden kimsenin bunlar arasında zikredilmesi²⁷ ve bu rivayette “cihad” kelimesinin geçmesi mevcut kanaati doğrular niteliktedir.

Bununla birlikte bazı hadislerden hareketle cihaddan maksadın sadece cephe savaşı olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bir rivayette en büyük cihadın zalim bir

²² Cihâd kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımına dair ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Fatih İldeş, *Kur'an-ı Kerîm'in Cihâd ve Teröre Bakışı* (Yüksek lisans tezi, 2008), AÜSBE.

²³ Bu tespiti Şamile programında yer alan *Kütüb-i Sitte* içerisinde “chd”, “cihâd”, “câhid”, “yücâhidü” ve “mücâhid” gibi kavramlar taranarak ulaşılmıştır.

²⁴ Müslim, “İmâre”, 83, 84, 85, 86, 87 (1863, 1864, 1865); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 2 (hadis no: 2480); Tirmizî, “Siyer”, 33 (hadis no: 1590); Nesâî, “Bîat”, 15 (hadis no: 4168, 4169, 4170, 4171, 4172, 4173);

²⁵ Ebû's-Seadât Mecdüddîn Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garibi'l-hadîs* (thk. Tahir Ahmed Zavi ve Mahmûd Muhammed Tanahi), el-Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut 1379/1979, I, 319.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır), Dâru Tavgî'n-Necâ, 1422/2001, “İman”, 18, (hadis no: 26); “Mevâkîf” 5 (hadis no: 527); “Cihâd”, 1 (hadis no: 2782); “Âdâb”, 1 (hadis no: 5970); “Tevhîd”, 48 (hadis no: 7534); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1375/1956, “İman”, 135, 136, 137, 138, 139 (83, 84, 85); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Matbaa-i Mustafa, Kahire 1395/1975, “Bir ve Sıla”, 2 (hadis no: 1898); Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen ü-Nesâî* (thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 1406/1986, “Hac”, 4 (hadis no: 2624); “Cihâd”, 17 (hadis no: 3129).

²⁷ Buhârî, “Cihâd”, 2 (hadis no: 2786); “Rikâk”, 34 (hadis no: 6494); Müslim, “İmâre”, 122, 123 (hadis no: 1888); Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen* (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1372/1952, “Fiten”, 13 (hadis no: 3978); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 5 (hadis no: 2485); Nesâî, “Cihâd”, 7 (hadis no: 3105).

hükümdar karşısında hakkı söylemek²⁸ olduğu ifade edilir. Bir başkasında ise mücahidin nefsi ile cihad eden kimse olduğu²⁹ belirtilerek nefisle yapılan mücadele de cihadın bir türü olduğu kabul edilir.³⁰

Kelimenin lügat ve ıstılah manası ile âyet ve hadislerdeki kullanımları incelendiğinde genel hatlarıyla bir çaba, gayret ve emek vurgusu dikkat çeker. Anlaşıldığı kadarıyla bu gayret ve çaba Allah yolunda yapılan mücahededir.³¹

B. Siyer ve Megâzî

“Siyer” (سير) kelimesi “sâra” (سار) “yesîru” (يسير)’dan gelen “seyran” (سيرا) kökünden türeyen bir isim olan “sîre” (سيرة) kelimesinin çoğuludur. Bu kelime lügatta “âdet, hal, durum, davranış, idare, yol, hareket, yürüme, ahlak, yaşantı” gibi manalara gelir.³²

Kelime ıstılahî manada kullanıldığında Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hayatını inceleyen, nakleden ve kendine özgü metotları olan ilim manasına gelmektedir.³³

Sîret kelimesini ister doğuştan ister sonradan elde edilmiş olsun, insan ve onun dışındakilerin üzerinde oldukları hal şeklinde tanımlayanlar da olmuştur. Bu mana

²⁸ Tirmizî, “Fiten”, 13 (hadis no: 2174).

²⁹ Tirmizî, “Fezâilu’l-Cihâd”, 2 (hadis no: 1621).

³⁰ Cihâd kelimesinin hadislerdeki kullanımına dair ayrıntılı bilgi için bk. Arent Jean Wensinck, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfazi’l-hadisi’n-nebevi= Concordance et indices de la tradition musulmane*, 1358/1939, ofs Leiden: E.J. Brill, 1936, I, 385-386.

³¹ Cihâdın farklı boyutları ve ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Siyer-i Kebîr İslam Devletler Hukuku* (çev. M. Said Şimşek, İbrahim Sarmış), EVS Dağıtım, İstanbul 1980, Vehbe Zuhaylî, *Asarü’l-harb fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Dârü’l-Fıkr, Dimaşk 1983; Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî, “Ensar, Muhacir, Cihâd, Gazve ve Şehidler Hakkında”, trc. ve thr. Ömer Faruk Habergetiren, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2013, s. 232-269; Mehmet Ali Kapar, “Hz. Peygamber’in Savaşlarına Genel Bir Bakış”, *SÜİFD*, 1990, sy. 3, s. 399-410; Ahmed Serci b. Abdülhamid, “Cihâd: Barış ve Adalet İçin Mücadele”, *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 1414/1994, sy. 2, s. 113-118; Lüey M. Safi, “İslâm’da Savaş ve Barış”, (çev. Safiye Morçay Gülen), *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, 1995, IV, sy. 1, s. 57-84; Ahmet Keleş, “... Savaşmakla Emrolundum” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi”, *ÇÜİFD*, 2004, IV, sy. 2, s. 33-60; Rahmi Yaran, “İslam, Cihâd ve Savaş”, *Bakü Devlet Üniversitesi’nin İlmi Mecmuası*, 2004, s. 165-182; Yunus Macit, “Savaş Kuralları Açısından Hz. Peygamberin Sünnetinde Doğal ve Fizikî Yapının Masuniyeti”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V, 2005 sy. 4, s. 95-110; Ahmet Keleş, “Cihâd-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslam’ın Yayılışı”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyum*, Fecr Yayınları, Konya 2007, s. 249-280; Mehmet Fatih İldeş, *Kur’ân-ı Kerîm’in Cihâd ve Teröre Bakışı*, (yüksek lisans tezi, 2008) AÜSBE; Saffet Köse, “Cihâd Kavramı Şiddete Referans Olabilir Mi?”, *Din ve Dünya Barışı Uluslararası Sempozyum*, İstanbul 2008, s. 168-202; Noor Mohammad, “Cihâd Öğretisi”, (çev. Celal Emanet), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, 2008, sy. 4, s. 253-271; Hüseyin Yılmaz, “İslam Korkusunun/İslamofobinin Oluşmasında ‘Cihâd’ Algısının Rolü”, *ÇÜİFD*, 2012, XVI, sy. 1 s. 165-187; Veysel Nargül, “İslâmiyetin Yayılmasında avasın ve Şiddetin Rolü”, *BÜİFD*, 2012, I, sy. 1 s. 139-146; Yasin Yılmaz, “Cihâd Kavramı ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mekke ile Medine’deki Uygulamaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 2013, s. 285-307; Abdullah Taha İmamoğlu, “I. Dünya Savaşına Bibliyografik Bir Katkı: Osmanlı’da Cihad Risaleleri”, *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi*, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası, *Bildiri Kitabı*, (ed. Halil Çetin, Lokman Erdemir), Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015, I, s. 151-179

³² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV, 388-389; Zemahşerî, *el-Fâik fi garibi’l-hadîs* (thk. A. Muhammed el-Becâvî-M. Ebü’l-Fadl İbrahim), Dârul’-Ma’rife, 2. Baskı, Lübnan ts. II, 214.

³³ Zemahşerî, *el-Fâik fi garibi’l-hadîs*, II, 198; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “sy” md. IV, 389-390.

doğrultusunda; “falan kişinin iyi bir sîreti vardır” veya “kötü bir sîreti vardır” şeklinde söylenir.³⁴

“Syr” kökü Kur’ân-ı Kerîm’de farklı kullanım kalıplarıyla birlikte yirmi yedi yerde geçer. Bunların yirmi üç tanesi “gezmek, gezdirmek, dolaşmak³⁵ üçü “gezici topluluk, kabile, kervan”,³⁶ biri de “hal, tavır”³⁷ manasındadır.

Kelime *Kütüb-i Sitte*’de otuz üç yerde geçer ve bu yerlerin tamamında “yürümek, gezmek”³⁸ manasındadır. Kaynaklarda daha çok Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hal tercemesi ile uğraşan ilim dalının adı³⁹ olan “siyer” kavramı tezimizde ilk dönem hadis musannefatında geçen bir bölümün adı olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰ Diğer taraftan “siyer” kelimesi *Sahîhayn*’da cihadla birlikte “Kitâbü’l-Cihad ve’s-Siyer” şeklinde kullanılır. Tirmizî ise eserinde siyeri müstakil olarak ele alarak “Kitâbu’s-Siyer” diye bir bölüm açmış ve burada savaşın usul ve âdâbına dair ve savaş hukukuna taalluk eden bir takım rivayetler zikretmiştir.⁴¹

Hem klasik fıkıh literatürü içinde özel bir türün hem fıkıh sistematîği içinde özel bir bölümün adı olarak siyer, günümüzde devletler genel ve devletler özel hukuku olarak

³⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 433.

³⁵ et-Tekvîr, 81/3; et-Tûr, 52/10 (aynı âyette iki defa geçmektedir); es-Sebe, 34/18; er-Rûm, 30/42; el-Ankebût, 29/20; en-Neml, 27/69; Râd, 13/31; el-En’am, 6/11; Nebe, 78/20; Muhammed, 47/10; Mü’min, 4/82; Mü’min, 40/21-82; el-Fâtır, 35/44; Rûm, 30/9; el-Hac, 22/46; Kehf, 18/47; en-Nahl, 16/36; Yûsuf, 12/109; Yûnus, 10/22; Âl-i İmrân, 3/137; el-Kasas, 28/29;

³⁶ Yûsuf, 12/10-19; el-Mâide, 5/96.

³⁷ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَتُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى (Onu al korkma. Biz onu ilk haline çevireceğiz.) Tâhâ, 20/21.

³⁸ Örnekler için bkz. Buhârî, “Taksîru’s-Salat”, 13 (hadis no: 1107); Buhârî, “Megâzî”, 79 (hadis no: 4412, 4413); Buhârî, “Hac”, 93 (hadis no: 1666); Buhârî “Cihâd”, 136 (2999); Buhârî, “Bed’ul-Halk”, 8 (hadis no: 3251, 3252); Buhârî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 305 (hadis no: 4881); Buhârî, “Rikâk”, 51 (hadis no: 6552); Müslim, “Hac”, 282, 283 (1286); Müslim, “Salat”, 255 (504); Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 239 (794); Müslim, “Zikr, Duâ, Tevbe ve İstiğfâr”, 4 (2676); Müslim, “el-Cenne ve Sıfatü Neî’ muhâ”, 6 (2826); “el-Cenne ve Sıfatü Neî’ muhâ”, 8 (2827-2828); İbn Mâce, “Menâsik”, 58 (hadis no: 3017); İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salat ve Sünnetü fihâ”, 32 (hadis no: 926); İbn Mâce, “Zühd”, 39 (hadis no: 4335); Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, (thk. Şuayb Arnavût, Muhammed Kamil), Dâru’l-Risâleti’l-İlmiyye, 1430/2009, “Menâsik”, 63 (hadis no: 1923); Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 49 (hadis no: 3180); Ebû Dâvûd, “Nevm”, 7 (hadis no: 5065); Tirmizî, “Sıfatü’l-Cenne”, 1 (hadis no: 2523, 2524); “Sıfatü’l-Cenne”, 9 (hadis no: 2541); Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 56 (hadis no: 3293); Tirmizî, “Dualar”, 25 (hadis no: 3410); “Deavât”, 99 (hadis no: 3535); Nesâî, “Sehv”, 92 (hadis no: 1348); Nesâî, “Menâsikü’l-Hac”, 205 (3023); “Menâsikü’l-Hac”, 214 (hadis no: 3051); Nesâî, “Zînet”, 123 (hadis no: 5378).

³⁹ Zemahşerî, *el-Fâik fî garîbi’l-hadis*, II, 214; İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (madde yazarı, Mustafa Fayda), “Siyer”, IV, 1801, Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 11-12; Ahmet Yaman, “Siyer”, *DİA*, XXXVII, 316.

⁴⁰ Siyer kelimesi ve siyer Musannefatına dair ayrıntılı bilgi için bk. Zemahşerî, *el-Fâik fî garîbi’l-hadis*, II, 214; Mustafa Zeki Terzi, “Buhârî’nin Sahîhi’ndeki Siyer ve Meğâzî Rivâyetleri”, *OMÜİFD*, Samsun 1415/1995, sy. 5, s. 147-156; Adnan Demircan, *Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları*, Siyer Yayınları, İstanbul 2014.

⁴¹ Bu hususta zirkedilen rivayetler için bu tezin “Tirmizî’nin *Sünen*’inde Cihâd Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler” başlığına bakılabilir, s. 103-105.

isimlendirilen alanlara dair doktriner görüşlerin bütününe ifade eden bir istilâhî anlama bürünmüştür.⁴²

Megâzî kelimesi ise sözlükte “bir şeyi istemek, talep etmek, bir şeye niyet etmek, bir şey için çalışmak, çabalamak, düşmandan birşeyi almak, ele geçirmek, hücum etmek, baskın yapmak anlamına gelen⁴³ “ğazâ” (غَزَا), kelimesinden türetilmiş bir isimdir. “Ğazve” (غَزْوَة) kelimesi bu manaların yanı sıra “düşmanla savaşmak”⁴⁴ anlamında da kullanılmıştır. Ayrıca bu kelime “akın, saldırı, din uğruna yapılan savaş” anlamına gelmektedir.⁴⁵ “Mağza” (مَغْزَا) kelimesinin çoğulu olan “megâzî” (مَغَازِي) ise “savaş yeri, savaş ve savaş hikâyeleri” anlamındaki Resûl-i Ekrem’in (s.a.v.) gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılan kitaplara isim olmuştur.⁴⁶ “Gazv” (غَزْو) kelimesinin kasdetmek manasına geldiği de söylenir. Nitekim “Mağza’l-kelâm” (مَغْزَا الْكَلَام) “Sözün amacı, maksadı” demektir.⁴⁷

Gazve kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de “ğuzzen” (غَزَّى) şeklinde tek bir yerde geçer ki “gaziler, savaşçılar” anlamına gelmektedir.⁴⁸

Kelime hadislerde “ğazâtün” (غَزَاة), “ğazâ” (غَزَا), “ğazeve” (غَزْو) “ğâziyen” (غَازِيَا), “megâzî” (مَغَازِي) gibi farklı kullanım şekilleriyle yaklaşık yüz doksan (190) yerde geçmektedir.⁴⁹ Buralarda kelime “savaş” ve “savaşçı” gibi manalardadır.⁵⁰

Megâzînin ilk kullanım şekli Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yalnız gazve ve seriyyelerini ait olan bilgileri kapsamakta iken daha sonraki süreçte siyer ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Nitekim siyer ve megâzî bazen ayrı ayrı bazen de birlikte Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hayatı ve faaliyetlerine dair yazılmış eserlere isim olarak

⁴² Ahmet Yaman, “Siyer”, *DİA*, XXXVII, 316; Mefail Hızlı, “Siyer”, *Şamil İA*. V, 428.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “ğazâ” md. XV, 124-126; Muhammed Murtazâ el-Hüseynî Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs* (thk. Abdussettar Ahmed Ferrâc), et-Turâsî’l-Arabî, Kuveyt 1965, XXXIX, 158.

⁴⁴ Tirmizî, “Siyer”, 45 (hadis no: 1611).

⁴⁵ Hüseyin Algül, “Ğazve”, *DİA*, XIII, 488-489.

⁴⁶ Mustafa Fayda “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, XXXVII, 319.

⁴⁷ İbnü’l-Esîr, *eş-Şâfi fi Şerhu Müsnedi’s-Şâfiî* (thk. Ahmed b. Süleyman, Ebu Temim Yasir b. İbrâhim), Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1426/2005, I, 269.

⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/156; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 606.

⁴⁹ Örnekler için bkz. Buhârî, “Cihâd”, 38 (hadis no: 2843); Buhârî, “Farzu’l-Humus”, 7 (hadis no: 3124); Buhârî, “Megâzî”, 1 (hadis no: 3949); Buhârî, “Megâzî”, 33 (hadis no: 4134); Buhârî, “Megâzî”, 79 (hadis no: 4404); Buhârî, “Megâzî”, 91 (hadis no: 4471, 4473); Buhârî, “Nikah”, 58 (hadis no: 5157); Müslim, “Hac”, 218 (1254); Müslim, “Cihâd”, 135 (1810); Müslim, “Cihâd”, 143-144 (1254); Müslim, “Cihâd”, 146-147 (1814); Müslim, “İmâre”, 135 (1895); Müslim, “Fezâil”, 59 (2313); Müslim, “Tevbe” 53 (2769); İbn Mâce, “Cihâd”, 4 (hadis no: 2761); İbn Mâce “Fiten”, 30 (hadis no: 4064); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 20 (hadis no: 2509); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 24 (hadis no: 2515); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 97 (hadis no: 2632); Ebû Dâvûd, “Haraç, İmâre ve Fey”, 21 (hadis no: 2993); Ebû Dâvûd, “Haraç, İmâre ve Fey”, 21 (hadis no: 3009); Tirmizî, “Siyer”, 45 (hadis no: 1611); Tirmizî, “Fezâilu’l-Cihâd” 6 (hadis no: 1628, 1629 ve 1631); Tirmizî, “Cihâd”, 6 (hadis no: 1676); Tirmizî, “Fiten”, 21 (hadis no: 2184); Nesâî, “Cihâd”, 23 (hadis no: 3138, 3139); 44 (hadis no: 3180, 3181); 46 (hadis no: 3188); Nesâî, “Bey’a”, 29 (hadis no: 4195); Nesâî, “Menâsikü’l-Hac”, 112 (hadis no: 2878).

⁵⁰ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi’l-hadîs*, III, 365. İbare şu şekildedir; «قَالَ يَوْمَ فَتَحَ مَكَّةَ: لَا تُغْزَى قَرِيشٌ، وَنَظِيرُهُ وَقَوْلُهُ «وَلَا يُقْتَلُ فَرَسِي صَبْرًا بَعْدَ الْيَوْمِ» أَيُّ لَا يَزِيدُ فَيُقْتَلُ صَبْرًا عَلَى رَدِّهِ بَعْدَهَا» أَيُّ لَا تُكْفَرُ حَتَّى تُغْزَى عَلَى الْكُفْرِ. وَنَظِيرُهُ وَقَوْلُهُ «وَلَا يُقْتَلُ فَرَسِي صَبْرًا بَعْدَ الْيَوْمِ» أَيُّ لَا يَزِيدُ فَيُقْتَلُ صَبْرًا عَلَى رَدِّهِ

verilmiştir. Örneğin İbn Kesîr, (ö. 774/1372) İbn İshâk'ın (ö. 151/768) eserini, bazen *Sîretü İbn İshâk* bazen de *İbn İshâk'ın Megâzîsi* şeklinde kullanmıştır.⁵¹

Kütüb-i Sitte'de meğazî başlığının kullanımına bakıldığında ise sadece Buhârî'nin eserinde “Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer” bölümünün yanı sıra müstakil bir “Kitâbü'l-Megâzî”⁵² bölümüne de yer verdiği görülür. Buhârî'nin burada yer verdiği rivayetler daha çok gazveler, seriyyeler ve kıssalar gibi konuları kapsar.⁵³

C. İmâre

Arapça bir isim olan “imâre” (إمارة), “âmirlik” ve “emirlik” anlamlarına gelmektedir. Nehyin zıddı olan “e-m-r” (امر) kökünden türemiştir.⁵⁴ Emir verici ve emir sahibi anlamına gelen “emîr” (امير) kelimesinin çoğulu “evâmîr” (اوامير)'dir ve emrini uygulayan melîke “emîr” denir. Bununla birlikte iş, hadise ve olay anlamına gelen emir kelimesinin çoğulu “umûr”dur.⁵⁵

“İmâre” kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de her ne kadar “ulû'l-emr”⁵⁶ terkihiyle geçiyor olsa da “imâre” lafzıyla yer almamaktadır. Bununla birlikte “emr” kelimesi türevleriyle birlikte Kur'ân'ı Kerîm'de birçok yerde geçmektedir.⁵⁷

Hadis kaynaklarındaki kullanım şekillerine bakıldığında ise daha çok “yöneticilik”, “idarecilik”, “hilafet” manasında kullanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte Usume b. Zeyd'in (ö. 54/673) orduya komutan tayin edilmesinin “imâre” lafzı ile kullanılması kelimenin ordu komutanı manasında da kullanıldığını göstermektedir.⁵⁸

Kavramı konumuza taalluk eden boyutuyla incelediğimizde özellikle *Kütüb-i Sitte* müellifleri içerisinde Müslim'in eserinde “imâre” isimli müstakil bir bölüme yer verdiği görülmektedir. Bu bölümde yer alan yüz seksen beş (185) rivayetin yaklaşık yüz on altısının (116) cihadla ilgili olması iki bölüm arasındaki sıkı münasebeti -en azından müellif açısından- gösterir. Bununla birlikte Ebû Dâvûd Sünen'inde “Kitâbü'l-Harac-İmâre ve Fey” isimli bir bölüme yer vermiş fakat cihad muhtevalı rivayetler Müslim'deki kadar yoğun bir şekilde işlenmemiştir.

⁵¹ Mustafa Fayda, “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmalar”, *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985, s. 357.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bk. Dursun Çın, *Hadiste Kitâbü'l-Megâzî Literatürünün Erken Dönem Kaynaklarının Tespiti ve Değerlendirilmesi: İmam Buhârî Örneği* (yüksek lisans tezi, 2013), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Osman Bilgen, “Siyer ve Meğazî Rivâyetleriyle Tanınan Sahabîler” – Buhârî'nin Kitâbü'l-Megâzî Bölümü Örneği- *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe II, Tartışmalı İlmî Toplantı*, SÜİF 2015, s. 199-217.

⁵³ Örnekler için bk. bu tez; ‘Buhârî'nin *Sahîh*'inde Cihâd Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler' başlığı, s. 53-58.

⁵⁴ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsü'l-luğa*, I, 137.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 26-27.

⁵⁶ Nisâ, 4/59, 83.

⁵⁷ Örnekler için bk. Bakara, 2/27; A'râf, 7/12; Mâide, 5/117; Hac, 22/41.

⁵⁸ Mütercim Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1434/2013, “emr”, II, 1727-1731 (I-VI); İmâre lafzının kullanımına dair ayrıntılı bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 27-34; Kelimenin Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı için bk. İsfahânî, *el-Müfredât*, “emr”, s. 88.

D. Bîat

Bîat kelimesi aslı satmak olan “bâa” (باع), “yebû” (يبع) fiilinin “bey’an” (بيعا) mastarından türemiş bir isimdir. Fiilin mufâale babına nakledilmiş hali olan “Bâyea” (بيع) fiili ise “alış-veriş yaptı” manasına gelmekle birlikte, içerisinde hukuk mübadelesi bulunduğu için “Bîat etmek anlaşma yapmak”⁵⁹ manasında da kullanılmaktadır.

Bîat şeklinde kullanılan kelimenin Arapça aslı “bey’at”tır. “Bey’at”, “satmak; satın almak”, “bey’” masdarına bağlı olarak “yöneticilik tevdi etmek, birinin yöneticiliğini benimsemek” anlamında kullanılmıştır. Sosyopolitik bir akit olarak ise “devlet başkanını seçme, belirleme ve İslâm hukuku çerçevesinde ona bağlılık gösterme”⁶⁰ anlamına gelmektedir.

Bîat kavramının Kur’ân’ı Kerîm’deki kullanımına bakıldığında bir yerde ağaç altında yapılan beyatleşmeden/sözleşmeden⁶¹ bahsedilmiştir. Başka bir âyet-i kerîmede ise kadınların Allah Resûlü’ne (s.a.v.) bîat etmeleri gereken hususlar zikredilmiştir.⁶²

Kelime pek çok hadiste geçmektedir. Örneğin cihad yapmaya dair verilen söz Bîat kavramıyla ifade edilmiştir.⁶³ Muhtelif rivayetlerde Allah Resûlü’ne (s.a.v.) tabiiyyet sözü ve bağlılık akdi Bîat kelimesiyle ifade edilmiştir.⁶⁴

Bîat kavramı konuya taalluk eden cihetiyle incelendiğinde ise *Kütüb-i Sitte* müellifleri içinde sadece Nesâî’nin eserinde müstakil olarak “Bîat” bölümüne yer verildiği görülmektedir. Bu başlık altında zikredilen rivayetlerin ekseriyetinin özellikle cihad sırasında Allah Resûlü’ne (s.a.v.) sadık kalınacağına dair hadisleri ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Bu da cihad ve bîat kavramlarını ortak bir paydada buluşturmaktadır.

II. MÜSTAKİL KONULU HADİS EDEBİYATI VE KÜTÜB-İ SİTTE ÖNCESİ HADİS EDEBİYATINDA KİTÂBÜ’L-CİHÂDLAR

Bu başlık altında müstakil olarak telif edilen hadis edebiyatı üzerinde genel hatlarıyla durulacak daha sonra bu edebiyatın ilklerinden olan Abdullah b. Mübârek ve İbn Ebû Âsım’ın *Kitâbü’l-Cihâd*’larının tanıtımları ve muhtevaları özetle zikredilecek ve bu literatüre dair bazı eserlerin sadece isimleri ve yazarları zikredilecektir.

⁵⁹ Mahmut Çanga, *Kur’ân’ı Kerîm Lügatı*, Timaş Yayınları, İstanbul 1991, s. 99.

⁶⁰ Mütercim Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, IV, “bya”, s. 3278-3280; Cengiz Kallek, ‘Bîat’, *DİA*, VI, 120. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Özkan, “Emevî İktidarının İşleyişinde Bîat Kavramına Yüklene Anlam ve Bîatın Fonksiyonu”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008/1, VII, sayı: 13, s. 113-128; Ahmet Yöner, “İslâm Mezheplerinde Bîat Algısının Oluşum Süreci”, *FÜİFD*, 19:2 (2014), s. 125-154; İsmail Demir, *İslam Mezheplerinde Bîat Algısı*, (yüksek lisans tezi, 2015) On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Suheyra Köksal, *Mümtehin Sûresi’nin 12. Âyeti Bağlamında Kadınların Bîatı Meselesi*, (yüksek lisans tezi, 2015) MÜSBE.

⁶¹ Fetih, 48/18.

⁶² Mümtehin, 60/12. Ayrıca bk. İsfahânî, el-Müfredât, s. 155.

⁶³ Nesâî “Bîat”, 9 (hadis no: 4160).

⁶⁴ Nesâî, “Bîat”, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 (hadis no: 4149, 4150, 4151, 4152, 4153, 4154, 4155, 4156, 4157, 4158, 4159); “Bîat”, 25, 26, 27, 28, (hadis no: 4191, 4192, 4193, 4194).

A. Müstakil Konulu Hadis Edebiyatı

Hadislerin müstakil olarak derlenmesinin tarihini sahâbe dönemine kadar götürmek mümkündür. Bu hususta Hz. Ali'nin (r.a.) zekâtla ilgili hadisleri bir araya topladığı nakledilmiştir.⁶⁵ Ebü'l-Âliye'nin (ö. 90/709) *Bâbü's-Salât ve Bâbü't-Talâk*'ı⁶⁶ da bu alanda örnek olarak verilebilir. Fakat bu uygulama sistematik olmayıp istisnai bir durum arz etmektedir. Hadisleri belli konular etrafında sistematik olarak toplanmaya başlama sürecinin tâbiûn döneminin sonuna tekabül ettiği bilinen bir gerçektir.

Müstakil temalı kitap tasnif etme usûlü sadece muhaddislere özgü bir uygulama olmayıp, aynı zamanda dönemin ilmî bir geleneğidir. Nitekim bu usûl dönemin fakihleri arasında da uygulanmaktadır. Bu hususta Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798), salât, sıyâm, zekât, ferâiz, büyü', hudûd gibi isimlerle otuz altı kitap tasnif ettiği nakledilir.⁶⁷ Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/804)⁶⁸ ve İmam Şâfiî (ö. 204/819) müstakil konulu çok sayıda kitap yazan müelliflerdendir.⁶⁹

Müstakil konulu eserlerin tasnif edilmesinde konu başlıklarının belirlenmesi zamanın ilmî ve fikrî ihtiyaçları gözetilerek ve musannifin tercihiyle olduğu söylenebilir. Hicrî I. asrın sonlarına doğru oluşturulan müstakil konulu eserlerin daha çok amele dair pratik faydaları düşünülen fıkıh konularına göre tasnif edilmiş olduğu müşahede edilmektedir.⁷⁰ Ebü'z-Zinâd'ın (ö. 130/748) şu sözü bu kanaati destekler mahiyettedir: “Biz sadece helal ve haram konusundaki hadisleri yazardık, İbn Şihâb (ö. 124/741) ise duyduğu her şeyi yazardı. Ona ihtiyaç duyulduğunda anladım ki, insanların en bilgilisi odur.”⁷¹ Müstakil olarak kaleme alınan bu eserler ilmî bir mecmuanın içindeki makalelerin ayrı basımlarına da benzetilmiştir.⁷² Hadislerin müstakil olarak bir araya getirilmesinin diğer bir sebebi de; hadis metinlerinin ve ricalinin tenkidine katkı sağlamış olmasıdır. Çünkü aynı konudaki hadislerin bir araya getirilmesinin bu rivayetlerin sıhhatlerinin değerlendirilmesi açısından büyük önemi olduğu ortadadır.⁷³

İbrahim Canan (1940-2009) günümüzde yapılan çalışmaları da örnek göstererek şunları ifade etmektedir: “Yapılan her değişik çalışmayı, o asrın içtimâî şartları gerektirmiştir. Hadis âlimleri, içinde yaşadıkları devrin siyasî, içtimâî ve ilmî durumlarına

⁶⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm* (thk. Yusuf İş), Daru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut 1394/1974, s. 89.

⁶⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-ravi ve Âdâbü's-sami'* (thk. Mahmûd Tahhan), Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1403/1983, II, 285.

⁶⁷ Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak b. Ya'kûb, *el-Fihrist* (thk. İbrahim Ramâzan), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1417/1997, s. 253.

⁶⁸ İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, s. 253-254.

⁶⁹ İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, s. 260.

⁷⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvi ve âdâbü's-sami'*, II, 258-286.

⁷¹ Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *Câmiu beyânî'l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî* (thk. Ebü'l-Eşbal ez-Züheyri), Dâru İbnî'l-Cevzi, 1414/1994, I, 321.

⁷² Ali Yardım, *Hadis I-II*, Damla Yalınları, İzmir 2000, s. 66.

⁷³ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ İbnü's-Salâh Şehrezûrî, (ö. 643/1245), *Ulûmü'l-hadîs* (thk. Nureddin İtr), Dâru'l-fikr, Dımaşk 1406/1986, s. 91.

tâbi olarak, sünnete hizmet hususunda ne çeşit bir çalışma gerekiyorsa onu yapmışlardır.”⁷⁴ Özellikle, bir tek konunun ele alınmasıyla oluşturulan hadis edebiyatının genel tasnif amacı, “sünnetin hayata intikalini sağlamak”⁷⁵ olmuştur.

Müstakil konulu eserlerin ilk örnekleri şunlardır: Süfyân es-Sevrî’nin (ö. 161/777) *Kitâbü’l-Ferâiz ve Kitâbü’t-Tefsîr*’i; Zâide b. Kudâme’nin (ö. 161/777) *Kitâbü’l-Menâkıb, Kitâbü’-Zühd ve Kitâbü’t-Tefsîr*’i; Abdullah b. Mübârek’in *Kitâbü’z-Zühd ve’r-Rekâik, Kitâbü’l-Birr ve’s-Sıla, Kitâbü’t-Tefsîr ve Kitâbü’l-Cihâd*’ı; Muhammed b. Fudayl’ın (ö. 195/810) *Kitâbü’d-Duâ, Kitâbü’z-Zühd ve Kitâbü’t-Tefsîr*’i.⁷⁶

Kısaca müstakil hadis mecmualarının daha ilk dönemlerde kitaplara alınmasının muhtemel dört temel nedeninin siyasî ve sosyal şartların etkisi, dönemin ilmi geleneği, sıhhat açısından rivayetleri daha iyi analiz edebilmek ve “sünnetin hayata intikali”ni temin etmek olduğu söylenebilir.

Hadislerin konularına göre tasnif edilmesinin genel sebepleri kısaca ifade edildikten sonra cihad edebiyatının oluşmasındaki özel sebeplere geçilebilir. Özel manada cihad edebiyatının oluşmasına sebep olan muhtemel âmilleri ise öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’de cihada taalluk eden âyet-i kerîmelerin yer alması bu türün ortaya çıkmasına neden olan temel saiklerden biri olarak kabul edilebilir. Kur’ân’da cihad kelimesinin yaklaşık kırk yerde zikrediliyor olması ve hadislere yansıyan boyutuyla kılâl kelimesi de eklendiğinde bu sayının doksan altıya ulaşması hadis musanniflerinin eserlerini oluştururken bu konudan müstağni kalamayacaklarının bir göstergesidir.

Nitekim hadis eserleri incelendiğinde musanniflerin gerek bab başlıklarında gerekse muhtevada âyet-i kerîmelerden çokça istifade ettikleri dikkati çekmektedir. Özellikle türün ilk örneklerinden olan Abdullah b. el-Mübârek’in *Kitâbü’l-Cihâd*’ında bol miktarda cihad muhtevalı âyetlerden yararlanılmış olması musannifin eserini telif ederken cihad temalı âyetlerden etkilendiğini göstermektedir.⁷⁷

⁷⁴ İbrahim Canan, *Hiz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008, s. 21.

⁷⁵ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, MÜİFV Yayınları, 2003, s. 153.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca’fer b. İdris Hasenî Kettânî, *er-Risâletü’l-müstatrefe* (çev. Yusuf Özbek), İz Yayıncılık, İstanbul 1414/1994, s. 42-61; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 213; Zekeriya Güler, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Adal ofset, Konya 2002, s. 107-165.

⁷⁷ İbnü’l-Mübârek eserinde yaklaşık on beş yerde farklı boyutlarıyla cihâda temas eden âyet-i kerîme zikretmiştir. Örneğin; Eserin hemen ikinci hadîs-i şerifi hangi amelin daha üstün olduğu doğrultusunda olup konuyla alakalı olarak Sâff Sûresi 10. ve 11. âyet-i kerîmelerde geçen şu hususlar zikredilmiştir; Ey İman edenler! Sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak, kazançlı bir yolu göstereyim mi? Allah’a ve Peygamberine inanırsınız; Allah yolunda canlarınızla, mallarınızla cihâd edersiniz. (Ebû Abdurrahman Abdullah İbnü’l-Mübârek b. Vâzih el-Mervezî, *Kitâbü’l-Cihâd*, el-Mektebetü’l-Asriyye (thk. Nezîh Hammâd), ed-Dâru’t-Tunûsiyye, 1409/1988, s. 60 [hadis no: 2]); Diğer bir örnek de İbnü’l-Mübârek’in 59. hadisinde zikrettiği şehidlerle alakalı Âl-i İmrân Sûresi 169. âyet-i kerîmede geçen “Allah yolunda öldürülenlere sakın ölü demeyin. Bilakis onlar diridirler; Rableri katında rızıklara mazhar olmaktadır.” ifadesidir. (İbnü’l-Mübârek, *Kitâbü’l-Cihâd*, s. 90 [hadis no: 59]).

Türün ilk müstakil örneklerinden sayılabilecek İbn Ebû Âsım'ın (ö. 287/900) *Kitâbü'l-Cihâd*'ına bakıldığında da eserin oluşumunda doğrudan cihada taalluk eden âyetlerin tesirini görmek mümkündür.⁷⁸

Hadis literatürüne cihad muhtevalı rivayetlerin girmesinin muhtemel diğer bir sebebi de İslâm tarihinin ilk dönemlerinden başlayıp Abbasiler dönemiyle birlikte devam eden fetihlerdir. Nitekim hayatının büyük bir bölümünü Abbasî halifesi Harun Reşid döneminde yaşamış olan İbnü'l-Mübârek'in telif ettiği *Kitâbü'l-Cihâd* isimli eseri bunun en müşahhas örneğidir.

Fetihlerle birlikte İslâm topraklarının sınırları genişlemiş ve bunun neticesinde insanlar rahata meylederek fetihlerden geri kalmışlardır/fetihlere karşı isteksizlikler başlamıştır. İnsanlardaki bu rehaveti kaldırma adına cihada taalluk eden rivayetleri bir araya getirme ihtiyacı hâsıl olmuş ve insanlar cihada teşvik edilmiştir. Bununla birlikte cihada dair karşılaşılan müşkil durumlara karşı hadislerden çözüm üretme ihtiyacı bu türün meydana gelmesinde etkili olduğu kabul edilebilir.

Yine Abdullah İbnü'l-Mübârek'in özelinden hareketle cihad literatürünün oluşmasına musannifin şahsi cihad mücadelesinin tesirinin olduğu söylenebilir. Bu hususta Fudayl b. İyâz'ın (ö. 187/803) şöyle dediği nakledilmiştir;

Abdullah b. el-Mübârek'i rüyamda gördüm. Ona; “En üstün amel nedir?” dedim. “İçinde bulunduğun ameldir” dedi. “Yani hudud boylarında beklemek ve cihad etmek mi?” dedim. “Evet” dedi. “Yüce Allah sana ne muamele yaptı?” dedim. “Beni sonsuz mağfireti ile bağışlayıp, bana izzet ve ikramda bulundu” dedi.⁷⁹

İbnü'l-Mübârek'le ilgili şu kıssa da müellifin cihad arzusunu gösterir: İçlerinde Abdullah b. Mübârek'in de bulunduğu Müslüman askerler Bizans ordusu tarafından Tarsus'a yapılan bir saldırıya karşı koymak için yola çıkmıştı. Yolda düşmanla karşılaştılar. İki taraf karşılıklı saf tuttu. Düşman tarafından güçlü kuvvetli bir Bizans askeri savaşmak için meydana çıktı ve bire bir dövüşmek istedi. Karşısına çıkan ilk rakibini hemen öldürdü ve başka birisini istedi. Böylece altı Müslüman askeri şehid etti. Artık karşısına kimse çıkmayınca iki taraf arasında kasılarak dolaşmaya başladı. Bu sırada Müslümanlar arasından zırha bürünmüş olduğundan kim olduğu bilinmeyen biri atını sürerek onun karşısına çıktı ve uzun bir mücadeleden sonra Bizans askerini

⁷⁸ Nitekim bu hususta eserin yaklaşık on iki yerinde cihâd muhtevalı âyeti kerîmelere yer verilmiştir. Örneğin eserde yer alan yüz kırk birinci hadîs-i şerifte Allah'a en sevimli amelin hangisi olduğu sorusuna Sâff Sûresi 4. âyette geçen “Bilin ki Allah kendi yolunda saflar halinde savaşanları sever” ifadesi ile cevap verilmektedir. (Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dehhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-Cihâd* [thk. Müsâid b. Süleyman er-Râşid], Dâru'l-Kalem, Medîne 1409/1989, I, 397 [hadis no: 141]). Başka bir örnek ise iki yüz yirmi altıncı rivayette Uhud Harbi'nde gösterilen bir kahramanlık anlatılır. Rivayetin hemen akabinde ise Ahzâb Sûresi 23. âyet zikredilmiştir; “Müminlerden öyle adamlar vardır ki Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehid olmuştur). Bir kısmı da (şehid olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.” (İbn Ebû Âsım, *Kitâbü'l-Cihâd*, II, 563 [hadis no: 226]).

⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Sıfatü's-safve* (thk. Mahmûd Fahuri; thrc Muhammed Revvas Kal'aci), Dâru'l-Maaârif, Beyrut 1399/1979, IV, 147.

öldürmeyi başardı. Karşısına başka çıkan olmayınca atına bindi ve ordudaki yerine döndü. Bu güçlü, kuvvetli yiğit Abdullah b. Mübârek'ten başkası değildi.⁸⁰

B. Müstakil Olarak Telif Edilen Kitâbü'l-Cihâdların İlk Örnekleri

Hicrî II. asırda telif ve tasnif edilen hadis eserlerini siyer ve meğazî kitapları, sünenler, câmi'ler, musannefler ve belirli bir konuya tahsis edilmiş kitaplar olmak üzere beş başlık altında toplamak mümkündür.⁸¹ Bu dönemde telif edilen hadis kitaplarının bir kısmının da Câmi'lere vücut veren çeşitli konulardan birine tahsis edildikleri görülür. Sünen olsun *Cami'* olsun musannef eserlerde bu konular genel olarak “kitap” olarak zikredildikleri için belirli bir konuya tahsis edilmiş müstakil eserlere umumiyetle “kitap” adı verilmiştir.⁸²

Hadis musanniflerinin öncülerinden kabul edilen İbnü'l-Mübârek'in cihad hadislerini bir araya getirme hususunda da ilk olmuştur. O cihad hadislerini *Kitâbü'l-Cihâd* adlı eserinde bir araya getirmiş ve ümmetin istifadesine sunmuştur.

1. Abdullah b. el-Mübârek'in 'in *Kitâbü'l-Cihâd*'ı

Tam adı Ebû Abdurrahman Abdullah İbnü'l- Mübârek b. Vâzih el-Mervezî'dir. 118/736'de dönemin ilim ve kültür merkezlerinden olan Merv'de doğdu. Çocukluğunu ve gençliğini Merv'de geçirmiş olmakla birlikte bu dönem hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. İlk ilim tahsili için seyahetlere yirmi üç yaşlarında çıktı ve bu amaçla Basra, Hicaz, Yemen, Mısır, Şam ve Irak'a yolculuklar yaptı. Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), Evzâî (ö. 157/773), A'meş (ö. 147/764), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/777), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/813) gibi dönemin meşhur ve maruf muhaddislerden ders aldı. Kendisinden Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813), Abdürrezzâk b. Hammâm (ö. 211/827), Yahyâ b. Maîn (ö. 233/847), İshak b. Râhûye (ö. 238/852) gibi hadiste önde gelen kimseler hadis nakletti. 181/797 yılında Ramazan ayında altmış üç yaşında Fırat Nehri kenarında bulunan Hit'te vefat etti ve oraya defnedildi.⁸³

⁸⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selam*, Mektebetü's-Selefiyye, Medîne ts. X, s. 167.

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 207-218

⁸² Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 213.

⁸³ Abdullah b. Mübarek'in hayatına dair ayrıntılı bilgi için bk. Müslim, *Sahîh* (Mukaddime), I, 14; Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasan b. Abdurrahmân b. Hallâd er-Râmehürmüzî el-Fârisî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvi ve'l-vâ'i* (thk. Muhammed Acâc Hatîb), Dârü'l-fıkr, Beyrut 1404/1984, s. 611; Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Matbaâtü's-Saade, Kahire 1352/1933, VIII, 162-190; Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu eshâbi'l-hadîs* (thk. Mehmed Said Hatiboğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları, Ankara 1392/1972, s. 41; Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadîs* (thk. Nurettin İtr), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1395/1975, s. 91; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 168; İbn Cevzî, *Sıfatü's-safve*, IV, 146; Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve ebnâu ebnâi'z-zamân* (thk. İhsan Abbas), Dârü Sadr, Beyrut 1398/1978, III, 34; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımeşkî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1375/1956, I, 275; İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, Dârü Sadır, Beyrut 1388/1968, V, 382-383; Raşit Küçük, “Abdullah İbnü'l- Mübârek ve Hadis İlmindeki Yeri”, *MÜİFD*, sayı 3, İstanbul 1985; Muhammed Osman Cemal, İmam Örnek Abdullah b. el-Mübârek,

a. *Kitâbü'l-Cihâd*'ın Muhtevası

İbnü'l-Mübârek'in *Kitâbü'l-Cihâd*'ı belirli bir konuya tahsis edilmiş kitaplar başlığı altında incelenmiş olup bu eser alanında telif edilmiş ilk olma özelliğini taşımaktadır.

Nezîh Hammâd tarafından tahkik edilen nüshaya göre toplam iki yüz altmış iki (262) rivayeti ihtiva eden bu eserin ilk on sekiz rivayetinde genel olarak cihadın üstünlüğü anlatılmakta, Allah yolunda öldürülmenin günah kirlerini temizleyeceği gibi farklı ifadelerle cihada teşvik edilmekte ve yine cihada dair bir takım tavsiye ve yönlendirmeler yapılarak her fırsatta cihadın gerekliliği ve ehemmiyeti vurgulanmaktadır.⁸⁴ Eser korku namazı ve korku namazının kılınışı, binek üzerinde namaz ve bu namazın kılınışı, hutbe sırasında ima ile namaz⁸⁵ vb. konularla nihâyete ermektedir.

İlk on sekiz rivayette cihadda niyetin ön plana alınması, cihadın faziletine dair olması ve akabinde de şehadet hadislerinin zikredilmesi müellifin zihinsel arka planında niyet, cihad ve şehadetin birleştiği izlenimini vermektedir. Hadîs-i şerifler bu şekilde tertip edilirken Abdullah b. Mübârek'in muhtemel vermek istediği mesaj 'niyet her şeyin başı olduğu gibi Allah yolunda mücahedenin de başıdır ve cihad şehadet için yapılır' şeklindedir. Cihad ve şehadet bölünmez bir bütündür şeklinde anlaşılabilir. Elli birinci rivayette zikredilen en üstün cihadın hangisi olduğu sorusuna Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) "atı öldürülenin ve kanı dökülenin"⁸⁶ şeklinde cevap vermesi bu kanaati doğrular mahiyettedir. Kitapta özellikle şehadete dair hadîs-i şeriflerin hayli fazla olması müellifin şehidliğe dair özleminin ve şehadete verdiği önemin bir tezahürü mahiyetindedir.

Kitapta incelemeye tabi tutulan bazı hadîs-i şeriflerin cihadla irtibatları doğrudan kurulamamıştır.⁸⁷ Bu konuya şu iki açıdan bakılabilir; ilk olarak -her ne kadar biz irtibat kurulamadığını ifade etsek de- hadislerin kitaba alındığı zeminde ve müellifin zihinsel arka planında tam bir konu bütünlüğü arz etmiş olabilir. Diğer bir ihtimal de daha önce de temas edildiği üzere müellif cihad hadislerini eserine toplama niyetiyle yola koyulmuş olsa bile süreç içerisinde farklı rivayetlerle de karşılaşmış ve zayi olmasın diye o rivayetleri de kitabına almış olabilir. Daha sonraki süreçte bu hadisleri tekrar gözden geçirip uygun yerlere koyma niyeti taşıdığı ve buna muvaffak olamadığı da akla gelebilecek diğer bir husustur.

Daru'l-Kalem, Dımaşk, 1998; Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, I, 122; Ali Osman Ateş, "İlk Dört Asırda Adana ve Çevresinde Yaşayan Hadis Âlimleri", *ÇÜİFD*, 2002, sayı; 1, s. 4; Muhammet Yılmaz, "Tarsus'a Gelen İlk Türk Hadis Âlimi Abdullah b. el-Mübârek", *ÇÜİFD*, sayı; 11, s. 3.

⁸⁴ İbn Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 59-68 (hadis no: 1-18); İbn Mübârek, s. 75 (hadis no: 29); İbn Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 79 (hadis no: 37).

⁸⁵ İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 197-201 (hadis no: 239-262).

⁸⁶ İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 87 (hadis no: 51).

⁸⁷ Örnekler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 89 (hadis no: 56, 57); s. 118-119 (hadis no: 108, 109, 110); s. 174 (hadis no: 199).

İbnü'l-Mübârek döneminin şartları ve ilmî anlayışı gereği, hadisleri kitabına alırken herhangi bir konu sıralaması ya da belli bir düzeni takip etmemiştir. Bu durum aynı muhtevadaki hadîs-i şeriflerin kitabın farklı yerlerinde yer almasından anlaşılmaktadır.⁸⁸ Her ne kadar baştan sona tam bir sistem takip edilmese de genel hatlarıyla düşünüldüğünde kısmî bir uyumun varlığından da söz edilebilir. Nitekim müellifin özellikle cihadı vurgulayan rivayetleri ön plana alması cihad öncesinde insanlarda sağlam bir niyetin uyandırılmaya çalışılması ve bu niyetle beraber de cihada iştiağı artırma çabasının içinde olduğu düşünülebilir.

Kitapta yer alan hadislerin ana konuları şu şekilde özetlemek mümkündür; cihada teşvik ve cihadın fazileti,⁸⁹ Allah yolunda seyahate çıkmanın fazileti,⁹⁰ şehidliğin fazileti,⁹¹ gaziliğin fazileti,⁹² Allah yolunda nöbet beklemenin fazileti,⁹³ deniz savaşının fazileti ve zorluğu,⁹⁴ cihad yolculuğunda yardımlaşmanın önemi⁹⁵ ve korku namazı ve kılıcı.⁹⁶

Abdullah b. Mübarek'in eserinin muhtevasını genel hatlarıyla özetledikten sonra İbnü'l-Mübârek'e göre daha geç sayılabilecek bir dönemde tasnif edilen İbn Ebû Âsım'ın *Kitâbü'l-Cihâd*'ına geçilebilir.

2. Ebû Bekir İbn Ebû Âsım'ın *Kitâbü'l-Cihâd*'ı

İsmi Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî'dir. Şevval 206/822'de doğan İbn Ebû Âsım aslen Basralı olup İsfahan'a yerleşen, Humus kadısı iken vefat eden ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde rivayetleri bulunan babası, dedesi ve dedesinin babası da muhaddis olduğu için hadis kültürüyle yoğrulmuş bir çevrede yetişmiştir. İlim tahsiline çevresindeki âlimlerden başlayan İbn Ebû Âsım on yedi yaşında ilk ilmî seyahatini gerçekleştirdi. Kûfe, Basra, Bağdat, Dımaşk, Mısır, Hicaz gibi ilim

⁸⁸ Örnekler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 99-100 (hadis no: 78); s. 119 (hadis no: 112); s. 133 (hadis no: 132, 133); s. 144-145 (hadis no: 149); s. 151 (hadis no: 158). Zikri geçen bu rivayetler şehidlikle alakalı olmasına rağmen farklı farklı yerlerde tasnif edilmiştir.

⁸⁹ Örnek hadisler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 59-68 (hadis no: 1-18); s. 75 (hadis no: 29); s. 79 (hadis no: 37); s. 81 (hadis no: 39); s. 82-83 (hadis no: 43-44); s. 95 (hadis no: 70-71); s. 96-100 (hadis no: 73-80); s. 101 (hadis no: 83); s. 102-103 (hadis no: 85-86); s. 115-118 (hadis no: 103-108); s. 119-125 (hadis no: 113-121); s. 130-131 (hadis no: 127-128).

⁹⁰ Örnek hadisler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 76-78 (hadis no: 30-33); s. 79 (hadis no: 36); s. 96 (hadis no: 72).

⁹¹ Örnek hadisler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 70-75 (hadis no: 19-28); s. 83-84 (hadis no: 45-46); s. 85-88 (48-54); s. 90-95 (hadis no: 59-69); s. 108-115 (hadis no: 94-102); s. 127-129 (hadis no: 123-126).

⁹² Örnek hadisler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 80, 81 (hadis no: 38, 40); s. 82 (hadis no: 42).

⁹³ Örnek hadisler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 160-162 (hadis no: 171-174); s. 164-170 (hadis no: 179-189).

⁹⁴ Örnek hadisler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 175-177 (hadis no: 201-205).

⁹⁵ Örnek hadisler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 177 (hadis no: 206-208); s. 179-180 (hadis no: 210-214).

⁹⁶ Örnek hadisler için bk. İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 192-195 (hadis no: 239-244).

merkezlerini dolaştı ve buralarda önde gelen muhaddislerden hadis öğrendi. İsfahan’da on üç yıl kadılık yapan İbn Ebû Âsım 5 Rebûlahir 287’de burada vefat etti.⁹⁷

a. *Kitâbü’l-Cihâd*’ın Muhtevası

Müsâid b. Süleyman er-Râşid tarafından tahkik edilen neşre göre eserde altmış beş (65) bab altında toplam üç yüz yirmi bir (321) rivayet yer almaktadır. Kitap cihada teşvik eden ve cihadı özendiren rivayetlerle başlamakta⁹⁸ nöbet beklemenin faziletini⁹⁹ anlatan hadîs-i şeriflerle de nihâyete ermektedir.

Eser, cihadın fazileti, gerekliliği, şehadetin fazileti, cihadda niyeti sağlam tutmanın gerekliliği gibi birçok noktada İbnü’l-Mübârek’in eseriyle paralellik arz etmektedir. Fakat İbn Ebû Âsım her ne kadar bab başlıklarıyla eserini tasnif etmiş olsa da eserinde hadisleri sıralarken sistematik bir usûl takip etmediği görülür. Eseri İbnü’l-Mübârek’in *Kitâbü’l-Cihâd*’ından farklı kılan en büyük özellik hadislerin bab başlıkları altında kaydedilmiş olmasıdır. Bunun da muhtemel iki sebebinin olduğu düşünülebilir: Birincisi hadislerin okuyucu tarafından daha rahat anlaşılmasını¹⁰⁰ ve yorumlanmasını sağlamak diğer bir sebep de özellikle İbn Ebû Âsım’ın yaşadığı dönemin tasnifte altın çağı olması ve bunun gereği olarak böyle bir usûlün takip edilmesidir.

Kitapta yer alan hadislerin ana konuları şu şekilde özetlenebilir; cihada teşvik ve cihadın fazileti,¹⁰¹ cihadda niyetin ehemmiyeti,¹⁰² şehidliğin fazileti,¹⁰³ Allah yolunda infak etmenin ve yapılan yardımın fazileti,¹⁰⁴ gaziliğin ve gaziye yardım etmenin fazileti,¹⁰⁵ deniz savaşının fazileti ve zorluğu¹⁰⁶ ve Allah yolunda nöbet beklemenin fazileti.¹⁰⁷

İki eser ihtiva ettikleri hadislerin sayısı bakımından mukayese edildiğinde İbnü’l-Mübârek’in eserinde yer alan rivayet sayısı (yaklaşık altmış kadar) az olmasına rağmen

⁹⁷ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd* (muhakikin mukaddimesi), s. 33-34; İbn Ebû Âsım, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, (v. 287/900) *el-Âhâd ve’l-mesânî* (thk. Basım Faysal Ahmed Cevabira), Dârü’r-Raye 1411/1991, I, (muhakkikin mukaddimesi) 16; İbn Asâkir, Ebû’l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târîhu medîneti Dımaşk* (thk. Muhibbuddîn Ebî Said Ömer b. Garame el-Amri), Dârü’l-Fikr, Beyrut 1416/1996, V, 104-106; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, II, 640; Zehebî, *Siyeru a’lami’n-nübelâ* (thk. Şu’ayb el-Arnaût ve Ali Ebû Zeyd), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1403/1983, XIII, 433-437; Zehebî, *Tezkiratü’l-Huffâz*, II, 640; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, Müessesetü’l-İlmi li’l-Matbuat, Beyrut 1406/1986, VII, 18-19; Suyûtî, Ebû’l-Fazl, Abdurrahman b. Ebûbekr Celâleddin es-Suyûtî, *Tabakâtü’l-huffâz*, Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 1403/1983, s. 285.

⁹⁸ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, I, 128-189 (hadis no: 1-34).

⁹⁹ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, II, 680-717 (hadis no: 297-312).

¹⁰⁰ Hâlis Aydemir, “Metnin Anlaşılmasında Tevbi ve Tasnifin Rolü İbn Hibban’ın et-Tekasim ve’l-Enva Örneği”, Gerede X. Hadis Meclisi, Uluslararası İhtisas Toplantısı. İstanbul 2011.

¹⁰¹ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, I, 128-139 (hadis no: 1-10).

¹⁰² İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, I, 373 (hadis no: 133-134); II, 588-590 (hadis no: 242-243).

¹⁰³ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, I, 215 (hadis no: 52); II, 505-508 (hadis no: 190-193).

¹⁰⁴ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, I, 243-271 (hadis no: 71-80).

¹⁰⁵ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, II, 471-488 (hadis no: 174-180).

¹⁰⁶ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, II, 655-668 (hadis no: 279-291).

¹⁰⁷ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü’l-Cihâd*, II, 680-717 (hadis no: 297-312).

konu çeşitliliği bakımından İbn Ebû Âsım'a göre daha fazladır. Daha önce de ifade edildiği üzere bunun muhtemel sebebi İbn Ebû Âsım döneminde tasnif sisteminin daha da belirgin hale gelmiş olmasıdır.

Bununla birlikte iki eserin muhtevalarının büyük oranda benzerlik teşkil ettiği tespit edilmiştir.¹⁰⁸ Farklı olarak İbnü'l-Mübârek'te korku namazı, binekte namaz gibi bazı hususlara değinilmiştir. Buradan hareketle Kitâbü'l-Cihâd'ların ilk örneklerinde muhteva büyük oranda benzerlik gösterir. Diğer bir ifadeyle cihada dair hadisleri tasnif eden ilk musanniflerin cihada yükledikleri anlamın birçok noktada benzerlik taşıdığı söylenebilir.

3. Diğer Kitâbü'l-Cihâd Örnekleri

Çalışmamızın ana muhtevasını teşkil etmediği ve tez sınırlarını aşacağı için burada tarihten günümüze kadar müstakil olarak telif edilmiş Kitâbü'l-Cihâd'ların bazı örnekleri zikredilecektir. Nitekim aşağıda görüleceği üzere cihad hadislerinin toplandığı eserler hicri ilk üç asırla sınırlı olmayıp sonraki süreçte de bu tür eserlerin telifine devam edilmiştir;¹⁰⁹

- Said b. Mansûr el-Belhî'nin (ö. 227/842) *Kitâbü'l-Cihâd*'i¹¹⁰
- Ebû Süleyman Dâvud b. Ali b. Halef el-İsfahânî'nin (ö. 270/884) *Kitâbü'l-Cihâd*'i¹¹¹
- Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî'nin (ö. 281/894) *Kitâbü'l-Cihâd*'i¹¹²
- İbn Nezâr el-Kurtubî el-Mâlikî'nin (ö. 318/930) *Kitâbü'l-Cihâd*'i¹¹³
- Ebu İshâk İbrahim b. Hammâd İbn İshâk el-Mâlikî'nin (ö. 323/935) *Kitâbü'l-Cihâd*'i¹¹⁴
- Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân İbnü'l-Betta el-Ukberî el-Hanbelî'nin (ö. 387/997); *Kitâbü'l-Cihâd ev Seb'üne Hadisen fi'l-Cihâd*'i¹¹⁵
- Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî'nin (ö. 388/998) *Kitâbü'l-Cihâd*'i¹¹⁶
- Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib el-Basrî el-Bâkillânî'nin (ö. 403/1013) *Fazlü'l-Cihâd*'i¹¹⁷

¹⁰⁸ İbn Ebû Âsım eserini tasnif ederken İbn Mübârek'ten etkilendiğine dair herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Konumuzla doğrudan irtibatlı olmadığı için bu hususta derinlemesine araştırma yapılmamıştır.

¹⁰⁹ Cihâd Muhtevalı eserlere dair ayrıntılı edebiyat bilgisi için bk. Ömer Faruk Akpınar, "İslam Edebiyatında Kitâbü'l-Cihâd'ların Muhteva Gelişimi", *Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu*, Sakarya 2016, II, 255-283.

¹¹⁰ Eserin ismi için bk. Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'l Cihâd*, s. 110.

¹¹¹ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 268. Ez-Zahirî'nin eserlerinin tamamı günümüze ulaşmamıştır. (Nureddin İtr, "Dâvûd ez-Zâhirî", *DİA*, XLIV, 49).

¹¹² Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrefe* (çev. Yusuf Özbek), s. 51; İbrahim Hatiboğlu, "İbn Ebu'd-Dünya", *DİA*, IXX, 457;

¹¹³ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (tsh. M.[ehmet] Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran 1387/1967, II, 1410. Eser günümüze ulaşmamıştır.

¹¹⁴ İbnü'n-Nedîm *el-Fihrist*, s. 252. Eser günümüze ulaşmamıştır.

¹¹⁵ Yüsrâ Abdülganî el-Büşrâ'nın tahkikiyle 1409'da Kahire'de Mektebetü'l-Kur'ân'da basılmıştır.

¹¹⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1410; Salih Karacabey, "Hattâbî", *DİA*, XVI, 489. Eser günümüze ulaşmamıştır.

- Ebü'l-Hasan Ali b. Tâhir es-Sülemî'nin (ö. 500/1106) *Kitâbü'l-Cihâd el-Müştemil alel-Hassi Aleyhi ve't-Terğîb fihi*¹¹⁸ isimli eseri
- Ebü'l-Kasım Ali b. el-Hasan İbn Asâkir ed-Dımeşkî eş-Şafî'nin (ö. 571/1176) *el-Erbaûn fi'l-Hassi ale'l-Cihâd*'i¹¹⁹
- Şeyh Mecdüddîn Tâhir b. Nasrullah b. Cenbel el-Halebî'nin (ö. 591/1195) *Fezâilü'l-Cihâd*'i¹²⁰
- Ebû Muhammed Bahâüddîn el-Kâsım b. Ali b. el-Hasen ed-Dımeşkî'nin (ö. 600/1203) *Kitâbü'l-Cihâd*'i¹²¹
- Ebû Muhammed Takiyyüddîn Abdülganî b. Abdülvâhid b. Ali el-Makdisî el-Cemmâîlî'nin (ö. 600/1203) *Fazlü'l-Cihâd*'i¹²²
- Afîfüddîn Ebü'l-Ferec Muhammed b. Abdurrahman b. Ebü'l-Îz el-Vâsıtî es-Seffâr el-Mukrî'nin (ö. 618/1221) *Kitâbü'l-Erbaîn fi'l-Cihâd ve'l-Mücâhidîn*'i¹²³
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Îsâ b. Muhammed b. el-Asbağ b. el-Münâsıf el-Ezdî el-Kurtubî'nin (ö. 620/1223) *Kitâbü'l-İncâd fi Ebvâbi'l-Cihâd*'i¹²⁴
- Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülvâhid b. Ahmed el-Makdisî el-Hanbelî'nin (el-Buhârî olarak da bilinir.) (ö. 623/1226) *Fazlü'l-Cihâd ve'l-Mücâhidîn*'i¹²⁵
- Ebü'l-Hasan İzzeddîn Muhammed İbnü'l-Esîr el-Mevsilî el-Cezerî (ö. 630/1233) *Kitâbü'l-Cihâd*'i¹²⁶
- Ebü'l-Mehâsim (Ebü'l-Îz) Bahaüddîn Yûsuf b. Râfî b. Temîm el-Mevsilî el-Halebî'nin (ö. 632/1234) *Fezâilü'l-Cihâd*'i¹²⁷
- Hâfız Ebü'l-Kâsım b. Muhammed b. et-Taylesân'ın (ö. 642/1244) *Buğyetü'l-Mirtâd fi't-Tâ'rîf bi-Sünneti'l-Cihâd*'i¹²⁸
- Ziyâüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî'nin (ö. 643/1245) *Fezâilü'l-Cihâd*'i¹²⁹

¹¹⁷ İbn Ebû Âsım, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 111; Şerafettin Gölcük "Bâkılânî", *DİA*, IV, 535.

¹¹⁸ İsmail Paşa, *Îzâhu'l-Meknûn*, II, 287. Eserin yazması için bk. Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrefe*, (çev. Yusuf Özbek), s. 51.

¹¹⁹ Abdullah b. Yûsuf tarafından 1984'te Kuveyt'te tahkikli neşri yapılmıştır. (Mustafa S. Küçükaşçı-Cengiz Tomar, "Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir", *DİA*, IXX, 323).

¹²⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1275. el-Halebî'nin eseri günümüze ulaşmamıştır.

¹²¹ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrefe* (çev. Yusuf Özbek), s. 50. İsnad nedeniyle uzun tutulan eser yine bizzat müellifi tarafından *el-Müntekâ min kitâbi fazli'l-cihâd ve Mâ e'addallâhü li'l'ibâd* ismiyle ihtisar edilmiş olup bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesindedir. (nr. 1044). (Kemal Sandıkçı, "Ebû Muhammed İbn Asâkir", *DİA*, IXX, 321).

¹²² M. Yaşar Kandemir, "Cemmâîlî", *DİA*, VII, 338. Eser yazma olup, Zâhiriyye kütüphanesinde yer almaktadır. Mec. 95 (17-33 yk.).

¹²³ Eser Bedr b. Abdillâh el-Bedr tahkiki ile 1995 yılında Dâru İbn Hazm tarafından Beyrut'ta tahkikli neşri yapılmıştır.

¹²⁴ İsmail Ceran, "İbn'ül-Münâsıf", *DİA*, XXI, 153. *El-İncâd*, Kasım Azîz el-Vezzânî'nin tahkiki ile 1424/2003 yılında Dâru'l-Garibi'l-İslâmî tarafından Beyrut'ta basılmıştır.

¹²⁵ Mezîkür eser, 1988'de Kuveyt'te Mübârek b. Seyf el-Hâcerî tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir (Daru's-Selefiyye).

¹²⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1410. Eser günümüze ulaşmamıştır.

¹²⁷ Casım Avcı, "Bahaeddîn İbn Şeddâd", *DİA*, XX, 373. İbn Şeddâd'ın eseri Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 831'de kayıtlıdır. Ayrıca eser İSAM'da dokümantasyon servisinde CD032 numara ile kayıtlıdır.

¹²⁸ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrefe* (çev. Yusuf Özbek), s. 51. Eser günümüze ulaşmamıştır.

- Ebü Muhammed İzzeddîn İbn Abdisselam es-Sülemî'nin (ö. 660/1262); *Ahkâmü'l-Cihâd ve Fezâilühi*.¹³⁰
- Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. İbrahim b. Sa'dillâh b. Cemâa el-Kindî el-Hamevî'nin (ö. 733/1333) *Müstenidü'l-Ecnâd fî Âlâtî'l-Cihâd*'i¹³¹
- Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer İbn Kesîr el-Kaysî el-Kureşî eş-Şafîî'nin (ö. 774/1373) *el-İctihâd fî Talebi'l-Cihâd*'i.¹³²
- Ebû Zekerîyya Ahmed b. İbrahim b. Muhammed İbnü'n-Nehhâs'ın (ö. 814/1411) *Fezâilü'l-Cihâd*'i¹³³
- Ebü'l-Fazl Celaleddîn b. Ebî Bekr es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Erbaûne Hadîsen fî Fazli'l-Cihâd*'i¹³⁴
- Muhammed b. Amr b. Hamza Muhyiddîn'nin (ö. 938/1532) *Fezâilü'l-Cihâd*'i¹³⁵
- Ali b. el-Hâc Mustafa el-Bosnevî er-Rûmî el-Hanefî'nin (ö. 1007/1598) *Fezâilü'l-Cihâd*'i¹³⁶
- Hüsâmeddîn el-Bursevî'nin (ö. 1042/1632) *Kitâbü'l-Cihâd*'i.¹³⁷

C. Musannefler İçerisinde Bölüm Olarak Kitâbü'l-Cihâdlar

Malum olduğu üzere hadis edebiyatının oluşum süreci genel hatlarıyla hıfz, kitâbet, tedvîn ve tasnîf şeklinde dört dönemde incelenir.¹³⁸ Hz. Peygamber'le (s.a.v.) başlayan hıfz ve kitâbet süreci sahabe ve tabiin dönemini içine alan hicrî ilk asrı kapsar.¹³⁹ Ezber ve kitâbet vasıtasıyla muhafaza edilen bu hadis birikimi beraberinde tedvin sürecinin başlamasını da kaçınılmaz hale getirmiştir. Daha sonraki süreçte hadislerin anlaşılmasını kolaylaştırmak, hadislerden istifadeyi kolaylaştırmak, İslâm'ın yayılmasıyla ortaya çıkan bir takım problemlere pratik çözümler üretebilmek¹⁴⁰ gibi

¹²⁹ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrefe* (çev. Yusuf Özbek), s. 51; Mehmet Efendioğlu, "Ziyâeddîn el-Makdisî", *DİA*, XLIV, 491. Eser günümüze ulaşmamıştır.

¹³⁰ *Ahkâmü'l-cihâd* Nezih Hammâd tarafından tahkik edilmiş ve 1986 yılında Cidde'de basılmıştır. (Dâru'l-Vefa) bk. İbn Ebû Âsım, *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 112.

¹³¹ Mezûr eser, 1983'te Usâme Nasır Nakşibendi tarafından Bağdat'ta tahkikli olarak neşredilmiştir. (Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İ'lam). Eserin müellifi *DİA*'da "İbn Cemâa, Bedreddîn" ismiyle yer almaktadır. (Cemil Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddîn", *DİA*, XIX, 388).

¹³² Eser, 1981'de Beyrut'ta Abdullah Abdurrahîm Useylân tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Müessesetü'r-Risâle).

¹³³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1686. (Ankara: Maarif Vekâleti, 1941'in tıpkıbasımı). Eser Şair Baki Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

¹³⁴ Eser, Merzûk Ali İbrahim tarafından 1988 yılında Kahire'de tahkikli olarak neşredilmiştir. (Dâru'l-Fâzile).

¹³⁵ Hayreddîn b. Mahmûd Zirikli, *el-A'lâm: Kamusu teracimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, dâru'l-ilm li'l-melayin, Beyrut 1423/2002, VII, 316. Eser günümüze ulaşmamıştır.

¹³⁶ İsmâîl Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, II, 196. Eser günümüze ulaşmamıştır.

¹³⁷ İsmâîl Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, II, 196; Mustafa Kara, "Hüsamedîn Bursevî", *DİA*, IXX, 511. Eser günümüze ulaşmamıştır.

¹³⁸ Zekerîya Güler, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, s. 11-13.

¹³⁹ Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 12.

¹⁴⁰ Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s. 428.

nedenlerle müdevven halde mevcut olan hadislerin sınıflandırılması yöntemine gidilmiştir.¹⁴¹

Çalışmanın başında müstakil olarak zikredilen *Kitâbü'l-Cihâd*'lar ve burada zikredilecek olan eserler içerisinde yer alan *Kitâbü'l-Cihâd*lar tasnif döneminin mahsulleridir. Buradan hareketle Müslim'in "*Kitâbü'l-İmâre*"si istisna tutulursa tasnif sürecinde telif edilen cihad temalı eserlerin müstakil "kitaplar" şeklinde başladığını söylemek mümkündür.¹⁴²

Bu alandaki ilk musannefata bakıldığında Ma'mer b. Râşid tasnif dönemi hadis edebiyatının ilklerinden olmasına rağmen eserinde cihada dair bir bab başlığı açmamıştır. Fakat bununla birlikte cihad hadislerinden de müstağni kalamamış, eserinde cihada teşvik eden hadislerle yer vermiştir.¹⁴³ Eserdeki hadisler kitap/bölüm şeklinde değil de bab başlıkları altında zikredilmiştir. Eserin bab başlıklarına göre tasnif edilmesi bu alanda ilk olma özelliğinden ve dolayısıyla da tasnif sisteminin henüz oturmamış olmasından kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Bu hususta diğer bir görüş de eserin bize orijinal tertibiyle ulaşmamış olma ihtimalidir.¹⁴⁴

Yine bu dönemin eserlerinden Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) *Müsned*'inde eserin bağlı bulunduğu tasnif sisteminin doğal bir sonucu olarak cihada dair bir başlık ya da bölüm ayırmamış olmakla birlikte cihadla ilgili pek çok hadîs-i şerife yer verilmiştir.¹⁴⁵ Bu eserde müstakil bir başlık olmadığı halde bu eserin cihad hadislerinin en yoğun olarak yer aldığı eser olduğunu söyleyebiliriz.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned* isimli eseri de cihad hadislerin yer aldığı ilk dönem musannefatındandır.¹⁴⁶

İncelenen eserlerden Humeydî'nin (ö. 219/834) *Müsned*'inde müstakil olarak 'bâbü'l-cihâd' diye bir bölüm yer alır. Bu bab başlığı altında altı hadîs-i şerif zikredilmiş olup Allah rızası için cihad niyetiyle evinden çıkan kimseye Allah Teâlâ'nın kefil olacağı,

¹⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 26-44.

¹⁴² Abdullah Taha İmamoğlu, *Hadis ve Siyaset*, Beka Yayınları, İstanbul 2015, s. 56.

¹⁴³ Örnek hadisler için bk. Mamer b. Râşid, *el-Câmi* (Abdürrezzâk, *el-Musannef* içinde), XI, 59, (hadis no: 19906); XI, 107, (hadis no: 20052); XI, 127 (hadis no: 20107); XI, 190-191 (hadis no: 20296-20297); XI, 194, (hadis no: 20303); XI, 321 (hadis no: 20656).

¹⁴⁴ Mahmut Kavaklıoğlu, "Hadis Edebiyatında Kitâbü'l-Edeblerle İlgili Bir Değerlendirme", *EKEV, Akademi Dergisi*, c. III, sy. 2, 2001, s. 153.

¹⁴⁵ Örnek hadisler için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 433, (hadis no: 1968); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 238 (hadis no: 3139); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 286 (hadis no: 3228); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 79 (hadis no: 7641); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 277 (hadis no: 7900); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 107 (hadis no: 8372); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 218 (hadis no: 8540); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 397 (hadis no: 8793); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 289 (hadis no: 9481); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVII, 168 (hadis no: 11102); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXI, 317 (hadis no: 13807); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 122 (hadis no: 15401).

¹⁴⁶ Örnek hadisler için bk. Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned* (thk. Muhammed Abdü'l-Muhsin et-Türkî), Dâru Hicr, 1419/1919, I, 61 (hadis no: 59); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, I, 289 (hadis no: 370); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, I, 455 (hadis no: 561); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî *Müsned*, I, s. 510 (hadis no: 627); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, IV, 40 (hadis no: 2397); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, IV, 356 (hadis no: 2753).

şehid olursa cennete gireceği, evine dönerse de niyetine ve elde ettiği ganimete ulaşacağı, cehennem dumanı ile Allah yolundaki tozun müslümanda bir araya gelmeyeceği gibi konular yer alır.¹⁴⁷ Fakat eserdeki cihad hadisleri diğer telifatta da olduğu gibi bunlarla sınırlı değildir. Kitabın muhtelif yerlerinde cihada taalluk eden bahisler yer almaktadır.¹⁴⁸

Konuya dair son örnek ise İmam Şâfiî (ö. 204/820)'ye ait *es-Süneni'l-Me'sûre* isimli eser olacaktır. Bu eserde “Kitâbü’z-Zekât” bölümü altında bir bab başlığı (bâbü’l-cihâd) açılmış, bu başlık altında da toplam otuz sekiz hadis zikredilmiştir. Bu hadislerde özetle; Allah yolunda öldürülmenin -borç hariç- hatalara keffaret olacağı, Hendek ve Hayber savaşlarından bazı kesitler, Kur’ân-ı Kerîm ile düşman topraklarına girmenin nehy edilmesi¹⁴⁹ gibi konular işlenmiştir.

Örnek olarak incelediğimiz mezkûr dört eserde müstakil olarak “Cihad” bölümü yer almasa da eserlerde yer alan hadislerin müstakil bir bölüm açılabilir niteliğe sahip olduğu görülür. Bunun gerekçesi ise müellifler her ne kadar hadislere belli bir bölüm başlığı altında yer vermiş olsalar da tamamen hadisleri o bölümde zikretmemiş olmalarıdır. Bunun farklı sebepleri olmakla birlikte müellifin ilim/hadis anlayışı ve içtihadı en temel sebep olarak gözükmektedir. Buradan hareketle bir bölümdeki hadisler incelenirken tutarlı/isabetli bir kanaatin oluşabilmesi için sadece bölüm ile sınırlı kalınmamalı, eserdeki konuya taalluk eden diğer hadîs-i şerifler de dikkate alınmalıdır. Bu tarz bütüncül bir bakış açısı hadisleri anlamada, yorumlamada ve onlardan istifade etme hususunda kolaylık sağlayacaktır.

D. Bölüm Olarak Kitâbü’l-Cihâd’ların İlk Örnekleri

Bu başlık altında kitaplar içerisinde bölüm olarak yer alan eserlerin ilgili bölümleri muhteva yönüyle incelenecek, genel değerlendirmesi yapıldıktan sonra da muhtevaları mukayese edilecektir.

1. Mâlik b. Enes’in (ö. 179/795) Muvatta’ında Kitâbü’l-Cihâd

Cihâd hadislerinin eserler içerisinde bölüm olarak yer aldığı ilk eser, tespit edilebildiği kadarıyla, İmam Mâlik’in *Muvatta’ı*’dır.¹⁵⁰ İmam Mâlik’in 93/712’de Vâdilkurâ’nın Zülmerve köyünde doğduğu daha sonra da Medîne yakınlarındaki Akîk bölgesine ardından da Medîne’ye yerleştiği nakledilir. Devrin önemli ilim merkezlerinden olan Medîne’de yetişti. İlim tahsiline çok küçük sayılabilecek yaşta başlamış olup onun ilim hususundaki isteğinin artmasında ailesinin özellikle de annesinin rolü büyüktür. Dokuz yüz hocadan ilim aldığı rivayet edilen Mâlik’in en fazla istifade ettiği hocaları Abdurrahman b. Hürmüz el-A’rec (ö. 117/735), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742),

¹⁴⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. Îsâ, el-Kureşî el-Humeydî, *Müsned* (thk. Habîburrahmân A’zamî, Hüseyin Selim Esed), Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 1382/196, II, 254-255, (hadis no: 1118-1123).

¹⁴⁸ Örnek hadisler için bk. Humeydî, *Müsned*, II, 343, (hadis no: 1313); Humeydî, *Müsned*, II, 17 (hadis no: 769).

¹⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *es-Sünenü’l-me’sûre*, 432-445, “Cihâd” (hadis no: 644-682).

¹⁵⁰ Bu hususta ilk tasnif edilen eser Ebû Hanîfe’ye nispet edilen *Müsned* olsa da sonradan derlenmiş olması münasebetiyle değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

Rebiâtü'r-Rey (ö. 136/753), Nâfi'dir (ö. 117/735). Mâlik 179/795 yılında vefat etmiş ve Cennetü'l-bâkî mezarlığına defnedilmiştir.¹⁵¹

a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası

Muhammed Fuad Abdülbâkî tarafından tahkik edilen neşre göre İmam Mâlik eserini altmış bir (61) bölüm ve bin yedi yüz yirmi (1720) hadisten meydana getirmiştir. Eserin yirmi birinci bölümü cihad hadislerine ayrılmış ve burada yirmi bir (21) bab başlığı altında toplam elli (50) hadîs-i şerif zikredilmiştir.

O bu bölüme ilk olarak Allah yolunda cihad eden kimsenin hiç durmadan oruç tutan ve namaz kılan kimse gibi olacağı¹⁵² hususuna dair bir hadisle başlamıştır. Son hadiste ise Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) Bahreyn'den gelen malı Allah Resûlü'nün (s.a.v.) söz verdiği kimselere taksim etmesi¹⁵³ zikredilmiştir.

Eserin ilgili bölümünde cihada dair muhtelif konulara da temas edilmiştir. Örneğin bir hadîs-i şerifte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Kur'an-ı Kerîm'le düşman ülkesine sefer düzenlemeyi yasakladığı ifadesi yer alır. Hadisin devamında "İmam Mâlik dedi ki" diye başlayan açıklamaya göre yasağın gerekçesi düşmanın Kur'an-ı Kerîm'i ele geçirme korkusudur.¹⁵⁴ İbn Abdilberr (ö. 463/1071) *el-İstizkar*'da bu hadisi şerh ederken "*Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir*"¹⁵⁵ âyet-i kerîmesini de delil göstererek kâfirlerin Kur'an'a dokunamayacaklarını ifade etmiştir.¹⁵⁶

Başka bir rivayette de 'Abdullah b. Ömer'in Allah yolunda bir şey verdiği zaman Vâdiyü'l-Kura'ya varınca istediğin gibi tasarruf et'¹⁵⁷ ifadesi yer almaktadır. Bu hususta Vâdiyü'l-Kura'dan maksadın Mekke olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Bâcî (ö. 474/1081) *el-Müntekâ*'da İbn Ömer'in şu uygulamasından bahseder: İbn Ömer bir sefere çıkmadan önce birisine nafaka, at veya silah verdiğinde onu geri istiyordu. Fakat savaşın bitiş yeri

¹⁵¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ: Kısmü'l-Mütemmim* (thk. Ziyâd Muhammed Mansûr), Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, Medine 1407/1987, s. 433-444; Ebû'l-Fazl 'İyâz' b. Musa b. 'İyâz' el-Yahsubî Kâdî 'İyâz', *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik* (thk. Ahmed Bekr Mahmûd), Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1387/1967, I, 102-133; Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl* (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1413/1992, XXVII, 91-120; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, VII, 48-52; Ebu Bekr Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Nasîrüddin, *İthafü's-salik bi-ruvati'l-Muvatta' ani'l-İmam Mâlik*, (thk. Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevî b. Hasan), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, s. 70-71; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf Zürkani, *Şerhü'z-Zürkânî ala Muvatta' el-İmam Mâlik*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1407/1987, I, 2; Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", *DİA*, XXVII, 506-513; Smain Khaldi, *İmam Mâlik ve Muvatta Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 2002) MÜSBE, s. 22-52.

¹⁵² Mâlik b. Enes, "Cihâd", 1 (hadis no: 1).

¹⁵³ Mâlik b. Enes, "Cihâd", 21 (hadis no: 50).

¹⁵⁴ Mâlik b. Enes, "Cihâd", 2 (hadis no: 7).

¹⁵⁵ Vakıa, 56/79.

¹⁵⁶ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr* (thk. Salim Muhammed A'tâ, Muhammed Ali Muavvad), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, V, 22. (Kur'an'la düşman topraklarına sefere çıkılmasının nehyi babı).

¹⁵⁷ Mâlik b. Enes, "Cihâd", 5 (hadis no: 13).

olan Vâdiyü'l-Kura'ya vardığında ise o verdiği şeyleri verdiği zatın istediği gibi tasarruf edeceği ifade edilmektedir.¹⁵⁸

Bölümde dikkat çeken başka bir husus da diğer cihad bölümlerinin aksine âyet-i kerîmelere çok fazla yer ayrılmamış olmasıdır. Bunun muhtemel sebebi onun Kur'ân-ı kendi rey ve içtihadına göre tefsir etmekten kaçınmasıdır.¹⁵⁹ Ayrıca İmam Mâlik bu bölümde yer yer kendi kanaatini¹⁶⁰ de belirterek hadislerin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'ı tespitlerimize göre cihad edebiyatında türünün ilk örneğidir. Tasnif sürecinin ilklerinden olmasına rağmen konuları belli bir sistem içinde tasnif etmiştir. Eserdeki konu dağılımlarında dikkat çeken diğer bir husus da daha sonraki süreçte siyer bölümleri içerisinde zikredilen konuların burada cihad bölümleri içerisinde zikredilmiş olmasıdır. Örneğin *Muvatta*'nın cihad bölümünde geçen (savaşta) kadınların ve çocukların öldürülmesinin nehy edilmesine¹⁶¹ dair rivayet, Buhârî ve Müslim'de "Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer"de zikredilmiştir.¹⁶² Yine *Muvatta*'da cihad bölümünde geçen gazvenin Allah adıyla yapılması gerektiği, Allah'ı inkâr edenlerle savaşıldığı, ganimetlere ihanet ve zulmün, insanların organlarını kesmenin ve çocukları öldürmenin yasaklandığını¹⁶³ ifade eden rivayet Müslim'in "Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer"inde yer almaktadır.¹⁶⁴

Mezkûr bölümün kendisinden sonra telif edilen bölümlere nazaran daha çok hüküm istinbat etme, problemlere çözüm üretme gibi düşüncelerden yola çıkılarak oluşturulduğu söylenebilir.

Eserde diğer müsannefata nispeten cihad hadislerine daha az yer verilmiştir. Cihad hadislerinin azlığı genellikle Medine'de ikamet eden cihad hadisleri hususunda çok fazla müktesebata sahip olmaması olabilir. Eserdeki cihad hadislerin az olmasının muhtemel diğer bir sebebi de İmam Mâlik'in hadis seçme hususundaki hassasiyeti ve bu hususta uzun yıllar gösterdiği titiz çalışmasıdır.¹⁶⁵ Nitekim bu genel hassasiyetin ve titiz çalışmanın cihad hadislerine de yansıdığı görülmektedir.

Bir diğer muhtemel sebep, ilk dönemlerde cihadla ilgili meselelerin çokça tartışılmaması ve sadece belli başlı mevzular üzerinde durulması olabilir. Bu eser şâyet tasnif döneminin sonuna doğru telif edilmiş olsaydı muhtemeldir ki hacmi ve hadis sayısı

¹⁵⁸ Ebû'l-Velîd Süleyan b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta*, Matbaatü's-Saade, Kahire 1332/1914, III, 174; Şarih bu rivâyetten yola çıkarak farklı istinbatlarda bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için mezkûr hadisin ve şerhinin devamına bakılabilir.

¹⁵⁹ Smain Khaldi, *İmam Mâlik ve Muvatta Adli Eseri*, s. 205.

¹⁶⁰ Örnekler için bk. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes *Muvatta'u'l-İmâm Mâlik* (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1406/1985, "Cihâd", 20, (hadis no: 49); "Cihâd", 6 (hadis no: 16).

¹⁶¹ Mâlik b. Enes, "Cihâd", 3 (hadis no: 9).

¹⁶² Buhârî, "Cihâd", 148 (hadis no: 3015); Müslim, "Cihâd", 26 (1745).

¹⁶³ Mâlik b. Enes, "Cihâd", 3 (hadis no: 11).

¹⁶⁴ Müslim, "Cihâd", 3 (1731).

¹⁶⁵ Smain Khaldi, *İmam Mâlik ve Muvatta isimli eseri*, s. 72.

çok daha fazla olacaktı. Eserde, hadislerde de görüldüğü üzere daha ziyade meselelere pratik çözümler üretme tavrı gözlemlenir. Cihada teşvik babından hemen sonra gelen ve hüküm ifade eden düşman ülkesine Kur'ân-ı Kerîm'le yolculuk yapmanın yasak olması ve savaşta kadın ve çocukların öldürülmesinin yasaklığı babı bu kanaati doğrular.

Tasnif döneminin ilk telif eserlerinden biri olan *Muvatta*'da cihad bölümüne yer ayrılmış olması cihad konusuna verilen ehemmiyetin farklı bir boyutu olabilir. Erken sayılabilecek bir dönemde bu edebiyatın tohumlarının atılmış olması ileriki süreçte musanniflerin bu alana eğileceklerinin ve eserlerine bu konuları da alacaklarının bir işareti olabilir.

Eserde zikredilen hadîs-i şeriflerin ana konuları özetle şöyledir; cihada teşvik ve cihadın fazileti,¹⁶⁶ cihadın usul ve âdâbı,¹⁶⁷ ganimetler¹⁶⁸ ve şehidliğin fazileti.¹⁶⁹

2. Abdürrezzâk'ın (ö. 211/827) *Musannef*'inde Kitâbü'l-Cihâd

126/743-44'de doğan Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmam b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî ilk tahsilini aile çevresinde yaptı. Hicaz, Şam ve Irak gibi ilim merkezlerine yaptığı seyahatlerde Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne (198/794) ve Mâlik b. Enes gibi büyük âlimlerden hadis tahsil etti. Ondan Buhârî yüz on (110), Müslim dört yüz dokuz (409) hadisi eserine almıştır. Kaynaklarda âlim, hafızu'l-kebîr, sika, sebt, râvilerin en sağlamı gibi lafızlarla tavsif ve tevsik edilmiş, sahibu'l-musannef ve'l-müsned, allâme, şeyhu'l-İslâm ve muhaddisu'l-vakt gibi ünvanlarla anılan Abdurrezzâk 211/827 yılının Şevval ayında 85 yaşında vefat etmiştir.¹⁷⁰

a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası

Eser Habîburrahmân el-A'zami'nin neşrine göre otuz bir (31) bölümden, iki bin yüz otuz üç (2133) babdan ve kesin olmamakla birlikte¹⁷¹ mükerrerleriyle birlikte on dokuz bin dört yüz on sekiz (19418) hadîs-i şeriften meydana gelmektedir. On üçüncü bölümünü Kitâbü'l-Cihâd'a ayıran müellif elli yedi (57) bab başlığından müteşekkil olan bu bölümde dört yüz kırk yedi (447) rivayete yer vermiştir.

¹⁶⁶ Örnek hadisler için bk. Mâlik b. Enes, "Cihâd", 1 (hadis no: 1-6); "Cihâd", 18 (hadis no: 39-43).

¹⁶⁷ Örnek hadisler için bk. Mâlik b. Enes, "Cihâd", 3 (hadis no: 8-11); "Cihâd", 4 (hadis no: 12).

¹⁶⁸ Örnek hadisler için bk. Mâlik b. Enes, "Cihâd", 6 (hadis no: 15-16); "Cihâd", 9-10 (hadis no: 17-19).

¹⁶⁹ Örnek hadisler için bk. Mâlik b. Enes, "Cihâd" 14 (hadis no: 27).

¹⁷⁰ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî *Mu'cemü'l-büldân*, Dâru Sadr, Beyrut 1399/1979, III, 429; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmai'r-ricâl*, XVIII, 52-61; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IX, 563-566; Mirza Tokpınar, *Abdürrezzâk b. Hemmâm ve Musannef'i*, Beka Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 45-91; Ali Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, XXXVI, 298.

¹⁷¹ Mirza Tokpınar'a göre rivayet sayısının kesin olmamasının muhtemel iki sebebi vardır. İlk olarak numaralamalarda meydana gelen bazı hatalar. İkincisi de *Musannef*'te yer alan Kitâbü'l-Megâzî'nin Abdürrezzâk'ın eseri olmayıp Zührî'nin Megâzî'sinin Ma'mer b. Râşid tarafından rivayet edilen nüshası olduğu yolundaki kanaatidir. (*Abdürrezzâk b. Hemmâm ve Musannef'i*, s. 123).

Mezkûr eserin cihad bölümü ilk olarak cihadın vücubiyetini sorgulayan rivayetle başlar,¹⁷² Hz. Ömer'in (r.a.) buluş çağına gelmeyen çocuğa yüz dirhemden fazla maaş vermediği ve sütten kesilmeyen çocuğa da maaş bağlamadığını belirten rivayetle son bulur. Söz konusu rivayetin devamında sütten kesilmedikçe maaş bağlanmadığı için çocuğunu sütten kesmeye çalışan anneyi gören Hz. Ömer'in (r.a.) bu fikrinden rücû ettiği¹⁷³ görülür. Bu rivayetin burada zikredilmesinin muhtemel sebebi savaşa/cihada katılacak kişinin en az 15 yaşında olması gerektiğini vurgulamaktır.

Eserin genel muhtevası aşağıdaki şekliyle özetlenebilir;

İmam Mâlik'in cihad bölümünde olduğu gibi burada da hadislerin izahında âyetlere çok az temas edilmiştir. Mesela düşman topraklarında ağaçların kesilip kesilemeyeceğine dair muhacirler arasında tartışma çıkması üzerine *“Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz de kökleri üzerinde ayakta bırakmanız da Allah'ın izniyledir”*¹⁷⁴ âyeti nazil olduğunu belirten hadis¹⁷⁵ örnek olarak sunulabilir.

Diğer bir örnek ise esirlere dair âyette zikredilen *“Sonunda onlara üstün geldiğinizde onları esir alın; savaş sona erdiğinde onları ya karşılıksız ya da fidye ile salverin”*¹⁷⁶ ifadesinin başka bir âyette gelen *“onları tutun, bulduğunuz yerde öldürün”*¹⁷⁷ ifadesiyle nesh edildiği nakledilmiştir.¹⁷⁸

Cihad bölümündeki ana konularını zikrettiğimiz hadisler haricinde az miktarda da olsa farklı konulara temas eden rivayetler mevcuttur. “Ücretler” (بَابُ الْجُعَالِ) bab başlığı altında, kişinin dinini güçlendirmek için ücret alabileceği, savaşa katılmayanın katılana ücret verebileceği, ücreti almak yerine vermekten daha çok hoşlandıkları gibi rivayetler zikredilmiştir.¹⁷⁹

Bölümün ana muhtevasından farklılık arz eden diğer bir hadis de “Her komutanla savaşa katılmak” bab başlığı altında zikredilen “orduda sürekli olarak görev yapanların geçici olarak görev yapanlardan daha üstün olacağına”¹⁸⁰ dair rivayettir.

Bunların haricinde bölümde Allah yolunda ilk kılıç çeken kişi,¹⁸¹ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) yüzünü yaralayan kimse,¹⁸² anlaşması olmadığı halde müşriğin

¹⁷² Ebu Bekir Abdürrezzak b. Hemmam b. Nafi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef* (thk. Habiburrahman A'zami), (Ma'mer b. Râşid'in el-Câmîi'nin eklenmiş hali), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983, 171 (hadis no: 9271).

¹⁷³ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 310. (hadis no: 9717).

¹⁷⁴ Haşr, 59/5.

¹⁷⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 198 (hadis no: 9374).

¹⁷⁶ Mumammed, 47/4.

¹⁷⁷ En-Nîsâ, 4/89.

¹⁷⁸ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 211 (hadis no: 9405). Diğer örnekler için bk. V, 238-239, (hadis no: 9481, 9482 ve 9483); V, 248, (hadis no: 9507); V, 251 (hadis no: 9520).

¹⁷⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 230-231. (hadis no: 9458-9464).

¹⁸⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 279 (hadis no: 9612).

¹⁸¹ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 289 (hadis no: 9646).

¹⁸² Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 290 (hadis no: 9648).

Müslümanın himayesine girmesi,¹⁸³ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) katıldığı gazvelerin sayısı¹⁸⁴ gibi konulara da temas edilmiştir.

Eserde yer alan ganimetlere dair rivayetlerin yoğunluğu da (yaklaşık 140 hadis) dikkat çekmektedir. Bu da bölümdeki rivayetlerin yaklaşık 1/3'üne tekabül etmektedir. Bunun muhtemel sebebi dönem itibarıyla fetihlerle elde edilen ganimetlerin durumuna dair meselelere çözüm üretilmesini sağlamaktır.

Diğer taraftan bölümde zikredilen hadislerin büyük bir kısmının hüküm ifade eder nitelikte olduğu dikkat çekmektedir. Niketim eserin bu özelliğinin döneminin ve özellikle daha sonraki süreçte şekillenecek olan fıkıh edebiyatının ve hadis musannefatının teşekkülüne katkı sağladığı söylenebilir.

Bunların haricinde bölümdeki cihad hadislerinin ana konuları şu şekilde özetlenebilir; Ganimetin durumu,¹⁸⁵ cihadın usul ve âdâbı,¹⁸⁶ cihada teşvik ve cihadın fazileti,¹⁸⁷ şehadet ve şehadetin fazileti¹⁸⁸ ve savaş aletleri.¹⁸⁹

3. Saîd b. Mansûr'un (ö. 227/842) *Sünen*'inde *Kitâbu'l-Cihâd*

Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî kaynaklarda hâfız, imam, hüccet, mütkin, sebt, sika ve şeyhü'l-harem olarak geçmektedir. *Kütüb-i Sitte*'de rivayetlerine yer verilen Saîd b. Mansûr 137/754 civarında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. İlmî seyahatlerinin çokluğu ile bilinen musannif Tâlekân, Merv ve Horasan gibi ilim merkezlerine seyahatler gerçekleştirmiştir. Vakti tam olarak bilinmemekle birlikte daha sonra batıdan doğuya uzanan Irak, Mısır, Şam, Humus, Cezire ve nihâyet yerleşip kaldığı Mekke'ye ve çevresine seyahatler yaptığı ve buralardaki ilim ehlinen hadis öğrendiği bilinmektedir. Yaklaşık doksan yıllık bir ömür süren Saîd b. Mansûr Ramazan ayında 227/842 yılında Mekke'de vefat etmiştir.¹⁹⁰

a. *Kitâbü'l-Cihâd*'ın Muhtevası

Eser Habîburrahmân el-A'zamî tarafından tahkik edilen neşrine göre ferâiz, vasiyetler, talak ve cihad olmak üzere dört (4) ana bölümden ve iki bin dokuz yüz yetmiş sekiz (2978) hadîs-i şeriften meydana gelmektedir. Eserin dördüncü bölümünde ise yüz on dört (114) bab başlığı altında cihadla ilgili toplam altı yüz yetmiş sekiz (678) rivayet yer alır.

¹⁸³ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 292 (hadis no: 9652).

¹⁸⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 294 (hadis no: 9659-9660).

¹⁸⁵ Örnek hadisler için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 189-190 (hadis no: 9331-9337).

¹⁸⁶ Örnek hadisler için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 179-182 (hadis no: 9297-9309).

¹⁸⁷ Örnek hadisler için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 253-261 (hadis no: 9528-9549).

¹⁸⁸ Örnek hadisler için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 263-266 (hadis no: 9553-9562).

¹⁸⁹ Örnek hadisler için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 287-288 (hadis no: 9637-9643).

¹⁹⁰ Zehebî, *Siyer*, X, 586; Zehebî, *Tezkirâtü'l-huffâz*, II, 416; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XI, 77, 81-82; Ebû Yusuf Yakûb b. Süfyân b. Cüvvân el-Fârisî el-Fesevî, *Kitâbü'l-ma'rife ve't-târîh* (thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Mektebetü'd-Dâr, Medine 1410/1990, II, 179; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 182; Ali Akyüz, *Saîd b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşası*, MÜİFV, İstanbul 1997; Mehmed Efendioğlu "Saîd b. Mansûr", *DİA*, XXXV, 562.

Kitâbü'l-Cihâd, cihada teşvik eder mahiyette olan ve Allah Resûlü'nün (s.a.v.) cihada dair özlem ve iştîyakının anlatıldığı¹⁹¹ rivayetle başlamakta ve Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Medine'ye hicreti sırasında kalacağı evin belirlenme usulünün¹⁹² anlatıldığı hadîs-i şerif ile nihâyete ermektedir.

Bölümün baş kısımlarında yer alan Allah yolunda cihadın faziletinin,¹⁹³ cihad eden mücahidlerin cihad etmeyenlere göre üstünlüklerinin¹⁹⁴ ayrıca bir gaziye donatmanın ve gazinin geride bıraktıklarına refaket etmenin sevabının¹⁹⁵ anlatıldığı rivayetlerde cihadın gerekliliğine ve ehemmiyetine vurgu yapılmakta, cihad için yola çıkan mücahide ve ehline destek vermenin önemine de dikkat çekilmektedir.

Burada yer alan bölüm incelemeye tabi tutulan eserlerin cihad bölümlerine oranla rivayet sayısı itibariyle ilk sırada yer almaktadır. Bununla birlikte bölümde Allah Resûlü'nün (s.a.v.) perşembe günü cihada çıkması,¹⁹⁶ Allah yolunda oruç tutan kimsenin cehennem ateşinden uzaklaştırılacağı,¹⁹⁷ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) İslâm'a davet mektupları,¹⁹⁸ korku namazının kılınışı,¹⁹⁹ düşman topraklarına Kur'ân-ı Kerîm ile yolculuk yapılmasının yasaklığı²⁰⁰ gibi cihadla irtibatı doğrudan kurulamayan birçok konu da yer alır.

Önceki eserlerde görüldüğü ve sonraki eserlerde de görüleceği üzere ilk musannefattan olan İbn Mansûr'un eserinde de cihad konusu ilk akla gelen şekliyle yani kıtâl çerçevesinde işlenmiştir.

İbn Mansûr'un *Sünen*'indeki cihad hadislerinin öne çıkan ana konuları özetle cihada teşvik ve cihadın fazileti,²⁰¹ Allah yolunda nöbet tutmanın fazileti,²⁰² Allah yolunda infakın fazileti,²⁰³ cihadın usul ve âdâbı,²⁰⁴ şehidliğin fazileti²⁰⁵ ve ganimetler²⁰⁶ şeklindedir.

¹⁹¹ Ebû Osmân Saîd b. Mansûr el-Horasânî, *Sünenü Saîd b. Mansûr* (thk. Habîburrahmân el-A'zamî), Dârus's-Selefiyye, 1403/1982, II, 148 (hadis no: 2300).

¹⁹² Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 400, (hadis no: 2978).

¹⁹³ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 148-153 (hadis no: 2300-2313).

¹⁹⁴ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 153-156 (hadis no: 2314-2319).

¹⁹⁵ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 160-162 (hadis no: 2325-2330).

¹⁹⁶ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 180 (hadis no: 2380).

¹⁹⁷ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 197 (hadis no: 2422).

¹⁹⁸ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 223-229 (hadis no: 2479-2483).

¹⁹⁹ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 237 (hadis no: 2503).

²⁰⁰ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 216 (hadis no: 2467).

²⁰¹ Örnek hadisler için bk. Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 149-152 (hadis no: 2303-2310).

²⁰² Örnek hadisler için bk. Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 192-194 (hadis no: 2409-2415).

²⁰³ Örnek hadisler için bk. Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 160-162 (hadis no: 2325-2330); II, 190-191 (hadis no: 2403-2405).

²⁰⁴ Örnek hadisler için bk. Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 210-211 (hadis no: 2464-2466); II, 213 (hadis no: 2470-2471).

²⁰⁵ Örnek hadisler için bk. Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 253-256 (hadis no: 2549-2558).

²⁰⁶ Örnek hadisler için bk. Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 322-323 (hadis no: 2754-2759).

4. İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde Kitâbü'l-Cihâd

Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim el-Vâsîfî el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849) *el-Musannef* adlı eseriyle maruf, hadis hafızı ve müfessirdir. 159/776'da doğan ve erken yaşlarda hadis tahsiline başlayan İbn Ebû Şeybe on dört yaşında Kadî Şerîk b. Abdullah'tan (ö. 177/793) hadis dersi aldı. İlim tahsili hususunda müellif Kûfe, Basra, Rey, Bağdat ve Hicaz gibi bölgelerdeki ilim merkezlerinde bulundu. 235/849 senesinde yatsı namazı vaktinde Kûfe'de vefat etti.²⁰⁷

a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası

Eserdeki bölümlerin sayısı ihtilaflı olmakla birlikte Saîd el-Lehhân tarafından hazırlanan en son neşrine göre kırk bir (41) kitap, beş bin dört yüz otuz dört (5434) bab bulunmaktadır. Kemâl Yûsuf el-Hût'un neşrine göre ise eserde otuz yedi bin dokuz yüz kırk üç (37943) rivayet mevcuttur. Mezkûr neşre göre cihad hadisleri on birinci kitapta/bölümde zikredilmiş olup iki babdan müteşekkildir. Cihadın fazileti ve cihada teşvik bab başlığı altında iki yüz elli üç (253) hadîs-i şerif yer almakta, savaşın farziyeti hususunda söylenenler bab başlığı altında ise on (10) hadîs-i şerif rivayet edilmiştir. Bu da toplamda iki yüz altmış üç (263) hadise tekabül etmektedir.

Kemal Yusuf el-Hût'nün tahkikli neşrine göre bölüm cihada teşvik mahiyetinde olan “Allah yolunda bir sabah veya bir akşam yürüyüşü, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır”²⁰⁸ hadîs-i şerifi ile başlar, “Allah yolunda galip gelmek öldürülmekten daha faziletlidir”²⁰⁹ rivayetiyle de son bulur.

Bölümde yer alan hadîs-i şeriflerin bir kısmı tefsir mahiyetinde olup bazı âyet-i kerîmeler hadisler ve hâdiseler vasıtasıyla açıklanmış ve daha anlaşılır hale getirilmiştir. Örneğin Vâkıa Sûresi'nde zikredilen “*İyilik işlemekte önde olanlar, karşılıklarını almakta da önde olanlardır. İşte onlar (Allah'a) en çok yaklaştırılmış olanlardır*”²¹⁰ âyet-i kerîmesindeki “önde olanlar”ın kimler olduğu “mescide önde gidenler ve Allah yolunda savaşa önde çıkanlar” şeklinde açıklanır.²¹¹

Bölümde dikkat çeken diğer bir husus da cihada teşvik ve cihadın gerekliliği gibi hadislerin hayli fazla yer almış olmasıdır. Bu da müellifin cihada verdiği ehemmiyetin ve cihad algısının bir yansıması olabilir. Bu tespitimizi destekleyecek diğer bir unsur da Kitâbü'l-Cihâd'ın yer aldığı ve bu bölümün başları sayılabilecek on birinci kısımda yer

²⁰⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 66-71; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ* XI, 122; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, II, 432; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb* (thk. Abdülvehhab Abdüllatif), Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1395/1975, I, 445; Ali Yardım, “Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe”, *DİA*, XIX, 442-443; Nihat Yatkın, *Ebû Bekîr İbn Ebû Şeybe ve Kitâbü'l-Musannef*'i (doktora tezi, 1998), AÜSBE, s. 22-63; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Ankara 1991, s. 213.

²⁰⁸ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef* (thk. Kemal Yusuf Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409/1989, IV, 201, (hadis no: 19303).

²⁰⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 231, (hadis no: 19566).

²¹⁰ el-Vâkıa, 56/10,11.

²¹¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 205, (hadis no: 19339). Diğer örnekler için bk. IV, 204 (hadis no: 19332); IV, 206 (hadis no: 19345); IV, 208 (hadis no: 19362-19363); IV, 209 (hadis no: 19367-19374); IV, 212 (hadis no: 19400).

vermiş olmasıdır. Şöyle ki eserin ilk on bölümü taharet, ezan ve kamet, namazlar, oruç, zekât, îman, yeminler-adaklar ve keffaretler, hac, nikâh ve boşanma konularından müteşekkildir. On birinci bölüm ise cihad'dır. Daha sonrasında ise konular avlanma, alış-veriş ve hükümleri, tıp kitabı, içecekler ve akika şeklinde devam etmektedir.

Eserin mezkûr bölümündeki cihad hadisleri sayı itibariyle iki yüz altmış üç (263) rivayetle Abdürrezzâk'ın ve Said b. Mansûr'un eserlerinden sonra üçüncü sırada gelmektedir.

Cihad edebiyatının gelişim seyri göz önünde bulundurulduğunda kesin çizgilerle ayrılmış sürekli bir yükseliş döneminin olmadığı kanaatine varılabilir. Nitekim İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan cihad muhtevalı rivayetler bunun tipik bir örneğidir. Tasnif edildiği dönem göz önünde bulundurulduğunda öncekilere nispeten tasnif sistemi açısından çok daha sistematik olması beklenirken bilakis eserdeki hadislerin mezkûr bölümü bab başlıkları açısından bir düzen oluşturmamıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin eserindeki cihad hadislerinin ana başlıkları özetle şöyledir; cihada teşvik ve cihadın fazileti,²¹² şehidliğin fazileti,²¹³ Allah yolunda nöbet tutmanın fazileti,²¹⁴ cihadın hükmü (farz oluşu),²¹⁵ gazvelerden ve seriyyelerden bazı kesitler²¹⁶ ve gazilerin fazileti.²¹⁷

5. Dârimî'nin (ö. 255/869) *Sünen*'inde Kitâbü'l-Cihâd

Künyesi Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî 181/797-798 yılında Semerkand'da doğdu. Hadis eğitimi için Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Kûfe ve Horasan gibi İslâm âleminin belli başlı şehirlerini dolaştı. Tahsili sırasında döneminin büyük âlimlerinden olan Nadr b. Şümeyl (ö. 204/820), Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821), Hâlid b. Mahled (ö. ?), Muhammed b. Selam el-Bîkendî (ö. 225/839), Affân b. Müslim (ö. 220/835) ile görüşüp onlardan ilim aldı. 8 Zilhicce 255/869 tarihinde Merv'de vefât eden Dârimî bir gün sonra cumaya rastlayan arefe günü defnedildi.²¹⁸

a. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası

Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî'nin tahkikli neşrine göre eser bir girişle yirmi üç (23) kitaptan ve bin üç yüz yetmiş üç (1373) babdan meydana gelmektedir. Eserde üç yüz dört (304) mükerrer rivayetle birlikte üç bin beş yüz altı (3506) hadis vardır. Cihad bölümü on altıncı sırada diyetler bölümünden sonra siyer bölümünde önce yer almaktadır. Eserin bu bölümünde kırk (40) bab başlığı altında kırk üç (43) rivayet yer almıştır.

²¹² Örnek hadisler için bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 201-202 (hadis no: 19307-19314).

²¹³ Örnek hadisler için bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 203-204 (hadis no: 19319-19328).

²¹⁴ Örnek hadisler için bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 218-219 (hadis no: 19453-19459).

²¹⁵ Örnek hadisler için bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 230 (hadis no: 19557-19561).

²¹⁶ Örnek hadisler için bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 214 (hadis no: 19415); IV, 214 (hadis no: 19418); IV, 218 (hadis no: 19451); IV, 222 (hadis no: 19486); IV, 229 (hadis no: 19550).

²¹⁷ Örnek hadisler için bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, IV, 229-230 (hadis no: 19552-19554); IV, 203 (hadis no: 19323-19324).

²¹⁸ Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 29-32; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 534-535; Zehebî, *Siyer*, XII, 224-228; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, III, 181.

Tespit edilebildiği kadarıyla sünen türü eserlerde cihad bölümüne yer veren ilk musannif Dârimî'dir. Buna rağmen eserindeki hadisleri tasnif metodu gâyet düzenli ve sistematiktir.

Eserin cihad bölümü Allah yolunda cihadın amellerin en üstünü olduğuna dair rivayetle başlayıp²¹⁹ “Muhakkak ki benden sonra ümmetinden, Kur’ân-ı boğazlarından öteye geçmeyerek okuyan bir topluluk olacak. Bunlar, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacak sonra da ona bir daha dönmeyecektir. Bunlar bütün yaratıkların en kötüleridirler”²²⁰ rivayeti ile son bulur.

Eserde yer alan âyetlerle alakalı tefsir mahiyetinde açıklamalar bu eserin incelediğimiz mezkûr bölümü için de geçerlidir.²²¹

Bu bölümdeki hadislerin genel bir kurgu ve plan içerisinde sıralandığı dikkatleri çeker. Cihadın üstünlüğünü ve faziletini ifade eden hadisler bir nevi kişiyi manevi olarak cihada hazırlamakta, daha sonra nöbetin, gaziliğin ve infakın fazileti gibi cihad esnasındaki bazı durumlar nakledilmekte, bölümün sonuna doğru da şehadete dair rivayetler sıralanır. Son kısımda ise savaş aletleri, at yarışları, müşriklerle cihad ve hak uğrunda kıtal gibi muhtelif konulara temas edilmiştir.

Bu ana konular haricinde eserin mezkûr bölümünün genel muhtevasıyla örtüşmeyen bazı rivayetler de mevcuttur. Bu noktada “Allah rızasını ümit ederek Allah yolunda bir gün tutulan orucun kişiyi cehennemden yetmiş yıl uzaklaştıracağı”²²² rivayeti zikredilebilir. Diğer bir örnek de “*Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiğinde kuvvet hazırlayın*”²²³ âyeti kerîmesindeki kuvveti “(ok) atmak” şeklinde açıklayan rivayettir.²²⁴

Eserde konu etrafında zikredilen rivayetlerin sayısı diğer musannefata nazaran azdır. Rivayetlerin azlığı bölüm için bir eksiklik ifade etmediği gibi hadislerin özet bir şekilde verilmesi konuyu daha da anlaşılır kılmaktadır. Eserdeki genel tasnif ve düzen bir konuya çözüm bulma çabası izlenimini vermektedir. Bu da konuların anlaşılmasını daha kolay hale getirmektedir.

Eserde cihad bölümünden hemen sonra siyer bölümü gelmekte ve bu bölümde savaş için yolculuğa çıkma,²²⁵ düşmanla karşılaşmayı arzu etmeme,²²⁶ savaşta dua etme,²²⁷ savaştan önce Müslüman olmaya çağırma,²²⁸ düşmana baskı yapmak²²⁹ gibi

²¹⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî), Dâru'l-Muğnî, 1421/2000, “Cihâd”, 1 (hadis no: 2435).

²²⁰ Dârimî, “Cihâd”, 40 (hadis no: 2478).

²²¹ Örnek için bk. Dârimî, “Cihâd”, 1 (hadis no: 2435); 14 (hadis no: 2448).

²²² Dârimî, “Cihâd”, 10 (hadis no: 2444).

²²³ el-Enfâl, 8/60.

²²⁴ Dârimî, “Cihâd”, 14 (hadis no: 2448).

²²⁵ Dârimî, “Siyer”, 1 ve 2 (hadis no: 2479-2480).

²²⁶ Dârimî, “Siyer”, 6 (hadis no: 2484).

²²⁷ Dârimî, “Siyer”, 7 (hadis no: 2485).

²²⁸ Dârimî, “Siyer”, 8 (hadis no: 2486-2488).

konulara temas edilmiştir. Cihad ve siyer bölümlerinin arka arkaya esere alınması musannifin bu iki bölümü bir birinin mütemmimi şeklinde yorumlamasından kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim Siyer bölümünde zikredilen hadislerin birçoğu diğer eserlerin cihad bölümlerinde de geçmiştir.

Bölümün ana muhtevası cihada teşvik ve cihadın üstünlüğü,²³⁰ Allah yolunda nöbetin fazileti,²³¹ Allah yolunda infakın fazileti²³² ve şehidliğin fazileti²³³ şeklinde özetlenebilir.

E. Değerlendirme

Bölümler içerisinde incelenen Kitâbü'l-Cihâd'ların muhtevaları ana konuları bakımından mukayese edildiğinde şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır:

Tablo 1. Bölüm Olarak Kitâbü'l-Cihâd'ların Muhteva Mukayesesi

İMAM MALİK'İN MUVATTA'I	ABDURREZZAK'IN MUSANNEF'İ	SAİD b. MANSÛR'UN SÛNEN'İ	İBN EBÛ ŞEYBE'NİN MUSANNEF'İ	DÂRİMİ'NİN SÛNEN'İ
Cihâda teşvik ve cihâdın fazileti	Cihâda teşvik ve cihâdın fazileti	Cihâda teşvik ve cihâdın fazileti	Cihâda teşvik ve cihâdın fazileti	Cihâda teşvik ve cihâdın fazileti
Şehidliğin fazileti	Şehidliğin fazileti	Şehidliğin fazileti	Şehidliğin fazileti	Şehidliğin fazileti
Ganimetler	Ganimetler	Ganimetler	-	-
Cihâdın usul ve âdâbı	Cihâdın usul ve âdâbı	Cihâdın usul ve âdâbı	-	-
-	-	Allah yolunda nöbet tutmanın fazileti	Allah yolunda nöbet tutmanın fazileti	Allah yolunda nöbet tutmanın fazileti
-	Savaş aletleri	-	-	-
-	-	Allah yolunda infakın fazileti	-	Allah yolunda infakın fazileti
-	-	-	Gazvelerden ve seriyyelerden bazı kesitler	-
-	-	-	Gazilerin fazileti	-
-	-	-	Cihâdın hükmü (farz oluşu)	-

Zikri geçen eserlerdeki cihad muhtevalı hadislerin bunlardan ibaret olduğunu söylemek mümkün olmasa da sayı itibariyle öne çıkan konuların bu şekilde olduğu söylenebilir.

²²⁹ Dârimî, “Siyer”, 9 (hadis no: 2489).

²³⁰ Örnek hadisler için bk. Dârimî, “Cihâd”, 1-4 (hadis no: 2435-2438).

²³¹ Örnek hadisler için bk. Dârimî, “Cihâd”, 11 (hadis no: 2445); 32-33 (hadis no: 2468-2469).

²³² Örnek hadisler için bk. Dârimî, “Cihâd”, 12-13 (hadis no: 2446-2447).

²³³ Örnek hadisler için bk. Dârimî, “Cihâd”, 16-19 (hadis no: 2451-2454).

İncelemeye tabi tutulan eserlerde dikkat çeken en önemli konu cihada teşvik eden, cihadın faziletini ile şehidliğin faziletini anlatan rivayetlerin ortak olmasıdır. Diğer bir ifadeyle cihada teşvik ile şehitliğin fazileti zikri geçen beş eserin ortak paydasını oluşturmaktadır. Buradan da *Kütüb-i Sitte* öncesi tasnif edilen eserlerde cihad hadisleri ya da cihad bölümü denildiğinde akla ilk gelen cihad ve şehadet muhtevalı rivayetler olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan cihadın usul ve âdâbı ve ganimetler konusunun İmâm Mâlik'in, Abdürrezzâk'ın ve Said b. Mansûr'un eserlerinin ilgili bölümlerinin ortak paydasını oluşturduğu görülür. Bunun haricinde Allah yolunda nöbet tutmanın faziletini anlatan rivayetler de Said b. Mansûr, İbn Ebû Şeybe ve Dârimî'nin eserlerinde yer alan ortak muhtevalı rivayetlerdir. Savaş aletleri konusunun ise yoğun olarak Abdürrezzâk'ın, eserinde yer aldığı ifade edilmelidir. Son olarak Allah yolunda infakın fazileti konusu ise iki musannif (Said b. Mansûr ve Dârimî) tarafından eserlerinde zikredilmiştir.

Netice olarak *Kütüb-i Sitte* öncesi telif edilen eserlerde yer alan cihad rivayetleri muhteva yönüyle bazı farklılıklar arz etse de genel hatlarıyla belli başlı konular etrafında şekillendiği tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
KÜTÜB-İ SİTTE'DEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD'LAR

Kütüb-i Sitte içerisinde cihad hadislerinin *Sahîhayn* 'da Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer bölümünde, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *Sünen* 'lerinde Kitâbü'l-Cihâd bölümlerinde Tirmîzî'de ise Ebvâbu Fezâilî'l-Cihâd ve Ebvâbu'l-Cihâd şeklinde iki farklı bölüm başlığı altında yer aldığı görülmektedir.

I. BUHÂRÎ'NİN SAHÎH'İNDEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD VE'S-SİYER'İ VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER

Künyesi Ebû Abdillâh olan Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Buhârî 194/810 yılında Buhârâ'da doğmuştur. Henüz on yaşında iken hadise büyük bir ilgi duymuş ve hadis ezberlemeye başlamıştır. Şam, Basra, Hicaz, Kûfe, Bağdad ve Mısır'ı gezmiş ve buralardaki âlimlerden hadis almıştır. Kendisinden ders aldığı hocalarının sayısı yaklaşık bin kadardır. Ezberlediği hadis sayısı ise yüz bini sahih olmak üzere toplam üç yüz bindir. Kırk yıllık bir ilim yolculuğunun ardından Buhârâ yakınlarındaki Hartenk'e yerleşmiş ve 256/870 yılında Ramazan Bayramı gecesi 62 yaşında vefat etmiştir.²³⁴

A. Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer'in Muhtevası

Buhârî *Sahih*'ini altı yüz bin (600.000) hadis arasından seçip Mescid-i Haram'da telif etmiştir. *Concordance*'a göre doksan yedi (97) kitap ve üç bin yedi yüz otuz (3730) bابتan meydana gelen eser mükerrerler dâhil yedi bin iki yüz yetmiş beş (7275) hadis ihtiva etmektedir. İbn Hacer bu sayıyı dokuz bin seksen iki (9082) olarak verir. Mükerrerler dışında dört bine yakın hadis vardır. İbn Hacer bu sayıyı da iki bin yedi yüz altmış bir (2761) olarak kaydeder.²³⁵

İmam Buhârî doksan yedi (97) kitap/bölümden oluşan *Sahih* 'inde Cihâd ve's-Siyer bölümüne eserinin 56. bölümünde yer vermiştir. Bu bölüm başlığı altında yüz doksan dokuz (199) bab ve bu bab başlıkları altında da üç yüz sekiz (308) rivayet zikretmiştir.

İmam Buhârî bölümün başında hadis zikretmeden önce “cihad ve siyerin fazileti” bab başlığı altında “*Şüphesiz ki Allah hak yolunda öldürmekte, kendileri de öldürülmekte olan müminlerin canlarını ve mallarını kendilerine cennet vermek üzere satın almıştır.*”²³⁶ âyet-i kerîmesini zikrederek cihada ve siyere dair zikredeceği hadislerin “kıtâl” manasında olacağı izlenimini verir. Bölümdeki hadisler Allah yolunda cihad etmenin amellerin en faziletlilerinden olacağı²³⁷ rivayeti ile başlar, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) savaştan dönen bir sahabeye iki rekât namaz kılmasını tavsiye eden²³⁸ rivayet ile son bulur. Bölümün cihada teşvik eden hadislerle başlayıp, cihad dönüşü iki rekât namaz

²³⁴ İbn Hallikân, *Veefyâtü'l-a'yân*, IV, 190; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 430-468; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, II, 555; Cemâleddîn Muhammed b. Muhammed Saîd Cemâleddîn Kâsımî, *Hayatü'l-Buhârî* (thk. Mahmûd Amavut), Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1992; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 79-80; M. Mustafa el-A'zamî “Buhârî, Muhammed b. İsmail”, *DİA*, VI, 368-372; Ayrıca Buhârî'nin hal tercümesinin yer aldığı eserlerin isimleri için bk. Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, I, 44-138.

²³⁵ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 81.

²³⁶ Tevbe, 9/111.

²³⁷ Buhârî, “Cihâd”, 1 (hadis no: 2782).

²³⁸ Buhârî, “Cihâd”, 199 (hadis no: 3090).

kılınmasını tavsiye eden rivayetle sonuçlanması eserin belli bir tasnif sistematığı içerisinde telif edildiği fikrini uyandırmaktadır. Bunun müellifin fikhının eserine yansımalarının bir neticesi olduğu da söylenebilir.

İmam Buhâri eserinin cihad bölümündeki bazı bab başlıklarının altında konuyu destekler mahiyette âyet-i kerîmeler zikreder. Bölümün başındaki “Cihadın fazileti” bab başlığı altında, “*Allah müminlerden mallarını ve canlarını kendilerine verilecek cennet karşılığında satın almıştır*”²³⁹ âyetini zikrederek akabinde gelecek hadisler için adeta bir mesned oluşturmuştur. Bu hususta diğer bir örnek de; “atlar üç amaç içindir”²⁴⁰ bab başlığı altında, “*Atları, katırları ve merkepleri binmeniz için ve süs olsun diye o yarattı. O sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır*”²⁴¹ âyeti kerîmesi zikredilerek konu desteklenir ve meselenin ehemmiyetine dikkat çekilir. Bu şekilde âyetlerle başlayan bab başlıklarının sayısı tespit edebildiğimiz kadarıyla on dördtür.²⁴²

1. Ana Konuları

İncelemeye tabi tutulan eserin mezkûr bölümü dokuz (9) ana konu altında ele alınabilir. Burada bu ana konularla ilgili bazı örnekler verilerek mevzunun daha iyi anlaşılması temin edilmeye çalışılacak, geriye kalan kısımların ise sadece muhtevaları zikredilecektir.

a. Cihadın Usul ve Âdâbı

Bu ana tema altında savaş sırasında dikkat edilmesi gereken şeyler, yapılması gereken ve yasaklanan hususlar zikredilmiş ve bu meselede yüz yirmi (120) rivayette konunun ayrıntılı olarak işlendiği kanaatine varılmıştır. Burada harb öncesi İslâm’a davetin usul ve âdâbını anlatan rivayetle konu örneklendirilecektir;

Sehl b. Sa’d (r.a.) Peygamber Efendimiz’i (s.a.v.) Hayber günü şöyle buyururken işittiğini söylemiştir: “Ben bu sancağı öyle birine vereceğim ki, Cenâb-ı Hak onun eliyle fethi gerçekleştirecek.” Bunun üzerine herkes sancak kendisine verilir ümidiyle ayağa kalktı. Sabah olduğu halde herkes bir ümitle bekliyordu. Allah Resûlü (s.a.v.); “Ali (r.a.) nerede?” diye sordu. Ali’nin (r.a.) gözlerinden rahatsız olduğu söylendi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) emretti, Hz. Ali (r.a.) çağrıldı ve tükürüğünü gözüne sürdü. Onun gözleri sanki hiç hasta olmamış gibi iyileşti. Daha sonra Hz. Ali: “Onlarla (Yahudiler) tıpkı bizim gibi (Müslüman) oluncaya kadar savaşacağız” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) ona şöyle dedi: “Ağır ol bakalım! Önce onlara yakın bir yere karargâhını

²³⁹ Tevbe, 9/111.

²⁴⁰ Buhâri, “Cihâd”, 48 (hadis no: 2860).

²⁴¹ Nahl, 16/8.

²⁴² Diğer örnekler için bk. Buhârî, “Cihâd”, 2 (İnsanların en üstünü canıyla ve malıyla Allah yolunda cihâd edendir); 4 (Allah yolunda cihâd edenlerin dereceleri); 6 (İri gözlü huriler ve sıfatları); 8 (Cihâd yolculuğu sırasında düşüp ölen da onlardandır); 102. (Resûlullah insanları İslâm’a ve Peygamberliğini kabule çağırması, Allah’ı bırakıp da bir birlerini rab edinmemeleri gerektiğini bildirmiştir); 122 (Hz. Peygamber’in [s.a.v.] (“Ben bir aylık mesafeden düşmana korku salma özelliği ile desteklendim” sözü); 123 (Savaşa çıkarken azık hazırlamak); 141. (Casusluk); 164 (Savaş sırasında görüş ayrılığına düşmek ve tartışmak kerih görülmüştür, komutana karşı çıkan/isyan eden bunun cezasını çeker); 188 (Farsça ve diğer yabancı dilleri konuşmak); 189 (Ganimetten mal çalmak).

kurarsın sonra da onları İslâm'a davet edersin. Daha sonra da onlara dinin vecibelerini söylersin. Allah'a yemin ederim ki bir kişinin senin elinle hidâyete ulaşması kızıl develere sahip olmandan daha hayırlıdır.”²⁴³

Zikredilen rivayette Allah Resûlü (s.a.v.) savaş öncesine dair bir strateji belirlemektedir. Bu stratejiye göre harbe girişmeden önce sükûnet içerisinde teenni ile hareket ederek uygun bir zemin/mekân bulmak, daha sonra İslâm'a davet etmek ve akabinde de İslâm'ın emirlerini arz etmek gerekiyor. Ancak bu şartlar yerine getirilmediği takdirde savaş kaçınılmaz olacaktır. Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Hz. Ali vesilesiyle cihadın yöntemine dair söylediği bu sözler konuyu mezkûr başlık altında incelememize sebep teşkil etmiştir.

Bu rivayette dikkat çeken en önemli husus hiç şüphesiz hadisin sonunda zikredilen “Allah'a yemin ederim ki bir kişinin senin elinle hidâyete ulaşması kızıl develere sahip olmandan daha hayırlıdır” kısmıdır. Buradan da anlaşılıyor ki Allah Resûlü'nün (s.a.v.) harplerdeki/cihadlardaki asıl gayesi öldürmek ya da yok etmek değil bilakis gayri müslimlerin hidâyet bulmalarına vesile olup hem dünyada hem de ahirette yaşatmaktır. Nitekim buradan hareketle cihaddaki en önemli prensibin imha değil, ihya olduğu söylenebilir.

Cihadın usul ve âdâbına dair diğer rivayetlerin muhtevaları şu şekildedir; Savaş öncesi salih amel işlemek,²⁴⁴ düşmanla savaşırken nafile oruç tutulmayabileceği,²⁴⁵ harb sırasında sabrın gerekliliği,²⁴⁶ savaşta hendek kazmak gibi farklı yöntemlerin kullanılabilmesi,²⁴⁷ muharebede ölümlere sürülen²⁴⁸ hânût kokusundan sürülebileceği,²⁴⁹ tek kişinin keşif için düşmana gönderilebileceği,²⁵⁰ iki kişinin birlikte sefere çıkabileceği,²⁵¹ savaşta cesaretin ehemmiyeti ve gerekliliği²⁵² gibi konular ana temanın muhtevasını oluşturmaktadır.

Ana temadaki rivayetler şu şekilde devam etmektedir; Müşriklerin hezimete uğraması ve sarsılması için beddua edilebileceği,²⁵³ Ehl-i kitâb'ın irşadı için de gayret

²⁴³ Buhârî, “Cihâd”, 102 (hadis no: 2942); 143 (hadis no: 3009); “Ashâbu'n-Nebî”, 9 (hadis no: 3701, 3702); “Megâzî” 40 (hadis no: 4209, 4210). Müslim, “Fazlu's-Sahâbe”, 2405-2406 (33-34). Cihâd öncesi İslâma davet hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Şihâbüddîn Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-barî şerhu Sahîhu'l-Buhârî*, (nşr. M. Fuad Abdulbâki, Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz), Dârul-Ma'rife, Beyrut 1379, VI, 122. Ayrıca konuya taalluk eden diğer rivayetler için bk. Buhârî, “Cihâd”, 102 (hadis no: 2942, 243, 2944, 2945, 2946).

²⁴⁴ Buhârî, “Cihâd”, 13 (hadis no: 2808).

²⁴⁵ Buhârî, “Cihâd”, 29 (hadis no: 2828).

²⁴⁶ Buhârî, “Cihâd”, 32 (hadis no: 2833).

²⁴⁷ Buhârî, “Cihâd”, 34 (hadis no: 2835, 2836, 2837); 161 (hadis no: 3034).

²⁴⁸ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Matbaatü'l-Kübrâ, Kahire 1323/1905, V, 66.

²⁴⁹ Buhârî, “Cihâd”, 39 (2845).

²⁵⁰ Buhârî, “Cihâd”, 41 (hadis no: 2847); 118 (bu bab altında hadis zikredilmemiştir); 135 (hadis no: 2997, 2998).

²⁵¹ Buhârî, “Cihâd”, 42 (hadis no: 2848).

²⁵² Buhârî, “Cihâd”, 52 (hadis no: 2864); 61 (hadis no: 2873, 2874); Buhârî, 97 (hadis no: 2930).

²⁵³ Buhârî, “Cihâd”, 98 (hadis no: 2931, 2932 2933, 2934).

sarf edilmesi gerektiği²⁵⁴ ve onları İslâm'a davet,²⁵⁵ müşriklerin hidâyeti için dua,²⁵⁶ asıl sefer düzenlenecek yerin gizlenmesi ve sefere perşembe günü çıkmanın önemi,²⁵⁷ sefere öğleden sonra ve ayın sonunda çıkılabileceği,²⁵⁸ ramazanda da sefer yapılabileceği,²⁵⁹ yakarak öldürmenin yasaklığına²⁶⁰ dair rivayetler de başlığın diğer örneklerini oluşturur.

Ana konuyu yansıtan diğer rivayetlerin muhtevaları şu şekilde devam etmektedir: Masiyet emretmedikçe devlet başkanına itaatın gerekliliği²⁶¹ ve devlet başkanının insanlara kaldırılabilecekleri yükü yüklemesi,²⁶² bey'atın önemi,²⁶³ harbe öğleden sonra başlanması,²⁶⁴ devlet başkanı izin verdiğinde kişinin savaşa katılmayabileceği,²⁶⁵ yeni evlenen birisinin cihaddan muaf tutulması,²⁶⁶ gazveye çıkarken azık hazırlanabileceği,²⁶⁷ harpte zayıfların ve salihlerin duası ve bereketi ile Allah'tan yardım istenebileceği.²⁶⁸

Bu konuların haricinde düşman topraklarına mushaf götürmenin keraheti,²⁶⁹ harp sırasında tekbir getirmenin caizliği,²⁷⁰ fakat seferde çok yüksek sesle tekbir getirmenin mekruhluğu,²⁷¹ sefer sırasında yüksek yere çıkıldığında tekbir getirmek vadiye inildiğinde de tesbih etmek,²⁷² yolculukta acele etmek,²⁷³ cihada çıkmak için anne-babanın rızasını almanın gerekliliği²⁷⁴ gibi rivayetlerle mevzu devam etmektedir.

Savaşta özellikle çocukların ve kadınların öldürülmesinin men edilmesi,²⁷⁵ fakat gece baskını sırasında çocukların (hataen) ölebileceği,²⁷⁶ ateşle yakılarak ceza

²⁵⁴ Buhârî, "Cihâd", 99 (hadis no: 2936).

²⁵⁵ Buhârî, "Cihâd", 101, 102 (hadis no: 2938, 2939, 2940, 2941, 2942, 2943, 2944 2945, 2946); 179 (hadis numarası yok).

²⁵⁶ Buhârî, "Cihâd", 100 (hadis no: 2937).

²⁵⁷ Buhârî, "Cihâd", 103 (hadis no: 2947, 2948, 2949, 2950).

²⁵⁸ Buhârî, "Cihâd", 104, 105 (hadis no: 2951, 2952).

²⁵⁹ Buhârî, "Cihâd", 106 (hadis no: 2953).

²⁶⁰ Buhârî, "Cihâd", 107 (hadis no: 2954).

²⁶¹ Buhârî, "Cihâd", 108, 109 (hadis no: 2955, 2956, 2957).

²⁶² Buhârî, "Cihâd", 111 (hadis no: 2964).

²⁶³ Buhârî, "Cihâd", 110 (hadis no: 2958, 2959, 2960, 2961, 2962).

²⁶⁴ Buhârî, "Cihâd", 112 (hadis no: 2965). Harbe öğleden sonra başlanmasının sebebi öğlen güneşin sıcaklığından dolayı harbin çok zor olması, fakat öğleden sonra ikindi vakti rüzgâr çıktığı için harb daha zinde ve daha dinç bir şekilde gerçekleşecektir. (Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî 'Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1421/2001, XIV, 227).

²⁶⁵ Buhârî, "Cihâd", 113 (hadis no: 2967).

²⁶⁶ Buhârî, "Cihâd", 115 (bu bab başlığı altında hadis şerif zikredilmemiştir).

²⁶⁷ Buhârî, "Cihâd", 123, 124 (hadis no: 2979, 2980, 2981, 2982, 2983).

²⁶⁸ Buhârî, "Cihâd", 76 (2896, 2897).

²⁶⁹ Buhârî, "Cihâd", 129 (hadis no: 2990).

²⁷⁰ Buhârî, "Cihâd", 130 (hadis no: 2991).

²⁷¹ Buhârî, "Cihâd", 131 (hadis no: 2992).

²⁷² Buhârî, "Cihâd", 132, 133 (hadis no: 2993, 2994, 2995).

²⁷³ Buhârî, "Cihâd", 136 (hadis no: 2999, 3000, 3001).

²⁷⁴ Buhârî, "Cihâd", 138 (hadis no: 3004).

²⁷⁵ Buhârî, "Cihâd", 147, 148 (hadis no: 3014, 3015).

²⁷⁶ Buhârî, "Cihâd", 146 (hadis no: 3012, 3013).

verilemeyeceği,²⁷⁷ müslümanı yakarak öldüren müşrike misillemenin yapılabileceği,²⁷⁸ düşmana ait evlerin ve hurmalıkların yakılabileceği,²⁷⁹ uyuyan müşriki suikastla öldürmenin caizliği,²⁸⁰ savaşta hilenin/taktığın caiz olduğu,²⁸¹ harpte komutana itaatın önemi²⁸² gibi meseleler de savaşın yöntemi ve usulüne dair bilgiler kapsamında değerlendirilebilir.

Cihadın usûlüne dair düşman müslüman birisinin vereceği hükmü kabul edeceğini beyan ettiğinde devlet reisi de bunu onaylarsa bu kararın geçerli olacağı,²⁸³ esirin öldürülebileceği,²⁸⁴ kişinin esir edileceğini bildiği halde teslim olabileceği,²⁸⁵ esirlere güzel muamele bulunulması gerektiği,²⁸⁶ eman almadan İslâm beldesine giren savaşçının öldürülebileceği²⁸⁷ gibi rivayetlere yer verilir.

Son olarak ehl-i zimmeti korumak için savaşılması gerektiği,²⁸⁸ harb beldesinde İslâm'ı kabul edenlerin mallarının kendilerinin olacağı,²⁸⁹ harb sırasında zaruret durumunda emir beklemeksizin ordunun başına geçilebileceği,²⁹⁰ düşman mağlup edildiğinde topraklarında üç gün kalınması gerektiği,²⁹¹ gazve dönüşünde dua edilmesi ve namaz kılınması,²⁹² cihad için çocuk istendiğinde “inşallah” denmesinin gerekliliği,²⁹³ kişi Allah için cihad etse dahi intihar ettiğinde cehenneme gideceği,²⁹⁴ geçerli mazereti olanların -cihada katılmasalar dahi- cihad sevabı alacakları²⁹⁵ gibi rivayetler Buhârî'nin Cihad bölümündeki cihadın usul, âdâb ve yöntemini belirleyen rivayetlerin muhtevalarını yansıtmaktadır.

b. Savaş Aletleri

Burada savaş aletlerinden kasıt atlar, oklar, kılıçlar, miğferler, mızraklar, zırhlar, sancaklar ve buna benzer aletlerin kullanımına dair olan rivayetlerdir. Savaş aletlerine dair ana konu altında altmış dört (64) rivayeti değerlendirmeyi uygun bulduk. Konu başlığını en iyi şekilde yansıttığını düşündüğümüz rivayet şudur;

²⁷⁷ Buhârî, “Cihâd”, 149 (hadis no: 3016, 3017).

²⁷⁸ Buhârî, “Cihâd”, 152, 153 (hadis no: 3018, 3019).

²⁷⁹ Buhârî, “Cihâd”, 154, (hadis no: 3020, 3021).

²⁸⁰ Buhârî, “Cihâd”, 155 (hadis no: 3022, 3023).

²⁸¹ Buhârî, “Cihâd”, 157, 158 (hadis no: 3027, 3028, 3029, 3030, 3031).

²⁸² Buhârî, “Cihâd”, 164 (hadis no: 3039).

²⁸³ Buhârî, “Cihâd”, 168 (hadis no: 3043).

²⁸⁴ Buhârî, “Cihâd”, 169 (hadis no: 3044).

²⁸⁵ Buhârî, “Cihâd”, 170 (hadis no: 3045).

²⁸⁶ Buhârî, “Cihâd”, 171, 172 (hadis no: 3046, 3047, 3048, 30149, 3050).

²⁸⁷ Buhârî, “Cihâd”, 173 (hadis no: 3051).

²⁸⁸ Buhârî, “Cihâd”, 174 (hadis no: 3052).

²⁸⁹ Buhârî, “Cihâd”, 180 (hadis no: 3058, 3059).

²⁹⁰ Buhârî, “Cihâd”, 183 (hadis no: 3063).

²⁹¹ Buhârî, “Cihâd”, 185 (hadis no: 3065).

²⁹² Buhârî, “Cihâd”, 197, 198 (hadis no: 3084, 3085, 3086, 3087, 3088).

²⁹³ Buhârî, “Cihâd”, 23 (hadis no: 2819).

²⁹⁴ Buhârî, “Cihâd”, 77 (hadis no: 2898); 182 (hadis no: 3062).

²⁹⁵ Buhârî, “Cihâd”, 35 (hadis no: 2838, 2839).

Seleme b. Ekvâ'dan (r.a.) gelen bir rivayete göre bir gün Eslem oğullarından bir grub ok atış talimi (yarışı) yaparken Allah Resûlü (s.a.v.) yanlarına uğrayıp şöyle buyurdu: “İsmâil oğulları! Ok atınız. Çünkü sizin babanız iyi bir ok atıcısıydı, siz de atınız. Ben fulan oğullarını tutuyorum.” Daha sonra Seleme (r.a.) dedi ki; Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bu sözü üzerine iki taraftan birisi atmayı bıraktı. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.); “Size ne oluyor da atmıyorsunuz?” diye sorunca “Sen onların tarafını tuttuğun halde nasıl atalım?” Daha sonra Allah Resûlü (s.a.v.); “Atın, ben hepinizle beraberim” buyurdu.²⁹⁶

Bu rivayet Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) savaş aletleri itibariyle oka ve dolayısıyla da ok atıcılığına verdiği önemi gösterir. Nitekim musannif buna dikkat çekmek için rivayeti “atıcılığa teşvik” bab başlığı altında zikretmiştir. Buradan hareketle rivayete savaş aletleri başlığı altında yer vermek uygun görülmüştür.

Savaş aletleri teması altında tespit ettiğimiz diğer rivayetlerin muhtevası özetle şöyledir: Atların ehemmiyetine dair meseleler,²⁹⁷ atlarla alakalı muhtelif konular,²⁹⁸ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) devesi,²⁹⁹ diğer bineklere binme,³⁰⁰ ok atmanın fazileti,³⁰¹ kılıç,³⁰² kalkan,³⁰³ miğfer,³⁰⁴ zırh,³⁰⁵ bıçak³⁰⁶ ve mızraklar³⁰⁷ gibi savaş aletlerine dair rivayetler, harpte cübbe³⁰⁸ ve ipek giyinme,³⁰⁹ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) sancağı,³¹⁰ develerin boyunlarına gerdanlık takmanın yasaklanması.³¹¹

²⁹⁶ Buhârî, “Cihâd” 78 (hadis no: 2899); “Ehâdisü'l-Enbiyâ”, 13 (hadis no: 3373); “Menâkıb”, 6 (hadis no: 3507); İbn Mâce, “Cihâd” 19 (hadis no: 2811). Hz. Peygamber (s.a.v.)'in taraf tutma(sına) dair ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, VI, 92. Konuyu destekleyen âyet-i kerîme ve açıklaması için bk. el-Enfâl, 8/60; Ebü'l-Leys İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, (sadeleştiren Mehmet Karadeniz.), Sezgin Neşriyat, İstanbul 1414/1993, III, 40; Vehbe Zuhaylî, *Tefsîrü'l-veciz* (trc. Hacı İnan), Dua Yayıncılık, İstanbul 1433/2012, II, 126; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (sadeleştiren Sıtkı Güllü), Huzur Yayınları, İstanbul 2003, IV, 428.

²⁹⁷ Buhârî, “Cihâd”, 43, 44, 45, 46 (hadis no: 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2854, 2855, 2857); “Cihâd”, 48 (hadis no: 2860); “Cihâd”, 50 (hadis no: 2862).

²⁹⁸ Buhârî, “Cihâd”, 51 (hadis no: 2863); 54, 55, 56, 57, 58 (hadis no: 2866, 2867, 2868, 2869, 2870).

²⁹⁹ Buhârî, “Cihâd”, 59 (hadis no: 2871).

³⁰⁰ Buhârî, “Cihâd”, 125, 126, 127, 128 (hadis no: 2984, 2985, 2986, 2987, 2989).

³⁰¹ Buhârî, “Cihâd”, 78 (hadis no: 2899).

³⁰² Buhârî, “Cihâd”, 82, 83, 84 (hadis no: 2908, 2909, 2910); 87 (hadis no: 2913).

³⁰³ Buhârî, “Cihâd”, 80, 81 (hadis no: 2904, 2906).

³⁰⁴ Buhârî, “Cihâd”, 85 (hadis no: 2911).

³⁰⁵ Buhârî, “Cihâd”, 89 (hadis no: 2916).

³⁰⁶ Buhârî, “Cihâd”, 92 (hadis no: 2923).

³⁰⁷ Buhârî, “Cihâd”, 79 (hadis no: 2901); 88 (hadis no: 2914).

³⁰⁸ Buhârî, “Cihâd”, 90 (hadis no: 2918).

³⁰⁹ Buhârî, “Cihâd”, 91 (hadis no: 2919, 2920, 2921, 2922).

³¹⁰ Buhârî, “Cihâd”, 120 (2976).

³¹¹ Buhârî, “Cihâd”, 139 (3005).

c. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti

Konuyla alakalı olarak toplamda otuz bir (31) hadîs-i şerif tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Eserin genel yapısını oluşturan çerçeveye bakıldığında ilk karşılaşılan husus cihadın fazileti ve insanları cihada teşviktir. Musannifin cihad konusuna “*Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürlər. Allah bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak vaat etmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O halde yapmış olduğunuz alışverişten dolayı sevinin*”³¹² âyet-i kerîmesi ile başlar. Cihad bölümünün bu şekilde cihada dair dikkat çekici bir âyet-i kerîme ile başlamış olması bölümün ana çerçevesi hakkında da fikir vermektedir. Bölümün ana teması şu hadîs-i şerifle örneklendirilebilir;

Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) gelen rivayete göre Allah Resûlü'ne (s.a.v.); İnsanların en faziletlisi hangisidir? denildi. O da “Canı ve malı ile Allah yolunda cihad edendir” buyurdu. “Sonra kimdir?” dediler, Allah Resûlü (s.a.v.) “Vadilerden bir vadi içinde Allah'tan sakınan ve böylelikle insanlara şerrini bulaştırmayan kimsedir” cevabını verdi.³¹³

Bu hadîs-i şerifte insanların en faziletlisinin Allah yolunda canıyla ve malıyla cihad eden kişi olduğu vurgulanmış, bu vesileyle de insanların bu ameli yapma hususunda istekli ve gayretli olmaları temin edilmeye çalışılmıştır.

Cihada teşvik eden, cihadı özendiren, cihadın faziletini anlatan ve Allah yolunda cihadın üstünlüğünü konu alan otuz bir rivayetin haricinde farklı boyutlarıyla cihadın faziletini anlatan rivayetlerin muhtevası kısaca şu şekildedir zikredilebilir;

Cihad emri geldiğinde iştirak etmenin gerekliliği,³¹⁴ Allah yolunda cihad edenlerin en üstün cennetlerde olacağı,³¹⁵ Allah yolunda yapılan yürüyüşün her şeyden hayırlı olacağı,³¹⁶ Uhud'da yazılan kahramanlık destanı,³¹⁷ Allah yolunda ayağı tozlanana cehennem ateşinin dokunmayacağı,³¹⁸ cennetin kılıçların gölgesinde olduğu,³¹⁹ Allah

³¹² et-Tevbe, 9/111.

³¹³ Buhârî, “Cihâd”, 2 (hadis no: 2786); Müslim, “İmâre”, 122 (1888). Hadisin şerhine dair ayrıntılı bilgi için bk. Kâdî ‘İyâz’, *İkmalü'l-Mu'lim bi Fevâ'idü Müslim*, VI, 310; Konuya taalluk eden âyet-i kerîmeler için bk. es-Sâf, 61/10-12. Bu rivayeti destekleyen ve konunun ehemmiyetini vurgulayan diğer bir hadîs-i şerif de şudur; Ebû Hüreyre'den (r.a.) gelen bir rivayete göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; Allah yolunda cihâd eden mücahidin misali –Allah kendi yolunda cihâd edeni en iyi bilendir- gündüzleri oruç tutan, geceleri de namaz kılan gibidir. Allah Teâla kendisi için cihâd eden mücahide vefat ettiğinde cennete koymayı veya sevapla ya da ganimetle selametle geri dönmeyi tekeffül etmiştir. (Buhârî, “Cihâd”, 2 [hadis no: 2787]; Nesâî, “Cihâd”, 14 [hadis no: 3123]; Bazı lafız farklılıkları için bk. Muvatta, “Cihâd” 1 [hadis no: 1 ve 2]; Müslim, “İmâre”, 110 [1878]; Tirmizî, “Fezâilü'l-Cihâd,” 1, [hadis no: 1620]; Nesâî, “Cihâd”, 16 [hadis no:3127]). Hadisin şerhi için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, VI, 6.

³¹⁴ Buhârî, “Cihâd”, 1 (hadis no: 2783); 27 (hadis no: 2825); 194 (hadis: 3077).

³¹⁵ Buhârî, “Cihâd”, 4 (hadis no: 2790).

³¹⁶ Buhârî, “Cihâd”, 5 (hadis no: 2792).

³¹⁷ Buhârî, “Cihâd”, 12 (hadis no: 2805).

³¹⁸ Buhârî, “Cihâd”, 16 (hadis no: 2811).

Resûlû'nün (s.a.v.) cesareti³²⁰ ve korkaklıktan Allah'a sığınılması gerektiği.³²¹ Diğer taraftan özür sebebi hariç oturanlarla cihad edenlerin bir olmayacağı,³²² müminleri cihada teşvik³²³ gibi muhtevalar da bu ana başlık altında değerlendirilebilir.

d. Muhtelif Faziletli Durumlar

Allah yolunda yapılan cihadın ve şehidliğin fazileti haricinde cihada taalluk eden bazı faziletli durumlar da rivayetlerde zikredilmiştir. Tespitlerimize göre konuyla alakalı yirmi (20) rivayete yer verilmiştir. Burada konuya örnek olarak nöbet beklemenin ehemmiyetine dikkat çeken rivayet zikredilecektir. Rivayete göre;

Hiz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde sabaha kadar uyuyamadı ve “Keşke ashabımdan salih biri gelse de beni korusa” temennisinde bulundu. Tam bu sırada bir kılıç sesi işittik. Allah Resûlü (s.a.v.) “bu da kimdir?” diye sordu. Gelen kişi “ben Sa'd b. Ebû Vakkâs'ım (r.a.), sizi korumak, burada nöbet tutmak üzere geldim” cevabını verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) uykuya daldı.³²⁴

Buhârî'nin bu hadisi “Allah yolunda gazvede nöbet tutmak” bab başlığı altında zikretmesi devlet başkanını korumayı tıpkı cephede nöbet tutan asker gibi kabul etmesinden kaynaklanmış gibidir. Çünkü ordu komutanının veya devlet başkanının muhafazası ordu için elzemdir.

Konuya dair diğer bir örnek; İmam Buhârî “Allah yolunda bir gün nöbet tutmanın fazileti” bab başlığı altında “*Ey İman edenler, zorluklara sabırla katlanın ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin ve sınır boylarında nöbet tutun ve Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz*”³²⁵ âyetini zikredip Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den (r.a.) gelen ve nöbet tutmanın faziletini anlatan şu rivayeti nakleder. Buna göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “Allah yolunda bir gün sınır boylarında nöbet tutmak dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır. Sizden birinizin kamçısının cennette tuttuğu yer dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır. Bir kulun Allah yolunda bir akşam veya sabah yürüyüşü dünyadakilerden ve içindekilerden daha hayırlıdır.”³²⁶

Nöbet tutmanın faziletine dair zikredilen rivayetler haricinde cihada dair diğer faziletli ahvali anlatan hadislerin muhtevası şu şekildedir: Gazvede hizmet etmenin

³¹⁹ Buhârî, “Cihâd”, 22 (hadis no: 2818); 156 (hadis no: 3024).

³²⁰ Buhârî, “Cihâd”, 24 (hadis no: 2820-2821); 116-117 (hadis no: 2968-2969).

³²¹ Buhârî, “Cihâd”, 25 (hadis no: 2822-2823).

³²² Buhârî, “Cihâd”, 31 (hadis no: 2831-2832).

³²³ Buhârî, “Cihâd”, 33 (hadis no: 2834); 15 (hadis no: 2810).

³²⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VI, 376 (hadis no: 32152); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 140 (hadis no: 25136); Buhârî, “Cihâd”, 70 (hadis no: 2885); “Kitâbü't-Temennî”, 4 (hadis no: 7231); Müslim, “Fazlu's-Sahâbe”, 39, (2410) 40 (2410); Tirmizî, “Menâkıb”, 27 (hadis no: 3757). Allah Resûlü'nün (s.a.v.) korunma talebine dair ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, VI, 82.

³²⁵ Âl-i İmrân, 3/200.

³²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 339 (hadis no: 22923); Buhârî, “Cihâd”, 73 (hadis no: 2892); Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 26 (hadis no: 1664, 1665, 1666, 1667, 1668, 1669).

fazileti,³²⁷ seferde arkadaşının eşyasını taşıyanın fazileti,³²⁸ harpte öncü birlik göndermenin fazileti,³²⁹ Allah yolunda yapılan infakın fazileti,³³⁰ gaziye teçhizatlandırmanın veya geride bıraktıklarına bakmanın fazileti,³³¹ Allah yolunda oruç tutmanın fazileti.³³²

e. Şehidliğin Fazileti

Bölümün ana temasını oluşturabilecek diğer bir başlık da şehidlik, şehidliğin fazileti ve şehadet arzusudur. Tespit edilebildiğimiz kadarıyla şehadet konusunu ihtiva eden on yedi (17) rivayet bulunmaktadır.

Şehadetin ehemmiyetini en iyi ifade ettiğini düşündüğümüz ve İbn Battâl'ın (ö. 449/1057) da şehidliğin fazileti hakkında gelmiş olan haberlerin en yücesi³³³ dediği şu hadis örnek verilebilir;

Enes b. Mâlik'den (r.a.) gelen rivayete göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “Şehidler dışında cennete girip de dünyadaki her şey kendisine verilse dahi tekrar dünyaya dönmeyi isteyecek hiçbir kimse olmayacaktır. Çünkü onlar Allah'ın ikramını gördükleri için dünyaya tekrar dönmeyi ve onlarca kez Allah yolunda şehid olmayı isterler.”³³⁴

Zikri geçen rivayet şehidlere ayrı bir hususiyet atfetmekte ve dolayısıyla da şehidliğin faziletini ve ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Hadiste şehidler diğer bütün insanlardan istisna tutulması onlara verilecek olan mükâfatın büyüklüğünün bir nevi delilidir. Nitekim onların yapmış olduğu bu fedakârlık diğer insanlarla aralarındaki mesafeyi bu şekilde açmaktadır.

Ana tema altında ele aldığımız diğer rivayetlerin muhtevası ise özetle şu şekildedir: Şehadet arzusu³³⁵ ve özlemi,³³⁶ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) sahabeleri şehid edenler için kırk gün beddua etmesi,³³⁷ şehidin kıyamet günündeki hoş durumu,³³⁸ şehidin

³²⁷ Buhârî, “Cihâd”, 71 (hadis no: 2888, 2889, 2890); 74 (hadis no: 2893).

³²⁸ Buhârî, “Cihâd”, 72 (hadis no: 2891).

³²⁹ Buhârî, “Cihâd”, 40 (hadis no: 2846).

³³⁰ Buhârî, “Cihâd”, 37 (hadis no: 2841, 2842).

³³¹ Buhârî, “Cihâd”, 38 (hadis no: 2843, 2844); 118 (hadis no: numarasız); 137 (hadis no: 3002, 3003).

³³² Buhârî, “Cihâd”, 36 (hadis no: 2840).

³³³ Ebû'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerhu Sahîh-i Buhari* (thk. Ebû Temim Yasir b. İbrâhim), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1420/2000, V, 30.

³³⁴ Buhârî, “Cihâd”, 21 (hadis no: 2817). Farklı lafızlar için bk. Buhârî, “Cihâd”, 6 (hadis no: 2795); Müslim, “İmâre”, 108, 109 (1877); Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 13 (hadis no: 1640, 1643); Nesâî, “Cihâd”, 33, 34. (hadis no: 3159-3160). Konuya açıklık getiren âyet-i kerîme ve açıklamaları için bk. Âl-i İmrân, 3/169-171; Ebû Cafer b. Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî (ö. 310/923), *Câmiü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1404/1984, II, 38-39.

³³⁵ Buhârî, “Cihâd”, 3 (hadis no: 2788); 8 (hadis no: 2799); 74 (hadis no: 2894).

³³⁶ Buhârî, “Cihâd”, 7 (hadi no: 2797).

³³⁷ Buhârî, “Cihâd”, 9 (hadis no: 2801); 19 (hadis no: 2814).

³³⁸ Buhârî, “Cihâd”, 10 (hadis no: 2816).

Firdevs-i â'lâ'da olacağı müjdesinin verilmesi,³³⁹ meleklerin şehidi gölgelendirmesi,³⁴⁰ taundan, karın hastalığından, suda boğularak ve yıkık altında kalarak ölen kimselerin de şehid sayılacağı,³⁴¹ şehide dua yapılması.³⁴²

f. Kadınların Cihadı

Bölümde dikkat çekilen ve üzerinde durulan konulardan bir diğeri de kadınların cihadına dair rivayetlerdir. Tespit edilebildiği kadarıyla konuyla ilgili dokuz (9) rivayet vardır. Kadınların cihadı meselesine dair şu örnek hadisi zikredebiliriz;

Müminlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: “Cihada katılmak üzere Allah Resûlü (s.a.v.)’nden izin istediğimde” “siz kadınların cihadı hacca gitmektir” diye cevap verdi.³⁴³

Rivayetler incelendiğinde kadınların cihadı meselesinin erkeklere nispeten bir takım farklılıklar arz ettiği görülür. Nitekim zikri geçen rivayetlerde kadınlara farklı sorumlulukların tevdi edildiği görülmekte dolayısıyla da onlar cihadda erkeklerden daha farklı bir konumda yer almaktadır.

Kadınların cihadı ve cihaddaki konumuna dair diğer rivayetler, hac için yolculuğa çıkmış bir kadının kocasının cihada yazıldığı halde gitmeyip hanımına refakat etmesi (hanımıyla birlikte hacca gitmesi),³⁴⁴ kadının gazılık için Peygamber Efendimiz ’den (s.a.v.) dua talebi,³⁴⁵ erkeğin savaşa giderken hanımlarından birisini yanında götürebileceği,³⁴⁶ kadınların harpte su taşıması³⁴⁷ ve yaralıları tedavi etmesi³⁴⁸ de yine kadınların cihadı ile ilgili rivayetlerin muhtevasını oluşturmaktadır.

g. Ganimetler

Buhârî’nin *Sahîh*’inde ganimetlere dair müstakil bir bölüm olmakla birlikte “Kitâbü’l-Cihâd”da da ganimetle ilgili rivayetlere yer verilmiştir. Burada zikredilen rivayetler yedi (7) hadis olarak değerlendirilebilir.

³³⁹ Buhârî, “Cihâd”, 14 (hadis no: 2809).

³⁴⁰ Buhârî, “Cihâd”, 20 (hadis no: 2816).

³⁴¹ Buhârî, “Cihâd”, 30 (hadis no: 2829, 2830).

³⁴² Buhârî, “Cihâd”, 69 (hadis no: 2884).

³⁴³ Buhârî, “Cihâd”, 62 (hadis no: 2875). Bu hadisi takiben ve yine Hz. Aişe’den (r.a.) gelen başka bir rivayete göre Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) hanımları ona (s.a.v.) cihâdı sorduklarında “Hac ne güzel cihâddır!” diye cevap vermiştir. (Buhârî, “Cihâd”, 62 (hadis no: 2876)). Kadınların cihâdına dair ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu’l-barî*, IV, 76; Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, V, 82. Ayrıca kadınların cihâdı hususunda Buhârî’nin bu bab başlığında herhangi bir hüküm ifade etmemesi yani sadece “kadınların cihâdı babı” şeklinde zikretmesi kadınların cihâddan men edilmediğinin bir kanıtı olduğu söylenebilir.

³⁴⁴ Buhârî, “Cihâd” 140 (hadis no: 3006). Bu rivayette Allah Resûlü (s.a.v.) hanımı hacca gidecek kimse için onu yalnız bırakmamasını ve onunla hacca gitmesini söylüyor. Bunun sebebi de hacın kadına farz olmasından dolayıdır. Nitekim böyle bir durumda hac cihâddan efdal durumdadır. (İbn Hacer, *Fethu’l-barî*, VI, 143).

³⁴⁵ Buhârî, “Cihâd”, 63 (hadis no: 2877, 2878).

³⁴⁶ Buhârî, “Cihâd”, 64 (hadis no: 2879).

³⁴⁷ Buhârî, “Cihâd”, 65, 66 (hadis no: 2880-2881).

³⁴⁸ Buhârî, “Cihâd” 67, 68 (hadis no: 2882-2883).

Abdullah b. Amr şöyle demiştir; Allah Resûlü'nün (s.a.v.) yol yükünü çeken ve kendisine Kırkire denilen biri vardı. Bu adam öldüğünde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) onun hakkında “O cehennemdedir” buyurdu. Daha sonra (sahâbîler) ona bakmaya gittiklerinde üzerinde (ganimet malından) çalınmış bir aba buldular.³⁴⁹

Ganimet mallarıyla ilgili olan ve ganimet malından az dahi olsa çalmanın günahını ifade eden bu örnek rivayetin ardından diğer rivayetlerin mutevası şöyle özetlenebilir: Ganimetlerin savaş ve yolculuk sırasında taksim edilebileceği,³⁵⁰ bir müslümanın, müşrikler tarafından ele geçirilen malını tekrar bulması durumunda alabileceği,³⁵¹ ganimet malından çalmanın haramlığı,³⁵² ganimet malları içerisinde yer alan deve ve koyunları kesmenin mekruhluğu,³⁵³ savaşta ücretli olarak tutulan kişiye ganimetten pay verilmesi gerektiği.³⁵⁴

ğ. İsmen Zikredilen Savaşlar

Bu ana temada altı (6) hadis değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Konu hem bab başlığında hem de rivayette Yahudi isminin zikredildiği ve gelecekte yapılacak olan savaşı haber veren şu rivayetle örneklendirilebilir;

Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “ileride Yahudilerle savaşacaksınız, hatta onlardan biri taş arkasına saklanacak ve o taş ‘Ey Allah’ın kulu şu arkamdaki bir Yahudidir, onu öldür’ diyecektir.”³⁵⁵

Bu rivayet haricinde Rumlara (Bizans),³⁵⁶ Türklere³⁵⁷ ve hayvan derilerinden ayakkabı yapıp giyen, yüzleri üst üste deri kaplanmış kalkanlar gibi kalın etli olan bir topluluğa³⁵⁸ karşı yapılacak olan savaşlar da ismen zikredilen ve gelecekte kendileriyle savaşılacak olan kavimleri anlatan rivayetlerin muhtevalarını yansıtmaktadır.

h. Muhtelif Konulu Rivayetler

Sekiz ana başlık altında incelemeye çalıştığımız hadisler özetle bu şekilde ise de, Buhârî'nin cihad bölümünde yer alan rivayetlerin muhtevaları bunlardan ibaret değildir.

³⁴⁹ Buhârî, “Cihâd”, 190 (hadis no: 3074); İbn Mâce, “Cihâd”, 34 (hadis no: 2849). Hadiste geçen “aldatma/kandırma” (فَدَّ غُلَّهَا) ibaresi “ganimet taksim edilmeden önce aldı” (أَخَذَهَا مِنَ الْمَغَانِمِ قَبْلَ أَنْ تَقْسَمَ) şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Mâce, *Sünen* (thk. Şuayb el-Arnâvût, Adil Marşed), Dâru'l-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009, “Cihâd”, 34 (hadis no: 2849)

³⁵⁰ Buhârî, “Cihâd”, 186 (hadis no: 3066).

³⁵¹ Buhârî, “Cihâd”, 187 (hadis no: 3067, 3068, 3069).

³⁵² Buhârî, “Cihâd”, 189 (hadis no: 3073).

³⁵³ Buhârî, “Cihâd”, 191 (hadis no: 3075).

³⁵⁴ Buhârî, “Cihâd”, 120 (hadis no: 2973).

³⁵⁵ Buhârî, “Cihâd”, 94 (hadis no: 2925). Lafız farklılıkları için bk. Buhârî, “Cihâd”, 94 (hadis no: 2926); Buhârî, “Menâkıb”, 25 (hadis no: 3593); Müslim, “Fiten ve Eşrâtü's-Saa”, 79-80 (2921).

³⁵⁶ Buhârî, “Cihâd”, 94 (hadis no: 2924). Bu rivayette Rum ismi hadis metninde değil de bab başlığında zikredilmiştir. Burasının Rum diyarı şeklinde anlaşılmasının nedeni ise metinde geçen “Kayser'in şehri” ifadesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIV, 198-199).

³⁵⁷ Buhârî, “Cihâd”, 95 (hadis no: 2927, 2928).

³⁵⁸ Buhârî, “Cihâd”, 96 (hadis no: 2929). Burada ifade edilen özellik de yine Türklere aittir. (Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, V, 106).

Bunların haricinde bu sekiz başlıkta değerlendirilemeyen ya da doğrudan cihadla irtibatı kurulamayan hadislerle de rastlanmaktadır. Bu türde otuz dört (34) rivayet bulunmakta olup muhtevaları şöyledir;

Harpte bazen galibiyetin bazen de mağlubiyetin olabileceği,³⁵⁹ Ammâr'ın (r.a.) şehid edileceğinin haber verilmesi,³⁶⁰ harbe her an hazırlıklı olunması gerektiği,³⁶¹ savaşta yaşananların anlatılması,³⁶² harpte müslümanı şehid ettikten sonra müslüman olan ve sonra şehid olan kişi,³⁶³ Allah Resûlü'ne (s.a.v.) düşmanın kalbine bir aylık mesafeden korku salma özelliğinin verilmesi.³⁶⁴

Mukim iken yaptığı ibadetleri seferde yapamayan kişiye yapamadığı ibadetlerin de yazılacağı,³⁶⁵ casusun hükmü,³⁶⁶ esirlikten cennete giden kişinin durumu,³⁶⁷ Ehl-i kitâb iken Müslüman olan kişinin iki kat sevaba gireceği,³⁶⁸ hasır yakılarak yaraya tedavi uygulamak,³⁶⁹ çocuğun İslâm'a davet edilişi,³⁷⁰ nüfus sayımının yapılması,³⁷¹ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Arapçadan başka bir dille hitap etmesi,³⁷² Ka'b b. Mâlik'in (r.a.) müjdeciyeye hediyesi,³⁷³ gazilerin sefer dönüşü karşılanmasına³⁷⁴ dair mevzular da muhtelif konulu rivayetler kapsamına girmektedir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inin cihad bölümünde yüz doksan dokuz (199) babda üç yüz sekiz (308) rivayetin yer aldığı daha önce ifade edilmişti. Bu babların ve hadislerin muhteva dağılımını incelediğimizde şöyle bir tablo ile karşılaşılacaktır:

Tablo 2. Buhârî'nin *Sahîh*'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı

Konu	Hadis Sayısı
Cihadın usul ve âdâbı	120
Savaş aletleri	64
Cihada teşvik	31
Muhtelif faziletli durumlar	20

³⁵⁹ Buhârî, "Cihâd", 11 (hadis no: 2804).

³⁶⁰ Buhârî, "Cihâd", 17 (hadis no: 2812).

³⁶¹ Buhârî, "Cihâd", 18 (hadis no: 2813).

³⁶² Buhârî, "Cihâd", 26 (hadis no: 2824).

³⁶³ Buhârî, "Cihâd", 28 (hadis no: 2828).

³⁶⁴ Buhârî, "Cihâd", 122 (hadis no: 2977, 2978).

³⁶⁵ Buhârî, "Cihâd", 134 (hadis no: 2996).

³⁶⁶ Buhârî, "Cihâd", 141 (hadis no: 3007).

³⁶⁷ Buhârî, "Cihâd", 144 (hadis no: 3010).

³⁶⁸ Buhârî, "Cihâd", 145 (hadis no: 3011).

³⁶⁹ Buhârî, "Cihâd", 163 (hadis no: 3037).

³⁷⁰ Buhârî, "Cihâd", 178 (hadis no: 3055, 3056, 3057).

³⁷¹ Buhârî, "Cihâd", 181 (hadis no: 3060).

³⁷² Buhârî, "Cihâd", 188 (hadis no: 3071, 3072).

³⁷³ Buhârî, "Cihâd", 193 "Müjdecilere ne verilir babı". Burada bab başlığı zikredilmiş başlık altında ise "Ka'b b. Mâlik tövbeyle müjdelendiğinde iki elbisesini verdi" ibaresine yer verilmiştir.

³⁷⁴ Buhârî, "Cihâd", 196 (hadis no: 3082, 3083).

Şehidliğin fazileti	17
Kadınların cihadı	9
Ganimetler	7
Savaşılacak milletler	6
Muhtelif konulu rivayetler	34

Yapılan bu inceleme neticesinde öncelikle Buhârî'nin cihad ve siyer meselesinden ne anladığı kısmen ortaya çıkmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Buhârî'nin Cihad ve Siyer'den kastı Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bizzat cephede düşmanla mücadelesidir. Nitekim harbin usul ve âdâbını anlatan rivayetlerin ağırlıkta olması bunun en temel delilidir. Ayrıca savaş aletlerine dair rivayetlerin sayı bakımından ikinci sırada yer alması bu düşüncüyü destekler mahiyettedir. Az sayıda dahi olsa bölümde zikredilen cihada teşvik, şehidliğin fazileti, ganimetler gibi diğer rivayetlerin muhtevasına bakıldığında yine ortaya çıkan netice Allah Resûlü'nün bizzat cephede mücadelesidir.

2. Bab Başlıkları

Musannifler tarafından uygulanan hadisleri bab başlığı altında zikretme uygulaması zamanla tasnif yöntemlerinden biri haline gelmiştir. Bu tür tercemeler babda tasnif edilen hadislerin bir nevi şerhi olarak kabul edilebilir. Bu tasnif usulüyle musannif konuya dair anlayışını bab başlığında ifade etmiş olmaktadır. Dolayısıyla da musannif bu usulüyle hadisten hem hüküm istinbat etmekte hem de okuyucuya hadislerin nasıl yorumlanacağını ve hadisten nasıl hüküm istinbat edileceğini göstermiş olmaktadır. Gelenek halini alan bu usulün en mükemmel şeklinin Buhârî'de görüldüğü söylenebilir. Hatta tercemelerindeki bu başarısından dolayı “terâcim” tabiri özellikle *Sahîh-i Buhârî* için kullanılan bir kavram haline gelmiştir.³⁷⁵ *Sahîh*'teki bu tebvîb mantığı münasebetiyle “Buhârî'nin fikhî bab başlıklarındadır” (فقه البخارى فى تراجمه)³⁷⁶ ifadesi meşhur olmuştur.

Buhârî'nin cihad bölümündeki bab başlıkları ile hadisler arasında genel olarak bir uyumun söz konusu olduğu ancak bazı istisnai durumlar da bab başlığı ile altında zikredilen hadislerin tam da bir mutabakat içerisinde olmadığı müşahede edilmiştir. Dolayısıyla da şarihleri en çok meşgul eden hususların başında *Sahîh*'te bu tarz bab başlıkların hadislerle irtibatı meselesi olmuştur.³⁷⁷

Bazı bab başlıklarında ise âyetin tamamı ya da bir kısmı zikredilmiştir. Bu hususta Tevbe sûresinde geçen şu âyeti zikredebiliriz: “*De ki; Sizin bizim hakkımızda beklediğiniz, sonuç ne olursa olsun (bize göre) iki güzellikten biridir*”³⁷⁸ babı altında; Heraklius'un Ebû Süfyan'a “Onunla savaşlarınız nasıl olur, diye sordum; savaş bir

³⁷⁵ Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s. 325.

³⁷⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-barî*, I, 243.

³⁷⁷ Ali Toksarı, “Sahihu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri” (Terâcimu Sahîhi'l-Buhârî), *Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî Uluslararası Sempozyumu* (haz. Ahmet Hulusi Köker), Kayseri Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 18-19, 1987, s. 125.

³⁷⁸ et-Tevbe, 9/52.

onların bir sizin kazandığınızı söyledin, Peygamberler de böyledir. İmtihan edilirler ama neticede onlar kazanır” demişti³⁷⁹ rivayeti zikredilmiştir. Bab başlığında zikredilen iki güzellik; “fetih” ya da “şehadet” şeklinde izah edilmiştir.³⁸⁰ Bab başlığı olarak verilen bu ve buna benzer âyetler genel olarak zikredilen hadisleri destekleyici, tamamlayıcı ve açıklayıcı mahiyettedir.³⁸¹

Buhârî’nin bab başlığı verirken kendine has bazı uygulamaların olduğu bilinmektedir. Hadis metninin tamamını veya bir kısmını konu başlığı yapmış olması bu yöntemlerden biridir. Örneğin “İnsanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah’tan afiyet isteyin, fakat düşmanla karşılaştığınız zaman sabrediniz. Biliniz ki cennet kılıçların gölgesi altındadır”³⁸² hadîs-i şerîfinin ilk kısmı olan “Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin” ifadesi bab başlığına taşınmıştır.³⁸³

Bazı bab başlıkları hadisin metninden yola çıkılarak istifham şeklinde verilmiştir. Örneğin “Keşif yapmak üzere kişi tek başına öncü olarak gönderilir mi?” babında Allah Resûlü’nün (s.a.v.) Zübeyr b. Avvâm’ı (r.a.) keşif yapmak üzere öncü olarak gönderdiği zikredilmiştir.³⁸⁴ Bu tarz bab başlıkları soru olarak gelir ve başlık altında zikredilen hadislerle bu soruya cevap verilir.³⁸⁵ Buhârî, Allah Resûlü’nün (s.a.v.) kullandığı bir eğitim metodu olan soru cevap yöntemini örnek alarak muhtemelen konunun daha kalıcı ve daha anlaşılır olmasını sağlamak istemiştir.³⁸⁶

İncelemeye tabi tutulan eserin cihad bölümünde diğer bir bab başlığı verme usulü de farklı görüşlerin ve fikirlerin olduğunu ima eden başlık türüdür. Bu hususa şu örnek verilebilir: “Develerin boyunlarına takılan çan ve benzeri şeyler hakkında söylenenler babı” bu bab başlığı altında Allah Resûlü’nün (s.a.v.) develerin boyunlarına takılan yay kirişinden yapılmış tasmaların çıkarılmasını emretmesine dair rivayet zikredilmiştir. Hadisin şerhlerinde bu durumun hükmüne dair farklı görüşler zikredilerek konuya açıklık getirilmiştir.³⁸⁷

Buhârî’nin bab başlığı verirken uyguladığı yöntemlerden bir diğeri de konuyla alakalı kanaatini doğrudan bab başlığı yapmasıdır. Nitekim “Allah’ın azabı ile azab

³⁷⁹ Buhârî, “Cihâd”, 11 (hadis no: 2804).

³⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fetul’l-Bârî*, VI, 21.

³⁸¹ Diğer örnekler için bk. Buhârî “Cihâd”, 12 (hadis no: 2805); 19 (hadis no: 2814); 31 (hadis no: 2831); “Cihâd”, 150 (hadis numarası zikredilmemiştir).

³⁸² Buhârî, “Cihâd”, 156 (hadis no: 3024).

³⁸³ Diğer örnekler için bk. Buhârî, “Cihâd”, 157 (hadis no: 3029, 3030) (Harb Hiledir Babı); 182 (hadis no: 3062) (Muhakkak ki Allah dilerse dini günahkâr bir adamın eliyle de destekler babı); “Cihâd”, 194 (hadis: 3077) (Mekke fethinden sonra hicret yok babı).

³⁸⁴ Buhârî, “Cihâd”, 41 (hadis no: 2847).

³⁸⁵ Diğer örnekler için bk. Buhârî, “Cihâd”, 98 (hadis no: 2933); 153 (hadis no: 3019); 178 (hadis no: 3055).

³⁸⁶ Hz. Peygamber’in bu tarz uygulamalarına dair ayrıntılı bilgi için bk. Abdulfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları* (çev. Enbiya Yıldırım), Yasin Yayınevi, İstanbul 2009, s. 92-98.

³⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu’l-barî*, VI, 141-142; Aynî, ‘*Umdetü’l-kâri*’ XIV, 251-253.

edilemez” şeklinde zikredilen bab bunun en müşahhas örneğidir.³⁸⁸ Ayrıca daha önce ifade edildiği üzere “Buhârî’nin fıkıhı bab başlıklarındadır” ifadesi bu bab başlıklarında en açık şekliyle görülebilir. Buhârî’nin kendine has bu yönteminin bir yansıması da diğer hadis kitaplarında “deniz savaşı”³⁸⁹ bab başlığı altında zikredilen hadislerin Buhârî’de “cihad ve şehadet için dua isteyen kadın ve erkek”³⁹⁰ bab başlığı altında zikretmiş olmasıdır. Bu bab başlığından hareketle musannifin olaylara farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak kendi fikhını/anlayışını bab başlığına taşıdığı söylenebilir.

Buhârî bazı yerlerde bab başlığını zikretmekle yetinip başlık altında herhangi bir rivayete yer vermediği de olmuştur. Örneğin “görüşmek için gelen heyetlere hediye verilmesi”³⁹¹ ve “Resûlullah’ın (s.a.v.) Yahudilere, Müslüman olun kurtulun sözü”³⁹² bab başlıkları altında hadîs-i şerif zikredilmemiştir.

Eserde görülen diğer bir bab başlığı verme usulü de konunun sadece “bab” şeklinde zikredilmesidir. Bu şekilde gelen bab başlıklarının muhtemel nedeni kendisinden önceki konunun devamı niteliğinde olmasıdır. Nitekim bu nedenle tekrar bab başlığı vermeye gerek kalmamıştır.³⁹³

Mezkûr eserin cihad bölümündeki bab başlıklarının kendi aralarında da yer yer uyum ve ahenk gözlemlenmiştir. Örneğin; “harp hiledir”,³⁹⁴ “savaşta yalan söylemek”³⁹⁵ ve “savaşta düşmanı aldatarak öldürmek”³⁹⁶ şeklinde arka arkaya zikredilen bu üç bab başlığının aralarındaki uyum açık ve nettir.³⁹⁷

Bu bölümde yer alan hadislerin bölüm başlığı ile genel olarak mutabakat içinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte cihad ve siyer başlığı ile doğrudan irtibatı kurulamayan bab başlıklarına ve bablar altında zikredilen hadislere de rastlanmıştır. Örneğin “Fars diliyle ve Arapçadan başka bir dille konuşan kimse babı” altında zikredilen üç hadis şerifin konuyla irtibatı sağlanamamıştır. Burada zikredilen hadîs-i şeriflerde Allah Resûlü’nün (s.a.v.) “سُورًا” (ziyafet-Farsça bir kelimedir), “سَنَّةٌ سَنَةً” (güzel, şirin, hoş-Habeşçedir), “كُحْ كُحْ” (Tü, tü...-Farsçadır) gibi farklı kelimeleri kullandığı görülür.³⁹⁸ Bu rivayetlerin bölüm başlığı ile alakasını kurmak gâyet güç gözükmemektedir. Fakat bu husus

³⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu’l-barî*, VI, 149-151.

³⁸⁹ Örnekler için bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 284, (hadis no: 9629). Dârimî, “Cihâd”, 29 (hadis no: 2465).

³⁹⁰ Buhârî, “Cihâd”, 3 (hadis no: 2788).

³⁹¹ Buhârî, “Cihâd”, 175 (ifade edildiği üzere bu bab başlığı atında hadis zikredilmemiştir). Bunun sebebine dair İbn Hacer, Kastallânî ve Aynî’nin şerhlerine bakılmıştır fakat herhahgi bir açıklamaya tevafuk edilmemiştir.

³⁹² Buhârî, “Cihâd”, 179. (ifade edildiği üzere bu bab başlığı atında hadis zikredilmemiştir). Diğer örnek için bk. Buhârî, “Cihâd”, 118.

³⁹³ İbn Hacer, *Fethu’l-barî*, VI, 154.

³⁹⁴ Buhârî, “Cihâd”, 157.

³⁹⁵ Buhârî, “Cihâd”, 158.

³⁹⁶ Buhârî, “Cihâd”, 159.

³⁹⁷ Diğer örnekler için bk. Buhârî, “Cihâd”, 125, 126, 127, 128; 189, 190, 191, 192, 193, 194.

³⁹⁸ Buhârî, “Cihâd”, 188 (hadis no: 3070, 3071, 3072).

Fethu'l-barî'de; "Müslümanların gayri müslimlere eman verirken onların diliyle konuşmanın gerektiği"³⁹⁹ şeklinde izah edilmiştir.

Meseleye dair verilebilecek diğer bir örnek de; 104. babda "öğleden sonra sefere çıkmak", 105. babda "ayın sonlarında sefere çıkmak" ve 106. babda "ramazan ayında yola çıkmak"⁴⁰⁰ gibi bab başlıkları ve bu başlıklar altında zikredilen rivayetlerdir. Buradaki rivayetler incelendiğinde kastedilen sefer anladığımız manada cihad değil, hac ve umre için yapılan seyahattir. Buhârî, muhtemeldir ki zorluklarından dolayı Hac ve Umre için yapılan seyahati de tıpkı cihad için yapılan seyahatler kategorisinde değerlendirmiş ve dolayısıyla bu tarz rivayetleri cihad ve siyer bölümüne alma gereği duymuştur. Yine bu hususta diğer bir örnekte "kadının erkek kardeşinin terkisine binmesi" bab başlığı altında hac ve umre yolculuğuna dair meselelere temas edilmiştir.⁴⁰¹ İbn Hacer kadınların cihadının Hac olduğu şeklindeki hadisten yola çıkarak hadisle ana bölüm arasında bir münasebetin olduğunu belirtmiştir.⁴⁰²

Bu hususta başka bir örnek de "İri gözlü huriler ve özellikleri"⁴⁰³ bab başlığının esasında Cihad ve Siyer bölümü ile irtibatının olmadığı zannedilebilir. Fakat burada zikredilen hadisler bakıldığında, şehidlerden ve şehide verilecek olan mükâfattan söz edilmiştir. Burada zikredilen hadisler ve akabinde gelen "şehidliği arzulamak"⁴⁰⁴ bab başlığı ve altında zikredilen hadisler zikri geçen babın cihadla olan münasebetini ortaya koymaktadır.

Buhârî'nin cihad bölümünde yüz doksan dokuz (199) bab başlığı altında toplamda üç yüz sekiz (308) rivayetin yer aldığı daha önce ifade edilmişti. Bu bab başlıkları altında zikredilen hadislerin bablara göre sayısal dağılımına bakıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşmışır:

Tablo 3. Buhârî'nin *Sahîh*'inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı

Hadis	Bab
Rivayetsiz babların sayısı	9
Tek hadisli babların sayısı	118
İki hadisli babların sayısı	46
Üç hadisli babların sayısı	13
Dört hadisli babların sayısı	7
Beş hadisli babların sayısı	3

³⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, VI, 186.

⁴⁰⁰ Buhârî, "Cihâd", 104, 105, 106 (hadis no: 2951, 2952, 2953). "Ramazan ayında sefere çıkmak" babının ve bu bab başlığı altında zikredilen rivayetin Mekke'nin fethi sırasında yapılan yolculuk olduğu düşünüldüğünde bölüm ile irtibatı kurulabilmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, IV, 180)

⁴⁰¹ Buhârî, "Cihâd", 125 (hadis no: 2984, 2985).

⁴⁰² İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, VI, 131.

⁴⁰³ Buhârî, "Cihâd", 6.

⁴⁰⁴ Buhârî, "Cihâd", 7 (hadis no: 2797, 2798).

Altı hadisli babların sayısı	0
Yedi hadisli babların sayısı	1
308/199	1.54

İmam Buhârî'nin *Sahîh*'inin genel özelliği kabul edilen önce bab başlıklarını yazıp daha sonra hadisleri bu bab başlıkları altında zikretmesi ve konuyla alakalı hadis bulamayınca da o bab başlığının boş kalması düşüncesi⁴⁰⁵ cihad bölümüne de yansımış olup burada dokuz bab başlığı altında herhangi bir rivayet zikredilmemiştir. Ayrıca bölümdeki tek hadisli bab başlıklarının sayısı diğerlerinin sayısının tamamından fazla oluşu bölümde konuların çok fazla ayrıntılarına inildiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir husus da bölümde nadir rastlanan beş hadisli bab başlıklarıdır. Bu üç bab başlığı altında zikredilen rivayetlerin konusu müşriklerin hidâyeti için dua etme, harpten kaçmamak üzere beyat edilmesi ve Allah yolunda yük taşıyanlara verilecek ücretler hakkındadır.

Bölümde yer alan tek bab başlığı altında yedi hadisin bulunduğu kısım da Peygamberlerin insanları İslâm'a daveti ve nübüvveti kabul etmeye, Allah'tan başkasının rab edinilmemesi gerektiğine dair rivayettir. Bab başlıkları altında zikredilen rivayetlerin genel dağılımına bakıldığında ise yaklaşık olarak her başlık altında ortalama 1,5 rivayetin yer aldığını görmekteyiz.

Bab başlıklarının dağılımına dair dikkat çeken hususların değerlendirmesi yapıldıktan sonra *Sahîh*'te cihad hadislerinin ilgili bölüm haricinde en fazla işlendiği megâzî bölümünün içeriğine geçilebilir.

B. Buhârî'nin *Sahîh*'inde Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler

Cihadla ilgili hadisler eserin “Rüya”, “İmân”, “Sulh” ve “İlim”⁴⁰⁶ gibi farklı bölümlerinde geçmesine rağmen ağırlıklı olarak “Megâzî” bölümünde yer aldığı görülmektedir. Bir rivayetin birden çok yerde tekrar edilmesinin amacı konuyu bütünlüğünü sağlamak ve konunun daha iyi anlaşılmasını temin etmek olabilir. Diğer bir sebep de mevcut rivayetin bütünü göz önünde bulundurulduğunda farklı konuları muhtevasında barındırmış olmasıdır.

Örneğin Ebû Mûsâ'dan (r.a.) gelen bir rivayete göre; bir kimse Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) geldi ve “Bazıları ganimet malı elde etmek için savaşırlar, bazıları meşhur olmak için savaşırlar, bir kısım insanlar yiğitliği belli olsun diye savaşırlar. Bu durumda Allah yolunda olan kimdir?” diye sordu. Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle cevap verdi: “Her kim Allah'ın kelamı en yüce olsun diye cihad ederse, o Allah yolundadır.”⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Toksarı, “Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri”, s. 125.

⁴⁰⁶ Örnekler için bk. Buhârî, “Rüya”, 12 (hadis no: 7001, 7002); 44 (hadis no: 7041); “İmân”, 25 (hadis no: 36); “Sulh”, 7 (hadis no: 2700, 2701, 2702);

⁴⁰⁷ Buhârî, “Cihâd”, 15 (hadis no: 2810); “İlim”, 45 (hadis no: 123); Tevhîd, 28 (hadis no: 7458).

Bu rivayet Allah yolunda yapılan cihadı ifade etmesi yönüyle Cihad bölümünde, sorulan bir soruya cevap verilmesi yönüyle ya da bilinmeyen bir konuya açıklık getirmesiyle ilim bölümünde ve Allah'ın kelâmının yüceltilmesiyle de Tevhîd bölümünde yer almıştır.

Son olarak ihtiyaç hâsıl oldukça cihad bölümünün bir yerinde geçen bir rivayetin aynı bölümün farklı bab başlıkları altında yer alabildiği belirtilmelidir.⁴⁰⁸

1. Kitâbü'l-Megâzî

Megâzî, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) gazve ve seriyyelerini ve bu konuda yazılan eserlerin ismi olmuş, hem kendi başına hem siyerle eş anlamlı kullanılmıştır.⁴⁰⁹ Ayrıca Buhârî'nin *Sahîh*'inde megâzî bölümünde yer verilen rivayetlere genel olarak bakıldığında daha çok gazveler, seriyyeler, kıssalar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gönderdiği elçiler ve isimleri gibi konulara temas edildiği görülür.⁴¹⁰ Yapılan tanımdan ve tespitten yola çıkarak siyer, cihad ve megâzî bölümlerinin bir bütünlük arz ettiği söylenebilir. Özellikle megâzî Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bizzat iştirak ettiği savaşlar olarak düşünüldüğünde yapılan gazvelerin aynı zamanda bir cihad olduğunu söylemek ve dolayısıyla da cihada ve gazvelere dair rivayetleri bir bütün olarak görmek ve incelemek daha isabetli gözükmemektedir. Burada cihad ve megâzî bölümlerinde zikredilen ortak rivayetlerden bazı örnekler verilecek ve cihad bölümünde gazve muhtevalı bab başlıkları tespit edilecektir. Öncelikle cihad ve megâzî bölümlerinde geçtiği tespit edilen ortak muhtevalı rivayetleri şu şekilde zikredilebiliriz;

- Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kurrâ hafızlardan yetmiş kişilik bir topluluğu talep üzerine Kur'ân öğretmek için bazı kabilelere göndermesi ve bu kişilerin Maûne kuyusuna vardıklarında müşrikler tarafından katledilmesi neticesinde onun sabah namazından sonra bu katliamı gerçekleştirenlere yaptığı beddua.⁴¹¹
- Uhud günü Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yanında Ebû Talha'dan (r.a.) başka kimsenin kalmadığına dair rivayet.⁴¹²
- Evtas Gazvesi'inde bacağından ağır yara alarak şehid olan ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kendisi için istiğfarda bulunduğu Ubeyd Ebû Âmir'e (r.a.) dair rivayet.⁴¹³
- Mekke'nin fethinde Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Kâbe'ye girmesi, bir süre kalması ve burada namaz kıldıktan sonra çıkması.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Diğer bir örnek için bk. Buhârî, "Cihâd", 3 (hadis no: 2788); 8 (hadis no: 2799); 63 (hadis no: 2877) (3, 8 ve 62. bablarda geçen hadis-i şerifler aynı muhtevadadır).

⁴⁰⁹ Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", *DİA*, XXXVII, 319. Ayrıntılı bilgi için bu eserin "Kavram Açıklaması" başlığına bakılabilir.

⁴¹⁰ Çın, *Hadiste Kitâbü'l-Megâzî Literatürünün Erken Dönem Kaynaklarının Tespiti ve Değerlendirilmesi*; İmam Buhari Örneği, s. 77.

⁴¹¹ Buhârî, "Cihâd", 9 (hadis no: 2801); "Cihâd", 184 (hadis no: 3064); "Megâzî", 26 (hadis no: 4078); "Megâzî", 28 (hadis no: 4086, 4087, 4088, 4089, 4090, 4091, 4092, 4093, 4094, 4095, 4096).

⁴¹² Buhârî, "Cihâd", 26 (hadis no: 2824); "Megâzî", 18 (hadis no: 4054).

⁴¹³ Buhârî, "Cihâd", 68 (hadis no: 2884); "Megâzî", 55 (hadis no: 4323).

⁴¹⁴ Buhârî, "Cihâd", 127 (hadis no: 2988); "Megâzî", 49 (hadis no: 4289).

- Benû Necid tarafına gönderilen süvarilerin ele geçirdikleri esir ile Peygamber Efendimiz (s.a.v.) arasında geçen konuşma ve esirlerle ilgili hüküm.⁴¹⁵
- Uhud dönüşü Allah Resûlü'nün (s.a.v.) keşif kolu olarak bir grup seriyyeyi göndermesi ve bunların bir kısmının teslim olması, teslim olmayanların ise şehid edilmesi ve sonunda da Hubeyb'in (r.a.) şehid edilmeden önce iki rekât namaz kılma isteği.⁴¹⁶
- Kâ'b b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edilen ve Tebük seferinden geri kalan üç arkadaşın serüveni.⁴¹⁷
- Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Kâbe'nin gölgesinde namaz kıldığı bir vakit müşriklerden bazılarının deve işkembesini onun üzerine atmaları ve akabinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bunlar için üç kez "Allah'ım! Kureys'i Sana havale ediyorum" demesi üzerine bu kimselerin Bedir günü öldürülmeleri.⁴¹⁸
- Bedir'de şehid edilen Hâris b. Süraka'nın (r.a.) annesi, oğlunun cennete gidip gitmediğini sorması ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) onun Firdevs cennetinde olduğunu haber vermesi.⁴¹⁹
- Mekkeli müşriklere haber götüren bir kadının yakalanması neticesinde Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Bedir Ehli'nden olduğu için onu serbest bırakması.⁴²⁰
- Uhud Harbi'nden kesitler.⁴²¹
- Ebû Talha'nın (r.a.) ok atmadaki mahareti ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) onun için "anam babam sana feda olsun" sözü.⁴²²
- Uhud Harbine katılıp, mücahidler için su kırbaşı taşıyan bir kadına yapılan ihsan/iltifat.⁴²³
- Hendek kazma sırasında sahabelerin söylediği şiir ve Allah Resûlü'nün (s.a.v.) onlara iştiraki.⁴²⁴
- Hendek kazıldığı sırada hendek kazanlara verilen yemeğin bereketlenmesi.⁴²⁵
- Hac, Umre ve Cihad gibi yolculuklardan dönüşlerde yüksek bir yere çıkıldığında tekbir getirilmesi.⁴²⁶
- Hz. Âişe'ye (r.a.) atılan iftiranın tafsilatlı anlatımı.⁴²⁷

⁴¹⁵ Buhârî, "Cihâd", 151 (hadis no: zikredilmemiştir.); "Megâzî", 70 (hadis no: 4372).

⁴¹⁶ Buhârî, "Cihâd", 170 (hadis no: 3045); "Megâzî", 10 (hadis no: 3989).

⁴¹⁷ Buhârî, "Cihâd", 103 (hadis no: 2947); "Megâzî", 79 (hadis no: 4418).

⁴¹⁸ Buhârî, "Megâzî", 7 (hadis no: 3960); "Cihâd", 98 (hadis no: 2934).

⁴¹⁹ Buhârî, "Megâzî", 9 (hadis no: 3982); "Cihâd", 14 (hadis no: 2908).

⁴²⁰ Buhârî, "Megâzî", 9 (hadis no: 3983); 46 (hadis no: 4274); "Cihâd", 141 (hadis no: 3007).

⁴²¹ Buhârî, "Megâzî", 17 (hadis no: 4041, 4042, 4043, 4044, 4045, 4046, 4047, 4048, 4049, 4050); "Cihâd", 12 (hadis no: 2805).

⁴²² Buhârî, "Megâzî", 18 (hadis no: 4055, 4057, 4058, 4059) "Cihâd", 80 (hadis no: 2905).

⁴²³ Buhârî, "Megâzî", 22 (hadis no: 4071); "Cihâd", 65 (hadis no: 2881).

⁴²⁴ Buhârî, "Megâzî", 29 (hadis no: 4100); "Cihâd", 34 (hadis no: 2834).

⁴²⁵ Buhârî, "Megâzî", 29 (hadis no: 4101); "Cihâd", 188 (hadis no: 3070).

⁴²⁶ Buhârî, "Megâzî", 29 (hadis no: 4116); "Cihâd", 133 (hadis no: 2994, 2995).

⁴²⁷ Buhârî, "Megâzî", 34 (hadis no: 4141, 4142, 4143, 4144, 4145, 4146) "Cihâd", 64 (hadis no: 2879).

- Savaşta bîat etmeye dair rivayet.⁴²⁸
- Medine yakınlarında Müslümanlara ait develerin çalınması üzerine İbn Ekvâ'nın yüksekçe bir yere çıkarak "Yâ Sabâhâh" diye bağdıktan sonra tek başına soyguncuları yakalaması ve bunlardan develeri geri alması.⁴²⁹
- Hayber günü aldığı bir yaradan dolayı kendisini öldüren bir kişi hakkında Allah Resûlü'nün (s.a.v.); "o ateş ehliendendir" ifadesi.⁴³⁰
- Tekbir getirirken ses yükseltmenin Allah Resûlü (s.a.v.) tarafından hoş karşılanmadığı.⁴³¹
- Hayber gününde sancağın Hz. Ali'ye (r.a.) verilme hadisesi.⁴³²
- Huneyn günü herkesin kaçtığı sırada Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) "Ben Peygamberim, yalan yok, ben Abdulmuttalib'in oğluyum" diyerek gösterdiği kahramanlık.⁴³³
- İçerisinde putların olduğu bir yeri Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bir sahâbeyi görevlendirerek yıkılmasını istemesi.⁴³⁴
- Allah'a asi gelen Devs kabilesi için Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hidâyet duası.⁴³⁵

Burada zikredilen cihada dair rivayetlerin bir kısmı Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) cephe de yaptığı savaşları kapsar. Megâzî rivayetlerini göz önünde bulundurduğumuzda savaşla alakalı olan nakillerin birçoğunu burada görmek mümkün olmuştur. Burada cihad konusunun maddî ve manevî olarak ikiye ayrıldığı fikri ortaya çıkmaktadır. Maddî olarak ifade edebileceğimiz cephe savaşlarını anlatan rivayetler megâzî bölümünde, cihadın daha çok manevî boyutunu anlatan yani cihadın önemi, cihada teşvik, cihadın gerekliliği, şehidliğin terviç edilmesi gibi rivayetler de cihad bölümünde zikredilmiştir. Fakat yine de cihad bölümünde zikredilen bazı rivayetler farklı tarikler ve kısmen farklı lafızlarla megâzî bölümünde de alınmıştır.

Burada dikkat çeken husus aynı manaya delalet eden hadislerin çok farklı bab başlıkları altında yer almış olmasıdır. Örneğin Mekke'nin fethinde Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Kâbe'ye girmesi, burada bir süre kalıp ve namaz kıldıktan sonra çıkmasının anlatıldığı rivayet, cihad bölümünde yer alır. Aynı rivayet Üsâme b. Zeyd'in (r.a.) Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bineğinin arka tarafında olduğu için, "merkep üzerine binicinin arka tarafına binen kimse"⁴³⁶ babında; Megâzî'de ise Mekke'ye girişte en yüksek yeri seçtiği

⁴²⁸ Buhârî, "Megâzî", 35 (hadis no: 4163, 4164); "Cihâd", 110 (hadis no: 2958, 2959, 2960, 2961, 2962).

⁴²⁹ Buhârî, "Megâzî", 37 (hadis no: 4194) "Cihâd", 166 (hadis no: 3041).

⁴³⁰ Buhârî, "Megâzî", 38 (hadis no: 4202, 4203); "Cihâd", 182 (hadis no: 3062);

⁴³¹ Buhârî, "Megâzî", 38 (hadis no:4205); "Cihâd", 131 (hadis no: 2992).

⁴³² Buhârî, "Megâzî", 38 (hadis no: 4209, 4210); "Cihâd", 102 (hadis no: 2942).

⁴³³ Buhârî, "Megâzî", 54 (hadis no: 4315, 4316, 4317); "Cihâd", 52 (hadis no: 2864); "Cihâd", 61 (hadis no: 2874); "Cihâd", 97 (hadis no: 2930); "Cihâd", 167 (hadis no: 3042).

⁴³⁴ Buhârî, "Megâzî", 62 (hadis no: 4357); "Cihâd", 155 (hadis no: 3022).

⁴³⁵ Buhârî, "Megâzî", 75 (hadis no: 4392); "Cihâd", 100 (hadis no: 2937).

⁴³⁶ Buhârî, "Cihâd", 127 (hadis no: 2988).

için de “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) -Fetih günü- Mekke’ye yüksek yerden girmesi”⁴³⁷ babında zikredilmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

Diğer bir örnek de Medine’den Mekke’ye haber götürerek oradaki yakınlarını korumak üzere casusluk yapan bir kadının, Bedir Savaşı’na katıldığı için megâzî bölümünde, “Bedir Harbi’nde bulunanların üstünlüğü”⁴³⁸ babında zikredilmiş, kadının yaptığı bu iş aynı zamanda bir casusluk olduğu için de Cihad bölümünde “casus”⁴³⁹ babında zikredilmiştir.

Bab başlıkları açısından cihad bölümünde olup da içinde doğrudan “gazv” (غزو) kelimesi geçen 16 bab vardır. Ayrıca bu bab başlıklarında yine aynı kelimeden türeyen “ğazâ” (غزاة), “ğazve” (غزوة) “ğazevât” (غزوات) ve “ğâziyen” (غزايا) gibi dört kelime de eklendiğinde toplamda türevleriyle birlikte cihad bölümünde 20 bab başlığında gazve ifadesi yer almaktadır.

Bu bab başlıkları şu şekildedir;

- Gazve yapmayı oruç tutmaya tercih eden kimse babı.⁴⁴⁰
- Mazereti sebebiyle gazveye katılamayan kimse babı.⁴⁴¹
- Bir gaziyi teçhiz eden ve geride bıraktıklarına hayırda bulunan kimse babı.⁴⁴²
- Gazvede başkasının hayvanına vuran kimse babı.⁴⁴³
- Kadının denizdeki gazvesi babı.⁴⁴⁴
- Erkeğin kadınlardan bazısını bırakıp, birini gazveye götürmesi babı.⁴⁴⁵
- Kadınların gazvesi ve erkeklerle birlikte savaşması babı.⁴⁴⁶
- Kadınların gazvede insanlara su taşıması babı.⁴⁴⁷
- Kadınların gazvede yaralıları tedavi etmesi.⁴⁴⁸
- Gazvede Allah yolunda nöbet beklenmesinin fazileti babı.⁴⁴⁹
- Gazvede hizmet etmenin fazileti babı.⁴⁵⁰
- Hizmet ettirmek için çocuklarla gazaya giden kimse babı.⁴⁵¹

⁴³⁷ Buhârî, “Megâzî”, 49 (hadis no: 4289).

⁴³⁸ Buhârî, “Megâzî”, 9 (hadis no: 3983).

⁴³⁹ Buhârî, “Cihâd”, 141 (hadis no: 3007).

⁴⁴⁰ Buhârî, “Cihâd”, 29.

⁴⁴¹ Buhârî, “Cihâd”, 35.

⁴⁴² Buhârî, “Cihâd”, 38.

⁴⁴³ Buhârî, “Cihâd”, 49.

⁴⁴⁴ Buhârî, “Cihâd”, 63.

⁴⁴⁵ Buhârî, “Cihâd”, 64.

⁴⁴⁶ Buhârî, “Cihâd”, 65.

⁴⁴⁷ Buhârî, “Cihâd”, 66.

⁴⁴⁸ Buhârî, “Cihâd”, 67.

⁴⁴⁹ Buhârî, “Cihâd”, 70.

⁴⁵⁰ Buhârî, “Cihâd”, 71.

⁴⁵¹ Buhârî, “Cihâd”, 74.

- Gazveye gitmek istediğini gizleyen ve perşembe günü gazveye çıkmayı seven kimse babı.⁴⁵²
- Yeni evlenmiş olduğu halde gazveye giden kimse babı.⁴⁵³
- Zifafın ardından gazveye gitmeyi seçen kimse babı.⁴⁵⁴
- Gazveye giderken azık ediniş taşımak babı.⁴⁵⁵
- Gazve ve hacda bineklerin arka tarafına binmek babı.⁴⁵⁶
- Gazve ve seferde ganimeti taksim eden kimse babı.⁴⁵⁷
- Gazveden dönen gazileri karşılamak babı.⁴⁵⁸
- Gazveden dönüldüğünde söylenecek söz babı.⁴⁵⁹

Bu başlıklar haricinde muhtelif yerlerde gazve ile eş anlamlı olarak “sefer”, “cihad” ve “kıtâl” kavramları da kullanılmıştır. Bab başlıklarındaki ortak muhtevadan da anlaşılacağı üzere cihad bölümüyle megâzî bölümü bütünlük arz eder. Dolayısıyla da bu iki bölümü incelerken ikisi arasındaki münasebet muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca bu ve buna benzer yapılan tasnifler bu işin rastgele değil de musannifin hadisten anladığı ve hadisleri zihninde oluşturduğu bir mantık çerçevesinde gruplandığı düşüncesini teyit eder mahiyettedir.

C. Değerlendirme

İncelemeye tabi tutulan Buhârî’nin cihad bölümünün kapsamı diğer eserlerin mezkûr bölümlerine nazaran çok daha geniş tutulduğu ve -bölüm başlığındaki özellikle “siyer” ifadesinden de anlaşılacağı üzere- devletlerarası hukukla ilgili hadislerle de yer verildiği görülmüştür.

Buhârî eserinde zikrettiği rivayetlerden yola çıkarak cihad algısını ve anlayışını bab başlıklarına taşımıştır. Öyle ki sadece bab başlıklarından hareketle onun cihad anlayışını yaklaşık olarak tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Malum olduğu üzere Buhârî’nin tasnifteki başarısının temel nedenlerinden biri bab başlığı tertip etmedeki orijinallikindedir.

Daha önce de zikredildiği üzere o, eserine bab başlığı verirken istifham, hadis metninin tamamını veya bir kısmını, âyet metni, kendi fikrini doğrudan ifade etmesi gibi birçok yöntemi kullanmıştır. Onun bu sistemi eseri tek düze olmaktan çıkartmış ve olaylara farklı bakış açılarıyla yaklaşılmasını sağlamıştır.

Eserin mezkûr bölümünde dikkat çeken diğer bir husus da bab başlıklarının sayısının kendisinden önce ve sonra telif edilen eserlere nispeten daha fazla olmasıdır.

⁴⁵² Buhârî, “Cihâd”, 103.

⁴⁵³ Buhârî, “Cihâd”, 114.

⁴⁵⁴ Buhârî, “Cihâd”, 115.

⁴⁵⁵ Buhârî, “Cihâd”, 124.

⁴⁵⁶ Buhârî, “Cihâd”, 126.

⁴⁵⁷ Buhârî, “Cihâd”, 186.

⁴⁵⁸ Buhârî, “Cihâd”, 196.

⁴⁵⁹ Buhârî, “Cihâd”, 197.

Daha önce de ifade edildiği üzere 199 bab başlığı altında 308 rivayet zikredilmiştir. Bu Buhârî'nin hadislerdeki en ince ayrıntıları dikkate aldığını göstermektedir.

Buhârî'nin *Sahih*'inin “Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer” bölümündeki dikkat çeken en önemli unsurlardan biri de bab başlıkları ile hadisler arasındaki münasebetin ana hatlarıyla uyumlu olmasıdır. Ayrıca bab başlıklarının bölüm başlığıyla uyumu -hadislerle bab başlıkları arasındaki uyum kadar olmasa da- genel hatlarıyla bir bütünlük arz etmektedir.

“Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer”den sonra gelen “Ganimet Mallarının Beşte Biri” ve “Cizye ve Anlaşmalar” bölümleri mezkûr konunun mütemmimi niteliğinde olup, bölümler arasında bir bütünün gözetildiğini göstermektedir. Musannif cihad ve siyer bölümünde ganimetlere dair bab başlıkları altında rivayetler zikretmiş olsa dahi bununla yetinmeyip konunun ehemmiyetine dikkat çekme adına ganimetler için müstakil bir bölüm açmıştır. Cihadın ve fethin neticesinde ganimet taksimi de yapıldıktan sonra sıra cizye ve gayri müslimlerle anlaşma meselesine gelmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki musannif zihninde cihad meselesini, başlangıç itibarıyla cihad ve cihada dair usuller, neticeye doğru ganimetler ve nihâyetinde cizye ya da anlaşmalar şeklinde üç kısma ayırmıştır.

Eserde dikkat çeken ve ön plana çıkan önemli hususlardan birisi de “siyer” kelimesinin başlığa eklenmesidir. Diğer eserlerde cihad bölümlerinde yer alan hadis sayısı ve dağılımı göz önünde bulundurulduğunda bu eserin konu sınırlarını daha geniş tuttuğu söylenebilir. Bununla birlikte diğer eserlerde siyerle ilgili mevzuların Buhârî'de “Cihâd ve's-Siyer” bölümünde zikredildiği görülür.

II. MÜSLİM'İN SAHİH'İNDEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD VE'S-SİYER'İ VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER

Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, hicrî 202, 204 veya 206/821-822 tarihlerinin birinde, Nişabur'da doğmuş ve bütün hayatını hadis ilmine adanmıştır. O, devrin ilim merkezlerinden olan Hicaz, Mısır, İran, Suriye, Mezopotamya ve Türkistan'a seyahatler yapmış, Bağdat'a birkaç kez gidip gelmiştir. Gezdiği yerlerdeki hadis âlimlerinden dersler almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra Nişabur'a yerleşmiştir. Geçimini ticaretle temin eden Müslim aynı zamanda vaktinin büyük bir kısmını hadis tahsiline ayırıyordu. Ömrünün sonuna doğru Buhârî ile tanışan Müslim 261/874'de vefat etmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 100-104; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXVII, 499-507; Zehebî, *Siyer*, XII, 557-580; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 86-87; Kandemir, “Müslim b. Haccâc”, *DİA*, XXXII, 93-94; Ahmed Dâvûdoğlu, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, Sönmez Yayınevi, İstanbul 1973, I, (XV-XXIV); James Robson, “Sahih'i Müslim Nüshalarının Rivâyeti”, (çev. Talat Koçyiğit), *AÜİFD*, 1955, IV, sy. 3-4, s. 8-20; Mehmet Emin Özaşar, “Rivâyet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, XXXIX, 287-356; Yavuz Köktaş, “Müslim'in Sahîh'ine Yapılan En Eski Tenkid: Ebu'l-Fadl El-Herevî'nin İllelû'l-Ahâdîs Fî Kitâbi's-Sahîh li-Müslim Adlı Eserinin Taktim ve Tercümesi” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, V, sy. 3 s. 29-56; İmamoglu, *Hadis ve Siyaset*, s. 219-228.

A. Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer'in Muhtevası

Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh* isimli eserinde elli dört (54) kitap, bin üç yüz yirmi dokuz (1329) bab ve tekrarlarıyla yedi bin beş yüz seksen bir (7581), tekrarsız üç bin otuz üç (3033) hadîs-i şerif yer alır. Kitap adlarını bizzat müellif tespit etmekle beraber bab başlıklarının son şeklini İmam Nevevî vermiştir.⁴⁶¹

Kitâbü'l-Lukata bölümünden sonra ve Kitâbü'l-İmâre bölümünden önce gelen ve otuz ikinci (32) bölümde yer alan “Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer”de elli bir bab (51) ve yüz elli (150) hadis yer alır. Buhârî’de olduğu gibi bu da yaklaşık eserin orta kısımlarına tekabül eder.

Mezkûr bölüm harb öncesi İslâm’a davetin usulüne dair yer alan bir rivayetle başlar. Rivayete göre İbn Avn (r.a.) şöyle demiştir: “Nâfi’ye mektup yazıp savaştan önce insanların dine nasıl davet edileceğini sordum. O da bana şöyle cevap verdi: Savaştan önce davet etmek, ancak İslâm’ın ilk yıllarında geçerli idi. Resûlullah (s.a.v.) Mustalikoğulları kabilesi üzerine gece baskını yapmıştır. Onlar o sırada gafil bir durumda bulunuyorlardı. Hayvanları da subaşıda sulanıyordu. Resûlullah (s.a.v.) onlardan savaşa kalkışanları öldürdü. Savaşa elverişli olmayanlarını ise esir etti. Cüveyriye’yi de o gün aldı.”⁴⁶² Bölümün bu hadisle başlaması İmam Müslim’in cihada dair bir usul ve yöntem oluşturmaya çalıştığı izlenimini verir. Yani çeşitli yöntemler kullanarak sulh sağlanabiliyorsa cihada gerek kalmayacaktır aksi halde cihad kaçınılmazdır. Ayrıca İmam Nevevi bu kısımda yer alan hadislere “Kendilerine İslâm’a davet ulaşan kâfirlere habersiz baskın yapmanın cevâzı” bab başlığını vererek kendi hükmünü de yansıtmıştır.

Bölümdeki hadisler, kâfirden yardım istemenin kerahetine dair rivayetle son bulur.⁴⁶³ Bölümün bu şekilde nihâyet bulması cihada taalluk eden ana konuların zikrinden sonra tali konulara geçildiği izlenimini vermektedir.

Daha önceki eserlerde rastlanılan hususlardan olan bazı rivayetlerin doğrudan cihadla irtibatının kurulamaması durumuna İmam Müslim’in eserinde de tesadüf edilir. Örneğin “Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın”⁴⁶⁴ hadîs-i şerifinin cihad bölümüyle doğrudan irtibatını kurmak hayli güçtür. Müslim’in rivayeti bu bölümde zikretmesi, cihad sırasında teslim olmaya veya Müslüman olmaya karar veren kimseleri ganimet niyetiyle kabule yanaşmamak ve İslâm’ı kabul edebilmeleri için onlara kolaylıklar sağlamak şeklinde yorumlanabilir.⁴⁶⁵ Buradan hareketle de hadisten savaşa dair bir usul kaidesi de sadır olmaktadır.

Bu husustaki diğer bir örnek de “Allah kıyamet gününde gelmiş geçmiş bütün insanları bir araya topladığı vakit her vefasızlık için bir sancak yükseltilecek ve ‘işte filan

⁴⁶¹ Kandemir, “el-Câmi’u’s-Sahîh”, *DİA*, VII, 124.

⁴⁶² Müslim, “Cihâd”, 1 (1730).

⁴⁶³ Müslim, “Cihâd”, 150 (1817). Kâfirden yardım istemenin kerahetine dair farklı değerlendirmeler için bk. Dâvûdoğlu, *Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi*, VIII, 670.

⁴⁶⁴ Müslim, “Cihâd”, 6 (1732).

⁴⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, I, 163.

oğlu filanın vefasızlığı budur!’ denilecektir.”⁴⁶⁶ hadisidir. Bu husus İmam Nevevî tarafından şöyle açıklanır: Savaş sırasında insanlar ordu komutanına tabi olacakları için böyle bir durumda ordu komutanı tarafından aldatma/zulüm/vefasızlık söz konusu olduğunda ordunun uğrayacağı zarar çok daha büyük olacak ve çok daha vahim neticelere yol açabilecektir.⁴⁶⁷ Burada ikinci bir ihtimal olarak milletin hükümdara karşı vefasızlığından söz edilebilir.⁴⁶⁸ Netice itibarıyla düşünüldüğünde her iki durumda da savaş meydanında asker ve komutan arasında meydana gelebilecek olumsuz herhangi bir hadisenin neticeleri normal zamanlarınkinden çok daha acı olacaktır. Bu yorumlardan hareketle rivayetin doğrudan bölüm başlığı ile irtibatı kurulamasa da dolaylı olarak bir bağının olduğu anlaşılmaktadır.

1. Ana Konuları

Müslim’in *Sahîh*’inde yer alan cihad hadisleri dört (4) ana başlık altında bir araya getirilip değerlendirilebilir. Her ana konu başlığı altında örnek bir hadis zikredilerek diğer rivayetlerin sadece muhtevaları verilecektir.

Bu dört başlıktan biri olan ve Buhârî’nin cihad bölümünde de sayı itibarıyla ilk sırada yer alan cihadın usul ve âdâbına dair rivayetlerin muhtevası ile konuya giriş yapılabilir.

a. Cihadın Usul ve Âdâbı

Savaşla ilgili bazı usul ve yöntemlerin yer aldığı rivayetlerin sayısını kırk dokuz (49) olarak değerlendirdik.

Konunun muhtevasını yansıtan Ebû Hüreyre (r.a.) hadisine göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Harb hiledir/taktiktir.”⁴⁶⁹ Normal şartlarda nehyedilen hile yapmak ve aldatmak savaş şartlarında düşünüldüğünde usulen caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Cihadın usul ve âdâbına dair bu örneği zikrettikten sonra aynı muhtevaya sahip diğer rivayetlere temas edilebilir; Daha önce İslâm’a davet edilmiş kâfir ordusuna habersiz baskın yapılabileceği, Allah yolunda besmele ile gazve edilmesi gerektiği, Allah’ı inkâr edenlerle savaşılması gerektiği, gaza ederken aşırıya gidilmemesi gerektiği, ganimete ihanet edip aldatma yapılmaması gerektiği, müslenin yasaklanması, çocukların öldürülmemesi, düşmanla karşılaşıldığı zaman yapılması gereken ilk şeyin onları İslâm’a çağırarak olduğu daha sonra muhacirlerin diyarına göç etmelerini istemek veyahut da cizye vermelerini sağlamak gerektiği, şâyet bunların hiçbirini kabul etmezlerse artık

⁴⁶⁶ Müslim, “Cihâd”, 9 (1735).

⁴⁶⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Sahîhi Müslim bi-şerhi'n-Nevevî=el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1347/1929, XII, 43.

⁴⁶⁸ Ahmed Dâvûdoğlu, *Sahîhi Müslim Tercüme ve Şerhi*, VIII, 461. Diğer örnekler için bk. Müslim, “Cihâd”, 51 (1758); 70 (1771); 39 (1794); 39 (1797); 116, 117 (1798, 1799).

⁴⁶⁹ Buhârî, “Cihâd”, 157 (hadis no: 3027); Müslim, “Cihâd”, 17 (1739); 18 (1740); İbn Mâce, “Cihâd”, 28 (hadis no: 2833, 2834). Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 99 (hadis no: 2636-2637); Tirmizî, “Cihâd”, 5 (hadis no: 1675); Nevevî’ye göre harpte hile yapmak ulemanın ekserisine göre caiz kabul edilmiştir. Fakat yapılan bir akdi ya da verilen bir emanı bozmak bunun haricindedir. (Nevevî, *el-Minhâc*, XII, 45). Harpte hile yapmaya dair ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, VI, 158.

savaşın kaçınılmaz olduğuna⁴⁷⁰ dair rivayetler cihadın usul ve âdâbına dair birtakım yöntemler belirlemektedir.

Ayrıca vefasızlığın yasaklanması,⁴⁷¹ düşmanla karşılaşmanın temenni edilmemesi fakat karşılaşıldığı zaman da sabırla metanet gösterilmesi,⁴⁷² düşmanla karşılaşıldığında zafer için dua edilmesinin müstehab oluşu,⁴⁷³ harpte kadınların ve çocukların öldürülmesinin haramlığı⁴⁷⁴ fakat gece baskınında kasıtsız olarak öldürülebileceği,⁴⁷⁵ kâfirlerin ağaçlarını kesmenin ve yakmanın caiz olduğu.⁴⁷⁶

Esirleri bağlayıp hapsedmenin, onlara iyilik yapmanın⁴⁷⁷ ve ahdini bozanlarla savaşmanın caiz olduğu,⁴⁷⁸ kadınların erkeklerle birlikte gaza edebileceği,⁴⁷⁹ cihad sırasında kâfirden yardım istenmesinin mekruh oluşu,⁴⁸⁰ verilen sözde durmanın gerekliliği,⁴⁸¹ kolaylaştırmanın gerekliliği ve nefret ettirmenin ise terk edilmesi gerektiğine⁴⁸² dair hadisler de cihadın usul ve âdâbını yansıtan rivayetlerin muhtevasını teşkil etmektedir.

b. İsmen Zikredilen Savaşlar

Özellikle bab başlıklarında doğrudan savaş isimleri belirtilen hadisler burada ele alınmıştır. Bu şekilde nakledilen hadislerin sayısı tespit edebildiğimiz kadarıyla on altı (16) bab başlığı altında kırk altı (46) rivayettir. Uhud harbinden bir kesitle bu başlık örneklendirilebilir.

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) gelen rivayete göre Resûlullah (s.a.v.) Uhud gününde ensardan yedi Kureyş'ten de iki kişiyle birlikte yalnız kaldı. Müşrikler onu kuşattığında “Kim onları bizden uzaklaştırırsa ona cennet vardır veya o cennette benim refikim olacaktır” buyurdu. Ensardan bir kişi öne atıldı ve öldürülünceye kadar savaştı. Sonra onu aynı şekilde kuşatmaya başladılar. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) tekrar “Kim onları bizden uzaklaştırırsa ona cennet vardır veya o cennette benim refikim/yoldaşım olacaktır.” buyurdu. Yine ensardan birisi öne atıldı ve öldürülünceye kadar savaştı. Yedi kişinin tamamı öldürülünceye kadar böyle devam etti. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) iki arkadaşına “Arkadaşlarımıza insaf etmedik” dedi.⁴⁸³

⁴⁷⁰ Müslim, “Cihâd” 2, 3, 4, 5, (1731). Bu kaidelerin tamamı tek rivayette zikredilmiştir.

⁴⁷¹ Müslim, “Cihâd”, 9, 10, 11 (1735); 15, 16 (1738).

⁴⁷² Müslim, “Cihâd”, 19, 20 (1741, 1742).

⁴⁷³ Müslim, “Cihâd”, 21, 22, 23 (1742, 1743).

⁴⁷⁴ Müslim, “Cihâd”, 24, 25 (1744); 137, 138, 139, 140, 141 (1812).

⁴⁷⁵ Müslim, “Cihâd”, 26, 27, 27, 28 (1745).

⁴⁷⁶ Müslim, “Cihâd”, 29, 30, 31 (1746).

⁴⁷⁷ Müslim, “Cihâd”, 59, 60 (1764).

⁴⁷⁸ Müslim, “Cihâd”, 64, 65, 66, 67, 68 (1768, 1769).

⁴⁷⁹ Müslim, “Cihâd”, 134 (1809); 137, 138, 139, 140, 141, 142; 1812.

⁴⁸⁰ Müslim, “Cihâd”, 150 (1817).

⁴⁸¹ Müslim, “Cihâd”, 98 (1787).

⁴⁸² Müslim, “Cihâd”, 6 (1732).

⁴⁸³ Müslim, “Cihâd”, 100 (1789).

Bu rivayette Uhud harbinde yaşanan bir olay betimlenmekte ve Kureyşlilerin değil de ensarın öne atıldığı ve şehadete ulaştığı ifade edilip ensarlılara yazık edildiği vurgulanmaktadır.⁴⁸⁴

Burada zikredilen başlık altında bazı savaşlara, fetihlere ve anlaşmalara dair rivayetlere de yer verilmiştir. Bu rivayetlerin muhtevası şu şekilde özetlenebilir: Huneyn Gazvesi'nden bazı kesitler,⁴⁸⁵ Taif Gazası ve karşılaşılan zorluklar,⁴⁸⁶ Bedir Gazası⁴⁸⁷ ve Bedir Gazasında Meleklerin yardımı,⁴⁸⁸ Mekke'nin fethi,⁴⁸⁹ Kâbe'nin putlardan temizlenmesi⁴⁹⁰ ve fetihden sonra Kureyşlilerin sabır yoluyla öldürülmemesi,⁴⁹¹ Hudeybiye'de vuku bulan Hudeybiye Sulhu'nun anlatıldığı rivayetler,⁴⁹² Ahzâb Gazâsı'nda dua⁴⁹³ ve Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bu gazada düşmana casus göndermesi,⁴⁹⁴ yine Ahzâp Gazâsı dönüşü Allah Resûlü'nün (s.a.v.) sahabelerinden öğlen namazını Benî Kurayza'da kılmalarını istemesi,⁴⁹⁵ Uhud Gazvesi'nden bazı kesitler⁴⁹⁶ ve Allah Resûlü'nü (s.a.v.) Uhud'da yaralayan kişinin azabının ağır olacağı,⁴⁹⁷ Hayber Gazası ve akabinde fethin müyesser oluşu,⁴⁹⁸ Zû Kared Gazvesi'nde yaşanan bazı olaylar⁴⁹⁹ ve son olarak da Zâtü'r-Rika' Gazvesi ve karşılaşılan zorluklar.⁵⁰⁰

c. Ganimetler

Ganimet muhtevalı hadisleri yirmi iki (22) rivayette bir araya getirip değerlendirmeyi uygun gördük. Konu ganimetlerin hükmünü beyan eden rivayetle örneklendirilebilir:

Mus'ab b. Sad (r.a.) babasından naklen şöyle demiştir; babam ganimetin beşte birinden bir kılıç aldı ve onu Allah Resûlü'ne (s.a.v.) getirerek kendisine hibe etmesini istedi. Fakat Allah Resûlü (s.a.v.) buna karşı çıktı. Bunun üzerine de Allah Teâlâ; “sana

⁴⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Nevevî, *el-Minhâc*, XII, 147; Suyûtî *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dârü İbn Affân, 1416/1996, IV, 400; Kâdî 'İyâz', *İkmâlu'l-mu'lim bi fevâidu'l-Müslim*, VI, s. 162-163.

⁴⁸⁵ Müslim, “Cihâd”, 76, 77 (1775); 81, (1777).

⁴⁸⁶ Müslim, “Cihâd”, 82 (1778).

⁴⁸⁷ Müslim, “Cihâd”, 83 (1779).

⁴⁸⁸ Müslim, “Cihâd”, 58 (1763).

⁴⁸⁹ Müslim, “Cihâd”, 84, 85, 86 (1780).

⁴⁹⁰ Müslim, “Cihâd”, 87 (1781).

⁴⁹¹ Müslim, “Cihâd”, 88, 89 (1782). Burada zulüm yoluyla öldürülmeyecekten kasıt öldürünceye kadar hapsedmek değil, Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra başkaları gibi dinden dönmeyecekler, dolayısıyla da öldürülmeyeceklerdir. Çünkü bu olaydan sonra sabır yoluyla öldürülenler olmuştur. (Nevevî, *el-Minhâc*, XII, 134).

⁴⁹² Müslim, “Cihâd”, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96 (1783, 1784, 1785, 1786).

⁴⁹³ Müslim, “Cihâd”, 125, 126, 127, 128, 129, 130 (1803, 1804, 1805).

⁴⁹⁴ Müslim, “Cihâd”, 99 (1788).

⁴⁹⁵ Müslim, “Cihâd”, 69 (1770).

⁴⁹⁶ Müslim, “Cihâd”, 100, 101, 102, 103, 104, 105 (1789, 1790, 1791, 1792).

⁴⁹⁷ Müslim, “Cihâd”, 106 (1793).

⁴⁹⁸ Müslim, “Cihâd”, 120, 121, 122 (1365); 123, 124 (1802).

⁴⁹⁹ Müslim, “Cihâd”, 131, 132 (1806, 1807).

⁵⁰⁰ Müslim, “Cihâd”, 149 (1816).

ganimetleri sorarlar. De ki; ganimetler Allah ve Resûlü'ne aittir"⁵⁰¹ âyet-i kerîmesini indirdi.⁵⁰²

Örnek rivayet ganimetlerin taksimine dair hüküm beyan etmekte ve bu taksimatı Allah'a ve Resûlü'ne havale etmektedir.

Ganimet muhtevalı diğer rivayetlerin dağılımı şöyledir: Ganimetin yalnız Ümmet-i Muhammed'e helal kılındığı,⁵⁰³ bir kişiyi öldürenin öldürdüğü kişi üzerindeki almayı hak etmesi (seleb),⁵⁰⁴ askeri savaşa teşvik için fazladan ganimet verilebileceği (nevfel),⁵⁰⁵ ganimetin beşte birinin Allah Resûlü'ne (s.a.v.), geriye kalan kısmın ise mücahidlere aid olduğu,⁵⁰⁶ ganimeti taksim usulü⁵⁰⁷ ve son olarak harb sırasında ganimet yemeğinden yenilebileceği rivayeti.⁵⁰⁸

d. Muhtelif Konulu Rivayetler

Müslim'in Cihad bölümündeki hadislerin sınırlı konular üzerinde yoğunlaştığı daha önce ifade edilmişti. Bu konular üç başlık altında değerlendirilmişse de bu üç başlığın kapsamına girmeyen hadisler "muhtelif konulu rivayetler" başlığı altında incelenmiştir. Muhtelif konulu rivayetlerin sayısı on iki (12) bab başlığı altında otuz üç (33) olarak tespit edilmiştir.

Muhtelif konulu rivayetlerin temel meseleleri şöyle sıralanabilir; Ebû Cehil'in öldürülüşü,⁵⁰⁹ Peygamberlerin mirasçılarının olamayacağı ve bıraktıklarının sadece sadaka olacağı,⁵¹⁰ Yahudilerin⁵¹¹ ve Yahudilerle birlikte Hristiyanların sürgün edilişi,⁵¹² fetihler yoluyla zenginleşen muhacirlerin ensara mallarını iade etmeleri,⁵¹³ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yazdığı İslâm'a davet mektupları,⁵¹⁴ müşriklerin ve münafıkların Allah Resûlü'ne (s.a.v) yaptığı eziyetler,⁵¹⁵ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) duası ve

⁵⁰¹ el-Enfâl, 8/1.

⁵⁰² Müslim, "Cihâd", 33, 34 (1748); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 154 (hadis no: 2740); Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 9 (hadis no: 3079). Ganimetin taksimine dair ayrıntılı bilgi için bk. İmam Tahâvî, *Hadislerle İslâm Fıkıhı (Şerhu Meâni'l-Âsâr)* V, 377-471; Nevevî, *el-Minhâc*, XII, 53; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i-l Azîm*, (Muhakik; Muhammed Hüseyin Şemseddîn) IV, 3; Muhammed Ali Sâbûnî, *Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsiri* (trc. Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul 1984, II, 32.

⁵⁰³ Müslim, "Cihâd", 32 (1747).

⁵⁰⁴ Müslim, "Cihâd", 41 (1751); "Cihâd", 45 (1754).

⁵⁰⁵ Müslim, "Cihâd", 46 (1755).

⁵⁰⁶ Müslim, "Cihâd", 47, 48, 49, 50 (1756, 1757).

⁵⁰⁷ Müslim, "Cihâd", 57 (1762).

⁵⁰⁸ Müslim, "Cihâd", 72, 73 (1772).

⁵⁰⁹ Müslim, "Cihâd", 118 (1800).

⁵¹⁰ Müslim, "Cihâd", 51, 52, 53, 54, 55, 56 (1758, 1759, 1760, 1761).

⁵¹¹ Müslim, "Cihâd", 61, 62 (1765, 1766).

⁵¹² Müslim, "Cihâd", 63 (1767).

⁵¹³ Müslim, "Cihâd", 70 (1771).

⁵¹⁴ Müslim, "Cihâd", 74, 75 (1773, 1774).

⁵¹⁵ Müslim, "Cihâd", 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115 (1794, 1795, 1796, 1797).

münafıkların eziyetlerine sabrı,⁵¹⁶ Allah ve Resûlü'ne (s.a.v.) eziyet eden Yahudilerin tağutu Kab b. Eşref'in katli,⁵¹⁷ Allah'ın Resûlü'nü (s.a.v.) ve onun ashabını bir grup Mekkeli'den koruması⁵¹⁸ ve son olarak da Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) katıldığı gazaların sayısı.⁵¹⁹

Eserin cihad bölümündeki yüz elli (150) rivayetin muhteva dağılımı şöyledir:

Tablo 4. Müslim'in *Sahîh*'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı

Konu	Hadis Sayısı
Cihadın usul ve âdâbı	49
İsmen zikredilen savaşlar	46
Ganimetler	22
Muhtelif konulu rivayetler	33

Yapılan bu inceleme neticesinde öncelikle burada Müslim'in de cihad ve siyer meselesinden ne anladığı kısmen anlaşılmaktadır. Buna göre Müslim'in cihad ve siyer'den maksadı Buhârî ile ortaklık arz etmekte olup Allah Resûlü'nün (s.a.v.) savaşları ve bu savaşlarla alakalı uygulanan yöntemlerdir. Nitekim harbin usul ve âdâbını anlatan rivayetlerin sayı bakımından iki eserde de ilk sırada yer alması bu düşüncüyü doğrular mahiyettedir.

2. Bab Başlıkları

İmam Müslim'in eserini ihtisar ya da başka bir düşünceden dolayı koymadığı bab başlıkları İmam Nevevî tarafından tespit edilmiştir.⁵²⁰ Dolayısıyla eserdeki bab başlıkları Nevevî'nin hadislere bakış açısının ve onları yorumlayışının bir yansımasıdır. Örneğin Nevevî'nin “esiri bağlayıp hapsetmenin ve ona iyilikte bulunmanın cevazı” isimli bab başlığı altında zikredilen Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve bir esir arasında geçen konuşmadan⁵²¹ hareketle esirleri bağlamanın, hapsetmenin ve onlara iyilikte bulunmanın caiz olduğuna dair fikrini bab başlığına taşımıştır.

Diğer taraftan Müslim'in *Sahîh*'indeki bab başlıkları (51 bab/150 hadis) Buhârî'nin *Sahîh*'ine nispeten (199 bab/308 hadis) azdır. Bu da hadislerin daha derli toplu ve daha anlaşılır olmasına bir katkı sağlamaktadır.

Daha önce de ifade edildiği üzere eserin mezkûr bölümünde bab başlıkları ile hadisler arasında genel bir uyum vardır. Bab başlıklarının tasnifindeki bu uyum

⁵¹⁶ Müslim, “Cihâd”, 116 (1798).

⁵¹⁷ Müslim, “Cihâd”, 119 (1801).

⁵¹⁸ Müslim, “Cihâd”, 133 (1808).

⁵¹⁹ Müslim, “Cihâd”, 143, 144 (1254); 145, 146, 147, 148 (1813, 1814, 1815). Allah Resûlü'nün (s.a.v.) gazvelerinin sayısı ihtilaflıdır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Nevevî, *el-Minhâc*, XI, s. 195-196).

⁵²⁰ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 88.

⁵²¹ Müslim, “Cihâd”, 59 (1764).

Nevevî'nin tebvibdeki başarısını gösterir. Ancak bab başlıklarıyla hadisler arasında uyum sağlanmasının en önemli nedeni Müslim'in hadisleri tasnif ederken takip ettiği sistemdir. Bu hususa örnek olarak "Aldatmanın/Vefasızlığın haram kılınması" şeklindeki bab başlığı ve akabinde gelen hadislerde "ğadr" (غدر) ifadesinin yer alması zikredilebilir.⁵²² İmam Nevevî bu ifadeyi bab başlığına taşıyarak hadislerle bab arasındaki intizamı ortaya koymuştur. Bu meseleye dair diğer bir örnek de "Ganimetler"⁵²³ bab başlığı altında zikredilen hadislerdir. Burada ganimetlerin hükmü, ganimetten veya ganimet haricinden nevfel verilmesi⁵²⁴ gibi hususlara temas edilmiştir.

Eserin incelemeye tabi tutulan bölümünde dikkat çeken diğer bir husus, bab başlıklarının kendi aralarındaki uyumudur. Örneğin "düşmanla karşılaşmayı istemenin keraheti ve karşılaşıldığı zaman sabrın emredilmesi"⁵²⁵ babından hemen sonra "düşmanla karşılaşıldığı zaman zafer için dua etmenin müstehap oluşu"⁵²⁶ babı gelir. Diğer bir örnek de "harbde kadınlarla çocukları öldürmenin haram kılınması"⁵²⁷ babından sonra "kadınlarla çocukların gece baskınlarında kasıtsız olarak öldürmenin cevazı"⁵²⁸ babının gelmesidir. Nevevi bab başlıkları arasındaki uyumu sağlamaya dikkat etmiş böylelikle hem konunun bütünlüğünü sağlamış hem de daha iyi anlaşılmasına imkân vermiştir. Ayrıca burada Nevevî'nin bab başlıklarını bu şekilde sisteme koyarken Müslim'in hadisleri tasnifteki başarısını da göz ardı etmemek gerekir.

Burada işaret etmek istediğimiz diğer bir husus ana başlık altında zikredilen bab başlıklarının bölüm başlığı ile uyum arz edip etmediği meselesidir. Genel olarak Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hayatına dair bilgileri ihtiva eden, özel olarak da O (s.a.v.)'nin savaşlarını konu alan "siyer"⁵²⁹ ifadesinin tam manasıyla bölümdeki bab başlıklarını ve rivayetleri kapsadığı söylenebilir. Nitekim "Bedir Gazâsı", "Uhud Gazâsı", "Huneyn Gazvesi", "Taif Gazâsı", "Mekke'nin Fethi", "Ahzâb Gazâsı", "Hayber Gazâsı", "Zû Kared Gazâsı" ve "Zatü'r-Rika Gazâsı" gibi başlıklar ve bu başlıkların altındaki rivayetler bunun en önemli kanıtıdır.

Son olarak bölümün öncesinde "Kitâbü'l-Lukata", bir sonraki kısımda ise "Kitâbü'l-İmâre" yer alır. Öncesi itibariyle bir bağ kurulamamasına karşın sonrasında gelen imâre bahsi ve bu bahis içerisinde yer alan rivayetlerin yalâşık %46'sının cihadla ilgili rivayetleri ihtiva ediyor olması⁵³⁰ bu iki bölüm arasındaki bütünlüğü ortaya koymaktadır.

⁵²² Müslim, "Cihâd", 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 (1735, 1736, 1737, 1738).

⁵²³ Nevfel; Ordu kumandanı tarafından bazı askerlere verilen ganimet malıdır. Diğer bir ifadeyle ganimet mallarından verilen bahşişlerdir. Bunlar gazilere dağıtılacak hisselerden başkadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Dâvûdoğlu, *Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi*, VIII, 481.

⁵²⁴ Müslim, "Cihâd", 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40 (1748, 1749, 1750). Diğer örnekler için bk. 47, 48, 49, 50, (1756, 1757).

⁵²⁵ Müslim, "Cihâd", 19, 20 (1741, 1742).

⁵²⁶ Müslim, "Cihâd", 21, 22, 23 (1742, 1743).

⁵²⁷ Müslim, "Cihâd", 24, 25 (1744).

⁵²⁸ Müslim, "Cihâd", 26, 27, 28 (1745).

⁵²⁹ Mefail Hızlı, "Siyer" *Şamil İA*. V, 428.

⁵³⁰ İmamoglu, *Hadis ve Siyaset*, s. 341.

Müslim’in “Kitâbü’l-Cihâd ve’s-Siyer”inde yer alan elli bir (51) bab başlığı altındaki yüz elli (150) rivayetin bablara göre sayısal dağılımı şöyledir:

Tablo 5. Müslim’in *Sahîh*’inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı

Hadis	Bab
Rivayetsiz babların sayısı	0
Tek hadisli babların sayısı	20
İki hadisli babların sayısı	8
Üç hadisli babların sayısı	8
Dört hadisli babların sayısı	2
Beş hadisli babların sayısı	3
Altı hadisli babların sayısı	6
Yedi hadisli babların sayısı	0
Sekiz hadisli babların sayısı:	3
Dokuz hadisli babların sayısı:	1
150/51	2.94

Yukarıda ifade edildiği üzere Müslim’in *Sahîh*’inde yer alan bab başlıklarının altında zikredilen rivayetlerin sadece yirmisi tek hadisli bab başlığı olma özelliği taşır. Geriye kalan kısmı ise iki, üç, dört, beş, altı, sekiz ve dokuz rivayetin yer aldığı bab başlıklarından müteşekkildir.

Rivayetlerin bablara göre yapılan bu dağılımından hareketle Nevevî’nin konulara daha genel baktığı ve bunları daha bütüncül bir bakış açısıyla incelediği anlaşılmaktadır.

Burada bab başlıkları altında zikredilen rivayetlerin matematiksel dağılımına bakıldığında yaklaşık her bab başlığına üç hadis düşmektedir. Burada bab başlıklarının rivayetlere nispeten daha az olması konunun daha derli toplu ve anlaşılır olduğunun bir göstergesidir.

B. Müslim’in *Sahîh*’inde Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler

Cihada taalluk eden hadisler eserin îman,⁵³¹ “Birr, Sıla ve Âdâb”,⁵³² “Hac”⁵³³ ve “Tevbe”⁵³⁴ gibi bölümlerinde geçmiş olmasına rağmen ağırlıklı olarak “İmâre” bölümünde yer aldığı müşahade edilmiştir. Bu nedenle burada “Kitâbü’l-İmâre” incelenecek ve “Kitâbü’l-Cihâd”la mukayesesi yapılacaktır.

⁵³¹ Müslim, “İman”, 135, 136, 137, 138 (83, 84, 45).

⁵³² Müslim, “Birr, Sıla ve Âdâb”, 5 (2549).

⁵³³ Müslim, “Hac”, 445 (1353).

⁵³⁴ Müslim, “Tevbe”, 53, 54, 55 (2769).

1. Kitâbü'l-İmâre

Müslim'in imâre bölümüyle cihad bölümü karşılaştırıldığında ortak muhtevalı çok sayıda rivayet bulunduğu görülmekle birlikte sadece imâre bölümünde cihad muhtevalı pek çok rivayetin varlığı dikkat çekmektedir. İmâre bölümündeki cihad muhtevalı bazı rivayetler şöyledir;

- Ganimet malına ihanetin men edilmesi.⁵³⁵
- (Ordu komutanına) itaatin emri.⁵³⁶
- İmamın cihad esnasında kalkan (gibi) olduğu ve onun arkasında savaşılacağı.⁵³⁷
- Namaz kılanlarla cihad yapılmasının/mücadele edilmesinin nehyi.⁵³⁸
- Cihad sırasında Bîatın ehemmiyeti.⁵³⁹
- Mekke'nin fethinden sonra hicretin olmayacağı, fakat cihadın ilelebet devam edeceği.⁵⁴⁰
- Mushafla düşman topraklarına gidilmesinin yasaklanması.⁵⁴¹
- Cihad için atlara idman yaptırmanın ve onları beslemenin fazileti ve atlara dair diğer durumlar.⁵⁴²
- Cihadın ve Allah yolunda gazâyâ çıkmanın fazileti.⁵⁴³
- Allah yolunda şehid olmanın fazileti.⁵⁴⁴
- Allah yolunda sabah ve akşam sefer yapmanın fazileti.⁵⁴⁵
- Allah yolunda cihad eden mücahidin cennette derecesinin yüksek olacağı.⁵⁴⁶
- Şehidlerin borç hariç günahlarının affedileceği.⁵⁴⁷
- Şehidlerin Allah Teâlâ tarafından rızıklandırıldığı.⁵⁴⁸
- Cihadın ve nöbetin fazileti.⁵⁴⁹

⁵³⁵ Müslim, "İmâre", 24, 25 (1831).

⁵³⁶ Müslim, "İmâre", 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42 (1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840); "İmâre", 49, 50 (1846).

⁵³⁷ Müslim, "İmâre", 43 (1841).

⁵³⁸ Müslim, "İmâre", 62, 63, 64 (1854).

⁵³⁹ Müslim, "İmâre", 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76 77, 78, 79, 80, 81 (1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861).

⁵⁴⁰ Müslim, "İmâre", 83, 84, 85, 86, 87 (1863, 1864, 1865).

⁵⁴¹ Müslim, "İmâre", 92, 93, 94 (1869).

⁵⁴² Müslim, "İmâre", 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102 (1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875).

⁵⁴³ Müslim, "İmâre", 103, 104, 105, 106, 107 (1876).

⁵⁴⁴ Müslim, "İmâre", 108, 109, 110, 111 (1877, 1878, 1879); 143, 144, 145, 146, 147, 148 (1889, 1890, 1891, 1892, 1893); 156, 157 (1908, 1909).

⁵⁴⁵ Müslim, "İmâre", 112, 113, 114, 115 (1880, 1881, 1882, 1883).

⁵⁴⁶ Müslim, "İmâre", 116 (1884).

⁵⁴⁷ Müslim, "İmâre", 117, 118, 119, 120 (1885, 1886).

⁵⁴⁸ Müslim, "İmâre", 121 (1887).

⁵⁴⁹ Müslim, "İmâre", 122, 123, 124, 125, 126, 127 (1888, 1889); 163 (1913).

- Biri diğeriini öldürdüğü halde ikisi de cennete giren iki kişinin durumu.⁵⁵⁰
- Bir kâfir öldüren kimsenin onunla cehennemde olmayacağı.⁵⁵¹
- Allah yolunda (cihad için) infakta bulunmanın, bir gaziye cihad için binecek gibi savaş araçları tedarik etmenin ve onun ailesine bakmanın fazileti.⁵⁵²
- Meşru mazereti olan kişilerin cihaddan muaf tutulabileceği.⁵⁵³
- Cihad esnasında niyetin ehemmiyeti.⁵⁵⁴
- Cihad etmeden ya da cihaddan bahsetmeden ölen kimsenin bir tür nifak üzere öleceği.⁵⁵⁵
- Deniz gazvesinin fazileti.⁵⁵⁶
- Allah yolunda öldürülenler haricinde ishalden, taundan ve boğularak ölen kimselerin de şehid sayılacağı.⁵⁵⁷
- Atıcılığın fazileti ve ona teşvik.⁵⁵⁸
- Sefer sırasında hayvanların haklarına riâyet etmenin gerekliliği.⁵⁵⁹
- Sefer dönüşü acele etmenin gerekliliği.⁵⁶⁰
- Yolculuk uzadığı zaman kişinin ailesinin yanına gece girmesinin mekruh olduğu.⁵⁶¹

İmâre bölümündeki bab başlıklarına bakıldığında doğrudan cihadla ilgili konulara da temas edildiği görülmüştür. Cihad muhtevalı bazı bab başlıkları şöyledir:

- Cihadın ve Allah yolunda gazaya çıkmanın fazileti.⁵⁶²
- Cihad ve sınır boyunda nöbet tutmanın fazileti.⁵⁶³
- Cihad farızasının mazereti olanlardan sakıt olacağı.⁵⁶⁴
- Gaza yapmadan ya da gaza istemeden ölen kimsenin zemmi.⁵⁶⁵

⁵⁵⁰ Müslim, “İmâre”, 128, 129 (1890).

⁵⁵¹ Müslim, “İmâre”, 130, 131 (1891).

⁵⁵² Müslim, “İmâre”, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140 (1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897).

⁵⁵³ Müslim, “İmâre”, 141, (1898); 159 (1911).

⁵⁵⁴ Müslim, “İmâre”, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155 (1904, 1905, 1906, 1907).

⁵⁵⁵ Müslim, “İmâre”, 158 (1910).

⁵⁵⁶ Müslim, “İmâre”, 160, 161, 162 (1912).

⁵⁵⁷ Müslim, “İmâre”, 164, 165, 166 (1914, 1915, 1916).

⁵⁵⁸ Müslim, “İmâre”, 167, 168, 169 (1917, 1918, 1919).

⁵⁵⁹ Müslim, “İmâre”, 178 (1926).

⁵⁶⁰ Müslim, “İmâre”, 179 (1927).

⁵⁶¹ Müslim, “İmâre”, 180, 181, 182, 183, 184, 185 (1928).

⁵⁶² Müslim, “İmâre”, (28. bab).

⁵⁶³ Müslim, “İmâre”, (34 ve 50. bab).

⁵⁶⁴ Müslim, “İmâre”, (40. bab).

⁵⁶⁵ Müslim, “İmâre”, (47. bab).

- Bir hastalık veya özür sebebiyle gazaya katılamayan kişinin sevabı.⁵⁶⁶
- Denizde gaza yapmanın fazileti.⁵⁶⁷

Tespit edebildiğimiz kadarıyla imâre bölümünde doğrudan ya da dolaylı cihad muhtevalı rivayetlerin sayısı yüz on altıdır (116). Ayrıca altı bab başlığı da doğrudan cihadla ilgilidir. İmâre bölümündeki hadislerin sayısı (185) dikkate alındığında bölümün büyük bir kısmının cihadla ilgili olduğu söylenebilir. İmâre başlıklı rivayetlerin içerisinde cihad muhtevalı rivayetlerin hayli yer alması ve altı bab başlığının da doğrudan cihadla ilgili olması bu iki bölüm arasında sıkı bir münasebetin varlığını ortaya koyar.

C. Değerlendirme

İncelenen eserin “Kitâbü’l-Cihâd ve’s-Siyer” bölümü rivayetlerin tasnifi açısından düşünüldüğünde derli toplu bir bütünlük arz ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca rivayetlerin tasnifi, bab başlıklarının konulması gibi hususlar da göz önünde bulundurulduğunda eserin mezkûr bölümünün kendi içerisinde bir insicam oluşturduğunu söylemek mümkündür. Eserdeki en önemli hususlardan bir tanesi de musannifin eserine bab başlıklarının son şeklinin Nevevî tarafından vermiş olmasıdır. Nitekim Müslim’in *Camiu’s-Sahîh*’inin bab başlıkları denildiğinde akla ilk gelen Nevevî olmuştur.

Diğer taraftan Müslim eserinin Cihad bölümünde sınırlı konular üzerinde yoğunlaşmış, cihad harici farklı konulara taalluk eden rivayetlere bu bölümde yer vermemiştir. Bununla beraber cihad muhtevalı rivayetlerin yoğun olarak İmâre bölümünde ele alındığı tespit edilmiştir.

III. İBN MÂCE’NİN SÜNEN’İNDEKİ KİTÂBÜ’L-CİHÂD’I VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni’dir. 209/824’te doğan İbn Mâce, Kazvin’de daha çok Ali b. Muhammed et-Tanâfisî (ö. 233/847) ile Ebû Hucr Amr b. Râfî’den (ö. 237/851) ilim aldı. Daha sonra Kûfe, Basra, Vâsıt, Bağdat, Dimaşk, Humus, Mısır, Mekke ve Medîne, Rey, Nişabur gibi ilim merkezlerini dolaşarak buralardaki âlimlerden ilim öğrendi. Hâfızası güçlü bir muhaddis olan İbn Mâce 273/887 yılında vefat etmiştir.⁵⁶⁸

A. Kitâbü’l-Cihâd’ın Muhtevası

İbn Mâce’nin *Sünen*’i mukaddime hariç otuz yedi (37) kitap, bin beş yüz on beş (1515) bab ve dört bin üç yüz kırk bir (4341) hadisten meydana gelir. Kırk altı (46) bab

⁵⁶⁶ Müslim, “İmâre”, (48. bab).

⁵⁶⁷ Müslim, “İmâre”, (49. bab).

⁵⁶⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, IV, 279; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, XXVII, 40-42; Zehebî, *Tezkiratu’l-huffâz*, II, 636-637; Zehebî, *Siyer*, XIII, 278-281; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-tehzîb*, IX, 530-532; Kandemir, “İbn Mâce”, *DİA*, XX, 161; Musa Erkaya, *İbn Mâce’nin Hadis Kültüründeki Yeri*, (doktora tezi, 2004), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Osman Güner, “İbn Mâce’nin Sünen’i ve Kütübi Sitte’deki yeri”, *OMÜİFD*, Samsun, 1996 sy. 8, s. 191-209.

başlığı altında yüz yirmi sekiz (128) rivayet içeren “Kitâbü’l-Cihâd” ise yirmi dördüncü bölümde yer alır.

Bölümde diğer birçok eserin ortak özelliği olan cihadın faziletine dair rivayetlerle konuya giriş yapılır ve cihada teşvikle ilgili hadisler zikredilir.⁵⁶⁹ Bölümün son hadisinde ise ganimet malının beşte birinin taksiminin nasıl olacağına dair rivayet yer alır.⁵⁷⁰ Başlangıç ve sonuç itibarıyla düşünüldüğünde cihad öncesi teşvik ve gayretlendirme ve cihadın neticesinde de bir nevi mükâfat niteliği taşıyan ganimet konusunun zikredilmesi bir sistem oluşturma düşüncesinin neticesi olabilir.

1. Ana Konuları

İbn Mâce’nin *Sünen*’indeki cihad muhtevalı zikredilen hadisler dokuz (9) ana başlık altında ele alınabilir.

a. Savaş Aletleri

Savaşta kullanılan her çeşit aleti ifade eden başlık altında yirmi yedi (27) rivayet tespit ettik ve inceledik. Örnek hadis üzerinden konu başlığı yansıtılmaya çalışılacaktır:

Abdullah b. Ömer’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) “Atın alnına dökülen saçlarında kıyamet gününe kadar hayır düğümlüdür”⁵⁷¹ buyurmuştur.

Dönemin şartları düşünüldüğünde atların savaş vasıtası olarak önemli bir fonksiyon icra ettiği görülür. Nitekim bu hususta Allah Resûlü’nün sadece atlar için bu kadar övgü dolu sözler söylemesi bunun önemli kanıtı sayılabilir.⁵⁷²

Savaş aletlerine dair diğer rivayetlerin muhtevaları şu şekildedir; hayırlı atın vasıfları,⁵⁷³ Allah Resûlü’nün (s.a.v.) sevdiği atın özellikleri,⁵⁷⁴ Allah için at besleyenin kazanacağı sevap,⁵⁷⁵ zırh,⁵⁷⁶ miğfer,⁵⁷⁷ kılıç⁵⁷⁸ mızrak⁵⁷⁹ gibi savaş aletlerine dair rivayetler, Allah yolunda ok atmanın fazileti,⁵⁸⁰ bayraklar ve sancaklara dair rivayetler⁵⁸¹ şeklinde sıralanabilir.

⁵⁶⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 1 (hadis no: 2753-2754).

⁵⁷⁰ İbn Mâce, “Cihâd”, 46 (Hadis no: 2881).

⁵⁷¹ Buhârî, “Cihâd”, 43, 44 (hadis no: 2849, 2850, 2851, 2852); “Farzu’l-Humus”, 7 (hadis no: 3119); “Menâkıb”, 28 (hadis no: 3644, 3645); Müslim, “İmâre”, 96, 97, 98, 99, 100 (1871, 1872, 1873, 1874); İbn Mâce, “Cihâd”, 14 (hadis no: 2786, 2787, 2788); Tirmizî, “Fezâilu’l-Cihâd”, 10 (hadis no: 1636); Nesâî, “Hayl” (bab yok kitap altında hadisler zikredilmiş), (hadis no: 3562); “Hayl”, 6 (hadis no: 3572, 3573, 3574, 3575, 3576, 3577).

⁵⁷² Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu’l-barî*, VI, 57-58.

⁵⁷³ İbn Mâce, “Cihâd”, 14 (hadis no: 2789).

⁵⁷⁴ İbn Mâce, “Cihâd”, 14 (hadis no: 2790).

⁵⁷⁵ İbn Mâce, “Cihâd”, 14 (hadis no: 2791).

⁵⁷⁶ İbn Mâce, “Cihâd”, 18 (hadis no: 2805).

⁵⁷⁷ İbn Mâce, “Cihâd”, 18 (hadis no: 2806).

⁵⁷⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 18 (hadis no: 2807, 2808).

⁵⁷⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 18 (hadis no: 2809, 2810).

⁵⁸⁰ İbn Mâce, “Cihâd”, 19 (hadis no: 2811, 2812, 2813, 2814, 2815).

⁵⁸¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 20 (hadis no: 2816, 2817, 2818).

Ayrıca cihad sırasında ipek ve ipekli kumaş giymek,⁵⁸² savaş sırasında sarık giymek,⁵⁸³ ödüllü at yarışlarına dair rivayetler⁵⁸⁴ de cihadda kullanılan aletlerin muhteva özelliklerini yansıtmaktadır.

b. Cihadın Usul ve Âdâbı

Cihadın usul ve âdâbını tayin eden hadislerin sayısı ise yirmi beş (25) olarak tespit edilmiştir. Cihada dair bir yöntem oluşturduğu düşünülen örnek rivayet zikredildikten sonra diğer hadislerin içeriklerine geçilecektir.

Ebû Musa'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) kahramanlık için savaşan, akrabalık bağından dolayı savaşan ve gösteriş için savaşan adamın durumu sorulunca o "Kim yalnız tevhid kelimesi en yüce olsun diye savaşırsa ancak o Allah yolundadır" buyurdu.⁵⁸⁵

Zikri geçen rivayette cihada dair temel bir kaide belirlenmiştir. Zira bu kaide gerçekleşmediği takdirde usul hatasına düşüleceği ve bu hatadan dolayı da yapılacak işin cihad sayılmayacağı anlaşılmaktadır.

Cihadın usul ve âdâbını anlatan diğer rivayetlerin muhteva özellikleri şu şekildedir: Mazeret sebebiyle kişinin cihaddan muaf tutulabileceği,⁵⁸⁶ annesi hayatta olan kişiye Allah Resûlü'nün (s.a.v.) cihad için izin vermemesi,⁵⁸⁷ savaşta alış-veriş yapmanın cevazı,⁵⁸⁸ Allah yolunda cihada gidenleri uğurlamak ve onların geride bıraktıklarına sahip çıkmanın fazileti.⁵⁸⁹

Bunların haricinde zaruret durumunda müşriklerin kaplarından yemek yenilebileceği,⁵⁹⁰ hiçbir müşrikten yardım istenmeyeceği,⁵⁹¹ savaşta hilenin cevazı,⁵⁹² savaşta kadınlara ve çocuklara kötü muamelede bulunulmasının nehyi,⁵⁹³ savaşta kâfirlerin binalarının ve ağaçlarının yakılmasının cevazı,⁵⁹⁴ kadınların ve kölelerin savaşa katılabileceği,⁵⁹⁵ mushaf ile düşman toprağına girilmesinin yasaklanması⁵⁹⁶ ve sefer

⁵⁸² İbn Mâce, "Cihâd", 21 (hadis no: 2819, 2820).

⁵⁸³ İbn Mâce, "Cihâd", 22 (hadis no: 2821, 2822).

⁵⁸⁴ İbn Mâce, "Cihâd", 44 (hadis no: 2876, 2877, 2878).

⁵⁸⁵ Buhârî, "İlim", 45 (hadis no: 123); "Cihâd", 15 (hadis no: 2810), "Farzu'l-Humus", 9 (hadis no: 3126); "Tevhîd", 28 (hadis no: 7458); Müslim, "İmâre", 149, 150, 151 (1904); İbn Mâce, "Cihâd", 13 (hadis no: 2783); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 25 (hadis no: 2517); Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd" 16 (hadis no: 1646); Nesâî, "Cihâd", 21 (hadis no: 3136). Cihâdda niyet meselesine dair ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-barî* (çev. Mehmet Odabaşı), VI, 146.

⁵⁸⁶ İbn Mâce, "Cihâd", 6 (hadis no: 2764, 2765).

⁵⁸⁷ İbn Mâce, "Cihâd", 12 (hadis no: 2781, 2782).

⁵⁸⁸ İbn Mâce, "Cihâd", 23 (hadis no: 2823).

⁵⁸⁹ İbn Mâce, "Cihâd", 24 (hadis no: 2824, 2825, 2826).

⁵⁹⁰ İbn Mâce, "Cihâd", 26 (hadis no: 2830, 2831).

⁵⁹¹ İbn Mâce, "Cihâd", 27 (hadis no: 2832).

⁵⁹² İbn Mâce, "Cihâd", 28 (hadis no: 2833, 2834).

⁵⁹³ İbn Mâce, "Cihâd", 30 (hadis no: 2839, 2840, 2841, 2842).

⁵⁹⁴ İbn Mâce, "Cihâd", 31 (hadis no: 2843, 2844, 2845).

⁵⁹⁵ İbn Mâce, "Cihâd", 37 (hadis no: 2855, 2856).

⁵⁹⁶ İbn Mâce, "Cihâd", 45 (hadis no: 2879).

sırasında yüksek yerlerde tekbir getirmenin tavsiye edilmesine⁵⁹⁷ dair konular da cihad sırasında takip edilmesi gereken yol, yöntem ve usulü göstermektedir.

c. Devlet Başkanına İtaat ve Bîat

Bu bölümde ise yirmi (20) rivayete yer verilmiştir. Konuyu genel hatlarıyla yansıttığı düşünülen örnek hadis verilerek diğer rivayetlerin muhtevaları özetle zikredilecektir.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “kim bana itaat ederse şüphesiz Allah’a itaat etmiş olur ve kim bana isyan ederse şüphesiz Allah’a isyan etmiş olur, her kim imama (devlet başkanına) itaat ederse şüphesiz bana itaat etmiş olur. Her kim de isyan ederse şüphesiz bana isyan etmiş olur.”⁵⁹⁸

Allah Resûlü'nün kendisine itaatin arkasından imama devlet başkanı ya da komutana itaati zikretmesi rivayetin bu başlık altında değerlendirilmesine sebep teşkil etmiştir.

Devlet başkanına itaat ve Bîatla alakalı diğer rivayetlerin muhtevaları şöyledir: Allah Resûlü'nün (s.a.v.) mücahidlere tavsiyeleri,⁵⁹⁹ imamlara itaatin gerekliliği,⁶⁰⁰ Allah’a isyan hususunda hiç kimseye itaat edilmeyeceği.⁶⁰¹

Bunların haricinde imama (devlet başkanı) bîatla alakalı rivayetlerin muhtevaları, Allah Resûlü'ne (s.a.v.) yapılan bîat ve bîat edilecek hususların beyanı,⁶⁰² kölenin Allah Resûlü'ne (s.a.v.) bîatı,⁶⁰³ menfaatsiz olarak bîat ve bîatte sadakat⁶⁰⁴ ve kadınların bîatı⁶⁰⁵ şeklinde ifade edilebilir.

d. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti

Cihadın faziletine dair tespit edilebildiğimiz kadarıyla on altı (16) rivayet zikredilmiştir. Bu rivayetler örnek bir hadis üzerinden şu şekilde verilebilir;

Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “Allah yolunda cihad eden kimse Allah'ın garantisi altındadır. Allah onu ya mağfiretine ve rahmetine katar veya sevap ve ganimetle geri döndürür. Allah yolunda

⁵⁹⁷ İbn Mâce, “Cihâd”, 8 (hadis no: 2771).

⁵⁹⁸ Buhârî, “Cihâd”, 108 (hadis no: 2957); “Ahkâm”, 1 (7137); Müslim, “İmâre”, 31, 32, 33 (1834, 1835); İbn Mâce, “Cihâd”, 39 (hadis no: 2859); Nesâî, “Bey’a”, 27 (hadis no: 4193). İtaatin ölçüsü hususunda ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, XIII, 112.

⁵⁹⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 38 (hadis no: 2857, 2858).

⁶⁰⁰ İbn Mâce, “Cihâd”, 39 (hadis no: 2860, 2861, 2862).

⁶⁰¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 40 (hadis no: 2863, 2864, 2865).

⁶⁰² İbn Mâce, “Cihâd”, 41 (hadis no: 2866, 2867, 2868).

⁶⁰³ İbn Mâce, “Cihâd”, 41 (hadis no: 2869).

⁶⁰⁴ İbn Mâce, “Cihâd”, 42 (hadis no: 2870-2873).

⁶⁰⁵ İbn Mâce, “Cihâd”, 43 (hadis no: 2874-2875).

cihad eden kimse, evine dönünceye kadar gündüzleri oruçlu geceleri de ibadetle meşgul olan kimse gibidir.”⁶⁰⁶

Rivayette cihad eden kimsenin Allah’ın garantisi altında olduğu ifade edilmekte ve onun elde edeceği sevabın miktarı gece gündüz ibadet eden kimsenin durumuna benzetilerek cihad özendirilmektedir.

Konuyla ilgili diğer rivayetlerin muhtevası özetle şöyledir: Allah yolunda yapılan yürüyüşün dünya ve içindekilerden daha hayırlı oluşu,⁶⁰⁷ Allah yolunda yapılan yürüşün ehemmiyeti,⁶⁰⁸ cihadda cesaretin önemi,⁶⁰⁹ Allah yolundaki toz ile cehennem dumanının bir araya gelmeyeceği.⁶¹⁰

Ayrıca deniz savaşının fazileti,⁶¹¹ Allah yolunda savaşan kimseye cennetin vacip olacağı,⁶¹² kanı dökülen ve atı yaralanan mücahidin üstünlüğü,⁶¹³ Allah yolunda cihad eden kimsenin her hâlükârda kazançlı çıkacağına⁶¹⁴ dair konular da cihadın faziletini anlatan rivayetlerin muhtevasını yansıtmaktadır.

e. Ganimetler

Ganimet hususunda on dört (14) hadis zikredilmiştir. Allah Resûlü’nün (s.a.v.) ganimet taksimatındaki şu uygulaması konunun içeriğine dair fikir verecektir;

Abdullah b. Ömer’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) Hayber günü ganimet malından atlı için üç pay, at için iki pay, yaya için de bir pay ayırmıştır.⁶¹⁵

Hadiste ifade edildiği üzere savaş neticesinde süvari, bineksiz olana göre üç misli daha fazla ganimete sahip olmaktadır. Üç katının ikisi atı için diğeri ise kendisi için taksim edilmiştir.⁶¹⁶ Ganimete dair bir usul belirlendiği için hadis bu başlık altında ele alınmıştır.

⁶⁰⁶ Buhârî, “Cihâd”, 2 (hadis no: 2787); Müslim, “İmâre”, 110 (1878); İbn Mâce, “Cihâd”, 1 (hadis no: 2754); Nesâî, “Cihâd”, 14 (hadis no: 3124); 16 (hadis no: 3127). Rivayette geçen mücahidin cennete girmesinin Allah’ın garantisi altında olmasındaki murad, Allah’ın lütfu ve keremiyle cennete ulaştırılmasıdır. Mücahidin selamete ve bol ecirle veya bol ecirle birlikte ganimetle evine döndürülmesi ile ilgili cümleden murad ise onun hem maddi hem manevî veya yalnız manevî mükafaatla evine dönmesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1983, VII, 465; İbn Hacer, *Fethu’l-barî*, VI, 6-10.

⁶⁰⁷ İbn Mâce, “Cihâd”, 2 (hadis no: 2755-2757)

⁶⁰⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 9 (hadis no: 2775).

⁶⁰⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 9 (hadis no: 2772).

⁶¹⁰ İbn Mâce, “Cihâd”, 9 (hadis no: 2774).

⁶¹¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 10 (hadis no: 2776-2778).

⁶¹² İbn Mâce, “Cihâd”, 15 (hadis no: 2792-2793).

⁶¹³ İbn Mâce, “Cihâd”, 15 (hadis no: 2794-2795).

⁶¹⁴ İbn Mâce, “Cihâd”, 23 (hadis no: 2785).

⁶¹⁵ Buhârî, “Megâzî”, 40 (hadis no: 4228); Müslim, “Cihâd”, 57 (1762); İbn Mâce, “Cihâd”, 36 (hadis no: 2854); Ebû Dâvûd, 154 (hadis no: 2734); Tirmizî, “Siyer”, 6 (hadis no: 1554).

⁶¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, VII, 590.

Ganimete taalluk eden diğer rivayetlerin muhtevaları şöyledir: Kâfir ile mübareze edip onu öldüren kişinin eşyalarına mâlik olabileceği,⁶¹⁷ elde edilen ganimetler verilerek esirlerin kurtarılabilmesi,⁶¹⁸ Müslüman birisinin her hangi bir malı düşman tarafına geçtikten sonra düşman ordusu mağlup edilip ve sonrasında ele geçirilen o eşyanın ilk sahibine iade edileceği,⁶¹⁹ ganimet malından çalmanın günahı,⁶²⁰ mücahide ganimetten fazla pay verilebileceği,⁶²¹ ganimet malının beşte birinin Allah Resûlü'ne (s.a.v.) ait olacağı.⁶²²

f. Şehidliğin Fazileti

Şehidliğin faziletini anlatan ve şehidliğe teşvik eden rivayetlerin sayısı sekiz (8) olarak değerlendirilmiştir.

Mikdâm b. Ma'dikerîb'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “şehid için Allah katında yedi haslet vardır; dökülen ilk kanı ile beraber günahları bağışlanır, cennetteki yeri kendisine gösterilir, kabir azabından korunur, en büyük korkudan emin olur, iman elbisesi kendisine giydirilir, hûru'l-îyn ile evlendirilir ve akrabalarından yetmiş kişiye şefa'at edebilme yetkisi verilir.”⁶²³

Hadîs-i şerifte şehidin üstünlüğü ve şehid için özel hasletler zikredilmiş olup, bu hususiyetlere binaen insanlar şehadete özendirilmiştir. Biz de bu nedenle bu ve buna benzer riâyetlere bu başlık altında yer vermeyi uygun gördük.

Şehadetin faziletini ifade eden ve şehidliği özendiren diğer rivayetlerin muhtevaları şöyledir: Şehidin şehadeti anında yalnız bırakılmayacağı,⁶²⁴ şehid edilen bir sahâbî ile Allahu Teâlâ'nın perdesiz konuşması,⁶²⁵ şehidlerin tekrar dünyaya gelip tekrar şehidliği tatmak istemeleri,⁶²⁶ şehidin şehadeti sırasında çok az bir acı duyacağı,⁶²⁷ kişilerin muhtelif durumlarda öldüklerinde de şehid sayılabilecekleri⁶²⁸ şeklindedir.

g. İnfakın Fazileti

Allah yolunda yapılan infakın faziletine dair tespit edebildiğimiz rivayetlerin sayısı altı (6) hadistir. Konuyu açık olarak ifade ettiği düşünülen örnek hadis verilerek, diğer rivayetlerin muhtevaları zikredilecektir;

⁶¹⁷ İbn Mâce, “Cihâd”, 29 (hadis no: 2835, 2836, 2837, 2838).

⁶¹⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 32 (hadis no: 2846).

⁶¹⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 33 (hadis no: 2847).

⁶²⁰ İbn Mâce, “Cihâd”, 34 (hadis no: 2848-2850).

⁶²¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 35 (hadis no: 2851-2853).

⁶²² İbn Mâce, “Cihâd”, 46 (hadis no: 2881).

⁶²³ İbn Mâce, “Cihâd”, 16 (hadis no: 2799); Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 25 (hadis no: 1663).

⁶²⁴ İbn Mâce, “Cihâd”, 16 (hadis no: 2798).

⁶²⁵ İbn Mâce, “Cihâd”, 16 (hadis no: 2800).

⁶²⁶ İbn Mâce, “Cihâd”, 16 (hadis no: 2801).

⁶²⁷ İbn Mâce, “Cihâd”, 16 (hadis no: 2802).

⁶²⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 17 (hadis no: 2803, 2804).

Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “kim Allah yolunda savaşı bir gaziye donatırsa, o gazinin sevabından hiçbir şey eksiltilmeksizin sevabının aynısı o kimseye de yazılır.”⁶²⁹

Gazinin teçhizatlandırılmasından maksat onun binek hayvanını ve savaş için gerekli araç ve gereçleri ile diğer ihtiyaçlarının tedarik edilmesidir. Asr-ı saadette fakir olan Müslümanlar, Allah Resûlü (s.a.v.) ve zengin sahâbîler tarafından teçhizatlandırılıyordu. Teçhizatlandırılmayan sahâbîlerde de Medine’de kalarak mücahidlerin işlerine ve hizmetlerine bakarlardı.⁶³⁰

Rivayette Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Allah yolunda yapılan infakın faziletini zikrederek bu hususta yapılacak olan yardımın ehemmiyetine dikkat çekmiş ve müminleri bu hususta gayret sarf etmeye teşvik etmiştir. Bu nedenle de rivayeti infakın fazileti başlığı altında değerlendirmeyi uygun gördük.

Allah yolunda yapılan infakın faziletini anlatan diğer rivayetlerin muhtevası; Allah yolunda at için ve bir arkadaşı için dinar harcamanın fazileti,⁶³¹ Allah yolunda yapılan harcamanın karşılığının kat kat olacağı,⁶³² cihad için her hangi bir yardımda bulunmayan kişinin başına bir felaketin gelebileceği.⁶³³

ğ. Allah Yolunda Nöbet Tutmanın Fazileti

Burada zikredilen rivayetlerin sayısı ise beş (5) hadisten müteşekkildir.

Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “Allah askerlerin nöbetini tutana rahmet eylemiştir.”⁶³⁴

Hadiste nöbet tutanlara yönelik bir dua ve bir merhamet isteği yer alır. Nöbet bekleyen askerlerin yaşadıkları sıkıntılar münasebetiyle Allah Resûlü (s.a.v.) onlar için merhamet dilemekte, böylelikle başışlanarak yaptıkları bu ulvi vazifeye mükafaat olarak cennete gidecekleri müjdelanmaktadır. Rivayet nöbet tutana yapılan bir iltifatı içerdiği için hadisi bu başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük.

Nöbetin ehemmiyetine dikkat çeken diğer rivayetlerin muhtevaları; Allah yolunda nöbet tutmanın üstünlüğü,⁶³⁵ bir gün boyunca nöbet tutan kimsenin bütün geceyi ibadetle ve oruçla geçirmiş sayılacağı,⁶³⁶ nöbet sırasında ölen kişilerin öldükten sonra da salih amellerinin yazılmaya devam edileceği ve korkudan emin kılınacağı.⁶³⁷

⁶²⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 3 (hadis no: 2758 ve 2759). Benzer rivayetler için bk. Buhârî, “Cihâd”, 38 (hadis no: 2843); Müslim, “Cihâd”, 135, 136 (1895); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 20 (hadis no: 2509); Tirmizî, “Fezâilü'l-Cihâd”, 6 (hadis no: 1628, 1629, 1630, 1631); Nesâî, “Cihâd”, 44 (hadis no: 3180, 3181).

⁶³⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, VII, 469-470.

⁶³¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 4 (hadis no: 2760).

⁶³² İbn Mâce, “Cihâd”, 4 (hadis no: 2761).

⁶³³ İbn Mâce, “Cihâd”, 4 (hadis no: 2762-2763).

⁶³⁴ İbn Mâce, “Cihâd”, 8 (hadis no: 2769).

⁶³⁵ İbn Mâce, “Cihâd”, 8 (hadis no: 2768, 2770).

⁶³⁶ İbn Mâce, “Cihâd”, 7 (hadis no: 2766).

⁶³⁷ İbn Mâce, “Cihâd”, 8 (hadis no: 2767).

h. Muhtelif Konulu Rivayetler

Sekiz başlık altında ele alınamayan rivayetler muhtelif konulu rivayetler başlığı altında yedi (7) hadis olarak değerlendirilebilir. Nitekim zikri geçen ana konular haricinde Deylem Dağı'na ve Kostantiniyye'ye mâlik olunacağı,⁶³⁸ seriyyelerin sayısı ve durumuna⁶³⁹ dair farklı konulara da temas edilgi anlaşılmıştır.

İbn Mâce'nin cihad bölümündeki yüz yirmi sekiz (128) rivayetin konu dağılımı şöyledir:

Tablo 6. İbn Mâce'nin *Sünen*'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı

Konu	Hadis Sayısı
Savaş aletleri	27
Cihadın usul ve âdâbı	25
Devlet başkanına itaat ve bîat	20
Cihada teşvik ve cihadın fazileti	16
Ganimetler	14
Şehidliğin fazileti	8
İnfakın fazileti	6
Allah yolunda nöbet tutmanın fazileti	5
Muhtelif konulu rivayetler	7

Anlaşıldığı kadarıyla İbn Mâce cihadı nöbet tutmanın faziletinden savaşta komutana itaat etmeye, cihad için infaktan savaş aletlerine kadar birçok meseleye temas etmiş böylece cihad konusunu daha geniş bir perspektifte ele alıp incelemiştir.

2. Bab Başlıkları

İbn Mâce'nin bab başlıklarına dair inceleme yapmadan önce musannifin eserinde yer verdiği bab başlıklarının tamamına yakını Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'den (ö. 235/850) aldığını belirtmek gerekir.⁶⁴⁰

İncelemeye tabi tutulan Cihad bölümündeki hadislerin bab başlıklarıyla genel hatlarıyla mutabakat içerisinde olduğu görülür. Fakat “cihadda niyet” bab başlığı altında zikredilen Ebû Ukbe'nin (r.a.) Uhud Savaşı sırasında düşmana vururken “bu darbeyi benden al, ben Fârisî gencim” demesi üzerine Allah Resûlü'nün (s.a.v.) “Niçin sen, bu darbeyi benden al, ben ensar gencyim demedin?”⁶⁴¹ buyurduğuna dair rivayet başlıkla irtibatsız gözükse de cihad sırasında nesebin değil de Müslüman olmanın ön plana alınması gerektiği düşüncesinden hareketle niyet usulünü belirler. Bu hususa diğer bir

⁶³⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 11 (hadis no: 2779, 2780).

⁶³⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 25 (hadis no: 2827, 2828, 2829).

⁶⁴⁰ Ali Toksarı, “Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri”, s.114.

⁶⁴¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 13 (hadis no: 2784).

örnek de yine aynı bab başlığı altında zikredilen “Allah yolunda savaşıp da ganimetle dönen her gazi grubu ecrinin üçte ikisini dünyada almış olurlar. Eğer hiç ganimet elde edemezlerse ecirleri tam olur”⁶⁴² hadîs-i şerifidir. Nitekim bu rivayette de niyetin karşılığının alınacağı vurgulanır. Bu iki rivayetin bab başlığı ile irtibatı dolaylı olarak kurulabilmektedir.

Bu iki hadis haricindeki rivayetlerin bab başlıkları ile münasebeti incelendiğinde tam bir uyumun olduğu kanaatine varılmıştır. Örneğin “savaşta hile yapmak” bab başlığı altında farklı tarikle zikredilen iki hadîs-i şerifte “harp hiledir”⁶⁴³ ifadesi yer alır. Ayrıca “Saldırmak, geceleyin baskın yapmak ve kadınları ve çocukları öldürmek” bab başlığı altında geceleyin baskın yapılabileceği, kadın ve çocukların baskın sırasında öldürülebileceği⁶⁴⁴ ve normal şartlarda kadın ve çocukların öldürülmesinin yasaklandığına⁶⁴⁵ dair rivayetler yer almaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere mezkûr bab başlığı altında zikredilen rivayetler bab başlığının ifade ettiği manayı tam olarak yansıtmaktadır.

Bab başlıkları ile hadisler arasındaki uyumu ifade eden şu örnek de verilebilir: “Bîat” bab başlığı altında Allah Resûlü’ne (s.a.v.) nasıl⁶⁴⁶ ve hangi hususlarda bîat edilmesi gerektiği⁶⁴⁷ ve bîat eden kölenin durumunun ne olacağı⁶⁴⁸ gibi hususlara açıklık getirilmiştir.

Cihad kitabının bab başlıklarının kendi aralarındaki uyumuna bakıldığında ilk⁶⁴⁹ ve son⁶⁵⁰ bab itibariyle bir uyum izlenimi uyandırır da baştan sonuna kadar sistematik bir düzenin takip edildiğini söylemek hayli güçtür. Nitekim bab başlıkları arasında bir sistematik tasarlanmış olsaydı ganimete dair bab başlıklarının bir arada toplanması beklenirdi. Nitekim ganimetle alakalı bab başlıklarından birisi 36. babda diğeri de 46. babda zikredilmiştir.⁶⁵¹

Bölüm bab başlıkları itibariyle bir bütünlük arz etmese de bölüm içerisinde yer yer bir düzenin olduğu da görülür. Örneğin “Allah yolunda ribâtın (sınır ve önemli mevkillerde düşmana karşı bekleme) fazileti”⁶⁵² bab başlığından hemen sonra “Allah yolunda nöbet beklemenin ve tekbir getirmenin fazileti”⁶⁵³ babı gelir. Bu iki bab arka arkaya zikredilerek konuya açıklık getirilmiştir. Bu hususa diğer bir örnek de “Büyük

⁶⁴² İbn Mâce, “Cihâd”, 13 (hadis no:2785).

⁶⁴³ İbn Mâce, “Cihâd”, 28 (hadis no: 2833-2834).

⁶⁴⁴ Bu zarurî durumlar için geçerlidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Haydar Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, VII, s. 569.

⁶⁴⁵ İbn Mâce, “Cihâd”, 30 (hadis no: 2839, 2840, 2841, 2842).

⁶⁴⁶ İbn Mâce, “Cihâd”, 41 (hadis no: 2866).

⁶⁴⁷ İbn Mâce, “Cihâd”, 41 (hadis no: 2867, 2868).

⁶⁴⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 41 (hadis no: 2869).

⁶⁴⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 1, “Allah yolunda cihâd etmenin fazileti babı”.

⁶⁵⁰ İbn Mâce, “Cihâd”, 46, “Ganimet malının beşte birinin taksimi babı”.

⁶⁵¹ İbn Mâce, “Cihâd”, 36; “Cihâd”, 46.

⁶⁵² İbn Mâce, “Cihâd”, 7.

⁶⁵³ İbn Mâce, “Cihâd”, 8.

bayraklar ve küçük bayraklar babı,”⁶⁵⁴ “Savaşta ipek ve dıbac giymek babı”⁶⁵⁵ ve “Savaşta sarık giymek babı”⁶⁵⁶ arka arkaya zikredilerek yine aynı şekilde konu bütünlüğü sağlanmıştır. *Sünen*’deki cihad bölümü ile bab başlıklarının uyumuna baktığımızda ana bölümün bab başlıklarını tam manasıyla ihtiva ettiği söylenebilir.

Son olarak bölümün bütün içerisindeki konumuna bakıldığında toplamda 37 kitap içerisinde 24. sırada yer aldığını ve diğer eserlere (*sünen-i erbaa*) nazaran bölümün kendisine daha sonraki bölümlerde yer bulduğu görülür. Bunlara ek olarak bölüm bulunduğu yer itibarıyla incelediğinde öncesiyle ve sonrasıyla bir münasebetin gözetilmemiştir. Nitekim kendisinden önce Ferâiz (Miras), kendisinden sonra ise Menâsık (Hac ve Umre) bölümleri yer alır. Dolayısıyla da bütün içerisinde bulunduğu konum bir sistem fikri vermemektedir.

İbn Mâce’nin *Sünen*’indeki Cihad bölümündeki hadislerin bablara göre dağılımı şöyledir:

Tablo 7. İbn Mâce’nin *Sünen*’inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı

Hadis	Bab
Rivayetsiz babların sayısı	0
Tek hadisli babların sayısı	6
İki hadisli babların sayısı	16
Üç hadisli babların sayısı	13
Dört hadisli babların sayısı	6
Beş hadisli babların sayısı	2
Altı hadisli babların sayısı	3
128/46	2.78

Burada hadislerin daha çok iki ve üzerinde bab başlıkları altında zikredilmesi konuların daha derli toplu işlendiğinin ve okuyucu açısından daha bütüncül bir bakış açısıyla okuyabileceğinin göstergesi olabilir. Muhtevaları zikredilen bu yüz yirmi sekiz (128) rivayetin kırk altı (46) bab başlığı altında zikredilmesi yaklaşık olarak her bab başlığı altında üç rivayetin zikredilmesi anlamına gelmektedir.

B. İbn Mâce’nin *Sünen*’inde Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler

Buhârî ve Müslim’in eserlerinde farklı yönleriyle yer alan cihadla yakın alakalı olan “siyer”, “megâzî”, “imâre” ve “şehidlik” gibi bölümler İbn Mâce’nin *Sünen*’inde yer almaz. Bununla birlikte cihadla ilgili mevzuların tamamı cihad bölümünde işlenmiş ve bu bölüm kapatılmıştır. Diğer taraftan “rehinler”, “hükümler” gibi bölümlerin cihadla

⁶⁵⁴ İbn Mâce, “Cihâd”, 20.

⁶⁵⁵ İbn Mâce, “Cihâd”, 21.

⁶⁵⁶ İbn Mâce, “Cihâd”, 22.

uzaktan ilgili olduğu varsayılacak olsa dahi buralarda cihad muhtevalı rivayetlere rastlanmaz. Cihadın hükmüne dair “ahkâm” bölümüne bakıldığında aynı şekilde her hangi bir rivayete yer verilmemiştir. İstisna olarak sadece “Cenâiz” bölümünde şehidlerin cenaze namazlarının kılınması ve definleri ile ilgili bazı rivayetler yer almıştır.⁶⁵⁷ Eserde cihada yakınlık arz eden farklı konuların zikredilmemesi eserin türünün bir özelliği olarak değerlendirilebilir.

C. Değerlendirme

Genel hatlarıyla incelemeye tabi tuttulan İbn Mâce’nin *Sünen*’inin Cihad bölümünde savaş aletleri (27 rivayet), savaşın usul ve âdâbı (25 rivayet) savaşta itaat ve Bîat (20 rivayet) gibi mevzular yoğun olarak zikredilir. Bununla birlikte bölümde nöbet tutmanın fazileti (5 rivayet) ve infakın fazileti (6 rivayet) gibi konularla ilgili rivayetlere daha az yer verilmiştir.

Bölüm içerisinde yer alan rivayetlerin gerek bir biri ile gerek bab başlıkları ile ve gerekse ana başlıkla uyumuna bakıldığında her ne kadar tam bir tertip olmasa da rivayetlerin gelişi güzel tasnif edilmediği de bölümün genel yapısından anlaşılmaktadır.

Ayrıca Buhârî ve Müslim’e göre *Sünen*’de konuların sınırları net çizilmiş, tekrarlara yer verilmemiş ve rivayetler daha derli toplu bir şekilde tasnif edilmiştir. Nitekim iki ve daha fazla hadisli bab başlıklarının yoğunluğu bu kanaatimizi destekler niteliktedir.

IV. EBÛ DÂVÛD’UN SÛNEN’İNDEKİ KİTÂBÜ’L-CİHÂD’I VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER

Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî 202/817-818’de Sicistan’da doğmuştur. Zengin bir aileden gelen Ebû Dâvûd eğitime Sicistan’da başlayıp daha sonra tahsilini ilerletmek maksadıyla on sekiz yaşında seyahate çıkarak önce Bağdat’ta, daha sonra da Basra’ya giderek burada uzun süre kaldı. En çok istifade ettiği hocası olarak bilinen Basralı hadis hafızı Müslim b. İbrâhim el-Ezdî (ö. ?) başta olmak üzere birçok âlimden ilim öğrendi. 16 Şevval 275/889’te Basra’da vefat etti ve Süfyân es-Sevrî’nin kabrinin yanına defnedildi.⁶⁵⁸

A. Kitâbü’l-Cihâd’ın Muhtevası

Eserin muhtelif tahkiklerinde bölüm sayıları 35, 40 veya 44 şeklinde yer almaktadır. Bu farklılıklar bab başlıklarında ve hadis numaralarında da ortaya

⁶⁵⁷ İbn Mâce, “Cenâiz”, 28. (hadis no: 1513, 1514, 1515, 1516).

⁶⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 55-59; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, XXII, 191-201; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, II, 404; Zehebî, *Siyeru a’lami’n-nübelâ*, XII, 203-221; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifin: Terâcimu Musannifi’l-Kütübi’l-Arabiyye*, Mektebetü’l-Müsenna, Beyrut 1376/1957, IV, 255-256; Kandemir, “Ebû Dâvûd es-Sicistânî”, *DİA*, X, 119-121; Lütü İmamoğlu, *Ebû Dâvûd ve Sünen’i*, (yüksek lisans tezi, 2000) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 27-74; Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd’un Sünen’i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012, s. 28-55.

çıkılmaktadır.⁶⁵⁹ Esas alınan nüshaya göre otuz beş (35) bölümden meydana gelen *es-Sünen*'de cihad bölüm dokuzuncu sırada yer almıştır. Bu bölümde yüz seksen (180) bab başlığı altında üç yüz on (310) rivayet nakledilmiştir. Bölüm bu yönüyle sünenler içerisinde rivayet ve bab sayısı itibarıyla en fazla olma özelliğini taşımaktadır.

İncelemeye tabi tutulan mezkûr bölüm bir bedevînin Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) hicreti sorması ve buna mukabil Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ona malının zekâtını verip vermediğini sorması ve akabinde de şehirlerden uzak durmasını tavsiye eden rivayetle başlar.⁶⁶⁰ Bölümün sonunda ise Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) “kim müşriklerle beraber olur ve müşrik diyarında onunla beraber oturursa o da müşrik gibidir”⁶⁶¹ rivayeti nakledilir.⁶⁶² Bölümde ilk hadisin hicretle başlamış olması cihad için bir nevi hazırlık aşaması fikrini uyandırmaktadır. Cihadın ve şehadetin fazileti, savaş aletleri, savaşın usul ve âdâbı, esirlerin ve ganimetlerin durumu gibi konulara temas edildikten sonra diğer bir ifadeyle cihada dair bütün işlemler tamamlandıktan sonra müşriklerle/kâfirlerle iletişime geçileceği için bu hususta dikkatli olunması gerektiği vurgulanarak bölüm sona ermiştir.

Cihad bölümünde yer alan hadislerin ana hatlarıyla cihad konusunu yansıttığı söylenebilir. Fakat bölümde doğrudan cihadla ilgili olmayan rivayetlere de rastlanır. Örneğin bir rivayette Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Hz. Âişe'ye (r.a.) kır gezisine çıkmak üzere bir deve vermesi ve akabinde de “Âişe! Ona yumuşak davran. Şüphesiz ki, yumuşak davranmak hangi işte bulunursa, mutlaka onu süsler. Bir şeyden de alınırsa kesinlikle onu lekeler”⁶⁶³ ifadesi yer alır. Devenin cihad için kullanılan bir binek hayvanı olduğu düşünüldüğünde konu ile irtibat dolaylı yoldan kurulmuş olacaktır.

1. Ana Konuları

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki cihad hadisleri sekiz (8) ana başlık altında toplanabilir. Bu ana başlıklar altında birer örnek zikdilerak diğer rivayetlerin içeriği özetlenecektir.

a. Cihadın Usul ve Âdâbı

Cihadın usul ve âdâbını, cihad sırasında yapılması ve yapılmaması gereken durumları anlatan hadîs-i şeriflerin sayısı ise seksen beştir (85). Birer örnek üzerinden rivayetlerin muhtevaları özetlenebilir;

Enes b. Mâlik'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “vallahi siz Medine'de öyle bir grup bıraktınız ki onlar yürüdünüz yolda,

⁶⁵⁹ Wensick'in *el-Mu'cemü'l-müfehres*'teki sayımına göre *es-Sünen*'de kırk (40) kitap, 1889 bab ve 4800 hadis bulunur (Kandemir, “es-Sünen”, *DİA*, XXXVIII, 145.) Ayrıntılı bilgi için bk. Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, s. 113; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 108. Tezde eserin cihâd bölümünü incelenirken Şuayb Arnavût tarafından tahkik edilen nüsha esas alınmıştır.

⁶⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 1 (hadis no: 2477).

⁶⁶¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 180 (hadis no: 2787).

⁶⁶² Bu hadîs-i şerif; “kim müşriklerle birlikte ikamet ederek onlar gibi yaşarsa, tamamen onlar gibi olması yakındır.” şeklinde de tercüme edilmiş ve anlaşılmıştır. Bk. Necati Yeniçel ve Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1990, X, 450.

⁶⁶³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 1 (hadis no: 2478).

sarfettiğiniz malda, geçtiğiniz vadide sizinle beraberdiler.” Bunun üzerine sahâbîler; ‘Allah’ın Resûlü (s.a.v.) onlar Medine’de oldukları halde nasıl bizimle olurlar?’ diye sorunca Allah Resûlü (s.a.v.) “Onları mazeretleri engelledi”⁶⁶⁴ buyurmuştur.

Cihadın usul ve âdâbı başlığı altında zikredilen hadîs-i şerifte mazeretlerin geçerli olması kaydıyla bazı kimselerin cihaddan muaf tutulabileceği vurgulanır. Bu da cihad için önemli bir usul kaidesidir.

Bu hadis haricinde cihadın usul ve âdâbını ifade eden birçok rivayet zikredilmiştir. Bu rivayetlerin özetle muhtevası şöyledir;

Mazeretleri olanlar hariç cihad edenlerle etmeyenlerin bir olmayacağı,⁶⁶⁵ cihadda korkaklığın zemmedilmesi⁶⁶⁶ ve cesaretin önemi,⁶⁶⁷ cihadın sadece Allah rızası için yapılabileceği,⁶⁶⁸ ücretli olarak savaşa çıkan bir kimsenin sadece o ücreti elde edeceği,⁶⁶⁹ cihad için anne-babanın rızasının gerekliliği,⁶⁷⁰ su taşımak ve yaralıları tedavi etmek üzere kadınların savaşa katılabileceği.⁶⁷¹

Bu rivayetler haricinde, büyük günah işlese dahi idareciye/komutana itaatin gerekliliği,⁶⁷² düşmanla karşılaşma anında yapılacak olan duanın makbul olacağı,⁶⁷³ harp öncesi müşrikleri İslâm’a davet,⁶⁷⁴ cihad sırasında ahdi bozmanın, ihanetin, kadınları ve çocukları öldürmenin, müsle yapmanın, düşmanı ateşle yakmanın yasaklanması,⁶⁷⁵ düşman yurtlarını yakmanın cevazı,⁶⁷⁶ casus gönderilebileceğine⁶⁷⁷ dair zikredilen hadisler de savaş hukukunun bazı usullerini belirler mahiyettedir.

Devamında ise ordu komutanına itaatin gerekliliği,⁶⁷⁸ harpte hile yapmanın cevazı,⁶⁷⁹ gece baskını ile müşriklerin öldürülebileceği,⁶⁸⁰ müşriklerle la ilahe illah deyinceye kadar savaşılacağı,⁶⁸¹ secdeye sığınanlara dokunulmayacağı,⁶⁸² savaştan

⁶⁶⁴ Buharî, “Meğazi”, 81 (hadis no: 4423); “Cihâd”, 35 (hadis no: 2839); Müslim, “İmâre”, 159 (1911); İbn Mâce, “Cihâd”, 6 (2764, 2765); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 19 (hadis no: 2508).

⁶⁶⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 19 (hadis no: 2507).

⁶⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 21 (hadis no: 2511).

⁶⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 52 (hadis no: 2560).

⁶⁶⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 24, 25 (hadis no: 2515, 2516, 2517, 2518, 2519).

⁶⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 29, 30, 31 (hadis no: 2525 ve 2527).

⁶⁷⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 32 (hadis no: 2528, 2529, 2530).

⁶⁷¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 33 (hadis no: 2531).

⁶⁷² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 34 (hadis no: 2532, 2533).

⁶⁷³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 40 (hadis no: 2540); 97 (hadis no: 2632).

⁶⁷⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 88 (hadis no: 2612); 98 (hadis no: 2633, 2634, 2635).

⁶⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 88 (hadis no: 2613, 2614); 118, 119, 120 (2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675).

⁶⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 89 (hadis no: 2615, 2617, 2617).

⁶⁷⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 90 (hadis no: 2618).

⁶⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 94 (hadis no: 2624, 2625, 2626, 2627); 114 (hadis no: 2662).

⁶⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 99 (hadis no: 2636, 2637).

⁶⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 100 (hadis no: 2638).

⁶⁸¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 102 (hadis no: 2640-2644).

⁶⁸² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 103 (hadis no: 2645).

kaçmanın yasaklığı,⁶⁸³ kâfirler hesabına casusluk yapanların durumu,⁶⁸⁴ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) savaşa güneşin batışa geçtiği vakitte başlaması,⁶⁸⁵ savaş sırasında sükûnetin gerekliliği.⁶⁸⁶

Zikredilen rivayetlerle birlikte, cihad sırasında orduyu cesaretlendirme amacıyla düşman üzerine yaya yürünmesi,⁶⁸⁷ savaş sırasında düşmana kibirlenmenin cevazı,⁶⁸⁸ kâfirlere teslim olunmamasının gerekliliği,⁶⁸⁹ cihad başlamadan önce mübareze yapılması,⁶⁹⁰ elde edilecek ganimet karşılığında cihada çıkmak için binek kiralanabileceği,⁶⁹¹ ordu komutanının yenmiş olduğu düşman toprağında bir süre kalabileceği,⁶⁹² savaşta yapılan anlaşmalara riâyetin gerekliliğine⁶⁹³ taalluk eden rivayetler de cihadın yöntemine dair fikir verir.

Son olarak elçilerin dokunulmazlığı,⁶⁹⁴ kadınların da eman verebileceği,⁶⁹⁵ düşmanla barış yapılabilmesi,⁶⁹⁶ düşman ülkesine ani baskın yapmanın cevazı,⁶⁹⁷ ihanetin yasaklanması,⁶⁹⁸ meşru bir mazeret olduğunda savaşa katılmamak için izin istenebileceği,⁶⁹⁹ savaşta ticaret yapmanın cevazı,⁷⁰⁰ şirk diyarında durmanın nehy edilmesine⁷⁰¹ dair rivayetler de cihad esnasında dikkat edilmesi gereken bir takım usul, âdâb ve kaideleri belirlemektedir.

b. Ganimetler

Ganimetlerle ilgili hüküm ifade eden rivayetlerin sayısı ise elli sekizdir (58). Zikri geçen rivayetler bir örnek akabinde zikredilecektir;

Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hayber günü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabîlerinden biri vefat etmişti. Sahabîler bunu Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) haber verdiler. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) "Arkadaşınızın cenaze namazını kılın" dedi. Bu ifade üzerine insanların şaşkınlıktan yüzlerinin rengi

⁶⁸³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 104 (hadis no: 2646, 2647, 2648).

⁶⁸⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 106, 107, 108 (hadis no: 2650, 2651, 2652, 2653, 2654).

⁶⁸⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 109 (hadis no: 2655).

⁶⁸⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 110 (hadis no: 2656, 2657).

⁶⁸⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 111 (hadis no: 2658).

⁶⁸⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 112 (hadis no: 2659).

⁶⁸⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 113 (hadis no: 2660, 2661).

⁶⁹⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 117 (hadis no: 2665).

⁶⁹¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 121 (hadis no: 2676).

⁶⁹² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 130 (hadis no: 2695).

⁶⁹³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 163 (hadis no: 2760).

⁶⁹⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 164 (hadis no: 2761, 2762).

⁶⁹⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 165 (hadis no: 2763, 2764).

⁶⁹⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 166 (hadis no: 2765, 2766, 2767).

⁶⁹⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 167 (hadis no: 2768).

⁶⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 167 (hadis no: 2769).

⁶⁹⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 169 (hadis no: 2771).

⁷⁰⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 178 (hadis no: 2785).

⁷⁰¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 180 (hadis no: 2787).

değiştirdi. O sözlerine “Çünkü sizin arkadaşınız Allah yolunda ganimet malından çalmıştır” şeklinde devam etti. Râvi “biz onun eşyalarını araştırdık ve iki dirhem dahi etmeyen bir Yahudi boncuğu bulduk” dedi.⁷⁰²

Allah Resûlü (s.a.v.) miktarı ne olursa olsun ganimet malından çalan kimsenin cenaze namazını kılmayarak bu işin vebalinin büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Nitekim ganimetlerin durumuna dair çok önemli bir ilkeyi belirlemesi münasebetiyle hadis bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Ganimetlerin durumu hakkında malumat veren diğer rivayetlerin muhtevaları özetle şöyledir: Müslümana ait olan bir mal düşman tarafından gasp edildikten sonra tekrar Müslümanların eline geçerse o mal ilk sahibine taksime tabi tutulmadan iade edileceği,⁷⁰³ düşman topraklarındaki yiyeceklerin taksime tabi tutulmadan yenebileceği,⁷⁰⁴ düşman ülkesinde yiyecek az olduğunda yağmanın yasaklanması,⁷⁰⁵ yiyecek maddelerini düşman ülkesinden götürmenin hükmü,⁷⁰⁶ düşman ülkesinde ganimetten arta kalan ihtiyaç fazlası yiyeceklerin satılabileceği,⁷⁰⁷ ganimet malını kullanmanın caiz oluşu,⁷⁰⁸ fakat eskitecek kadar kullanmanın yasaklanması,⁷⁰⁹ ganimet malından çalmanın şiddetle yasaklanması ve cezasının büyüklüğü,⁷¹⁰ selebin⁷¹¹ düşmanı öldüren kimseye verilmesi gerektiği,⁷¹² fakat ordu komutanı isterse bu selebin bir kısmını vermeyebileceği,⁷¹³ selebden beşte birlik hissenin alınmayacağı.⁷¹⁴

Çökertilmiş yaralı bir düşmanı öldüren kimsenin onun eşyasının bir kısmını alabileceği,⁷¹⁵ ganimet dağıtıldıktan sonra savaşa gelen kimseye ganimetten pay verilmeyeceği,⁷¹⁶ kadınlara ve kölelere de ganimetten pay verilebileceği,⁷¹⁷ müşriğe ise

⁷⁰² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 141 (hadis no: 2710). Benzer rivayet için bk. Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 141 (hadis no: 2711). Hadîs-i şerifte iki meseleye dikkat çekilmiştir. Birincisi ganimet malından çalan veya günahı ısrar eden birisinin cenaze namazını toplumun her hususta kendisine örnek aldığı ve toplumun önde gelenlerinden biri yerine yine bu kişinin emretmesiyle başka birisinin kıldırmasının caiz olacağı. İkinci husus da miktara bakılmaksızın ganimet malından çalmanın sorumluluğunun ne kadar büyük olduğu meselesidir (Necati Yenieli, Hüseyin Kayapınar, *Süneni-i Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi*, X, 300).

⁷⁰³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 133 (hadis no: 2698, 2699).

⁷⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 135 (hadis no: 2701, 1702).

⁷⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 136 (hadis no: 2703, 2704, 2705).

⁷⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 137 (hadis no: 2706).

⁷⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 138 (hadis no: 2707).

⁷⁰⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 140 (hadis no: 2709).

⁷⁰⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 139 (hadis no: 2708).

⁷¹⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 142, 143, 144 (hadis no: 2712, 2713, 2714, 2715, 2716).

⁷¹¹ Bir kişiyi öldürenin öldürdüğü kişi üzerindeki hak almayı hak etmesi. (Müslim, “Cihâd”, 41 [1751]; 45 [1754]).

⁷¹² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 145 (hadis no: 2717, 2718).

⁷¹³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 146 (hadis no: 2719).

⁷¹⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 147 (hadis no: 2720).

⁷¹⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 148 (hadis no: 2722).

⁷¹⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 149 (hadis no: 2723-2726).

⁷¹⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 150 (hadis no: 2727, 2728, 2729, 2730, 2731).

verilmeyeceği,⁷¹⁸ atlılar için ganimet payından üç hisse ayrıldığı,⁷¹⁹ ordu komutanının askerlere ganimet hissesinden fazlasını mükafaat olarak verebileceği,⁷²⁰ seriyyede ele geçirilen ganimet mallarının orduya gönderilmesi gerektiği,⁷²¹ devlet başkanının ganimetten beşte birlik kısmını kendisi için ayırabileceği⁷²² ve savaştan ganimetsiz olarak dönen kimselerin ganimetle dönenlere göre ahirette sevaplarının tam olacağı.⁷²³

c. Savaş Aletleri

Savaş aletleri kapsamına alınan rivayetlerin muhtevaları, atıcılık, atlar, eşekler, develer, savaşta kullanılan bayraklar ve sancaklar gibi konuları kapsamaktadır. Bu hususta elli yedi (57) rivayet zikredilmiştir. Örnek bir hadis verildikten sonra kısaca bu rivayetlerin muhtevaları zikredilecektir;

Ukbe b. Âmir “Ben Allah Resûlü’nü (s.a.v.) şöyle buyururken işittim” demiştir; “Allah Teâlâ bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete sokar: Hayır umarak onu yapan ustasını, onu atanı ve atana vereni. Atıcılık ve binicilik yapın. Atıcılık yapmanız binicilik yapmanızdan daha sevimlidir. Üç oyundan başka (mübah) oyun yoktur. İnsanın atını eğitmesi, ailesi ile hoş vakit geçirmesi, yayı ve oku ile atması. Kim ok atmayı öğrendikten sonra ondan yüz çevirirse nimeti terketmiş olur. (Râvi şöyle dedi) Veya nimete karşı nankörlük etmiş olur.”⁷²⁴ Bu rivayete savaş vasıtalarından sayılabilecek ok ve at zikredildiği için savaş aletleri başlığı altında yer verilmiştir.

Savaşta kullanılan her türlü harp aletlerine dair zikredilen diğer rivayetlerin muhtevaları şöyledir: atıcılığın ehemmiyeti,⁷²⁵ cihad yolunda hayvanlara sırayla binilebileceği,⁷²⁶ atların yele ve kuyruğunu kesmenin keraheti,⁷²⁷ renk bakımından daha güzel olan atlar,⁷²⁸ atın dışısına “feres” denileceği,⁷²⁹ hoşa gitmeyen atların özellikleri,⁷³⁰ hayvanlara karşı iyi davranmanın emredilmesi,⁷³¹ hayvanların boynuna yay ipi ve çan takmanın nehyi,⁷³² dışkı yiyen hayvana binmenin yasaklanması.⁷³³

⁷¹⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 151 (hadis no: 2732).

⁷¹⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 152, 153 (hadis no: 2733, 2734, 2735, 2736).

⁷²⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 154, 155, 156 (hadis no: 2737, 2738, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2745, 2746, 2747, 2748, 2749, 2750, 2751); 158 (2753, 2754).

⁷²¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 157 (hadis no: 2751).

⁷²² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 159 (hadis no: 2755).

⁷²³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 12 (hadis no: 2497).

⁷²⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 23 (hadis no: 2513).

⁷²⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 23 (hadis no: 2514); 115, 116 (hadis no: 2514); (hadis no: 2663, 2664).

⁷²⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 35 (hadis no: 2534).

⁷²⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 42 (hadis no: 2542).

⁷²⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 43 (hadis no: 2543-2545).

⁷²⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 44 (hadis no: 2546).

⁷³⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 45 (hadis no: 2547).

⁷³¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 46 (hadis no: 2548-2551); 48 (hadis no: 2553).

⁷³² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 47 (hadis no: 2552); 49 (hadis no: 2554, 2555, 2556).

⁷³³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 50 (hadis no: 2557, 2558).

Kişinin bineğine özel isim verebileceği,⁷³⁴ hayvanlara lanet etmenin⁷³⁵ ve onları birbirine karşı kışkırtmanın yasaklanması,⁷³⁶ hayvanların kulaklarını damgalamanın caiz olması,⁷³⁷ fakat yüzlerini dağlamanın ve yüzlerine vurmanın men edilmesi,⁷³⁸ eşekleri atlara çekmenin keraheti,⁷³⁹ bir hayvana üç kişinin binebileceği,⁷⁴⁰ hayvanlar üzerinde binili beklemenin yasaklanması.⁷⁴¹

Yolculuk sırasında sırf gösteriş amaçlı yedek hayvan almanın yasaklanması,⁷⁴² verimli arazilerde yolculuk yapılırken hayvanların haklarının gözetilmesi, çorak arazilerden ise bir an önce uzaklaşılması,⁷⁴³ hayvan sahibinin hayvanın ön tarafına binmede önceliğinin olduğu,⁷⁴⁴ atların sinirlerinin kesilme(me)si,⁷⁴⁵ atları yarıştırmamanın cevazı,⁷⁴⁶ kılıcın süslenebileceği,⁷⁴⁷ ok ile mescide girerken dikkatli olunması gerektiği.⁷⁴⁸

Kınından sıyrılmış halde kılıcın alınıp verilmesinin yasaklanması,⁷⁴⁹ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Uhud'da zırh giymesi,⁷⁵⁰ savaşlarda kullanılan bayraklar ve sancakların özellikleri,⁷⁵¹ savaşlarda parola kullanımı.⁷⁵²

d. Yolculuk Halleri

Yolculuk halleri, yolculuğun usul ve âdâbı gibi durumlara dair otuz iki (32) rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetlerin muhtevaları şu örnek rivayetin ardından özetle zikredilecektir;

Sahr el-Gâmidî'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle dua etmiştir; “Allahım! Sabahın erken vaktini ümmetim için bereketli kıl.” (Hz. Muhammed [s.a.v.]) bir askeri birliği veya orduyu savaşa göndereceği zaman da gündüzün ilk

⁷³⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 51 (hadis no: 2559).

⁷³⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 53 (hadis no: 2561).

⁷³⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 54 (hadis no: 2562).

⁷³⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 55 (hadis no: 2563).

⁷³⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 56 (hadis no: 2564).

⁷³⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 57 (hadis no: 2565).

⁷⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 58 (hadis no: 2566).

⁷⁴¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 59 (hadis no: 2567).

⁷⁴² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 60 (hadis no: 2568).

⁷⁴³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 61 (hadis no: 2569, 2570).

⁷⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 63 (hadis no: 2572).

⁷⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 64 (hadis no: 2573).

⁷⁴⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 65 (hadis no: 2574, 2575, 2576, 2577); 67, 68 (2579, 2580, 2581, 2582).

⁷⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 69 (hadis no: 2583, 2584, 2585).

⁷⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 70 (hadis no: 2586, 2587).

⁷⁴⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 71 (hadis no: 2588).

⁷⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 73 (hadis no: 2590).

⁷⁵¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 74 (hadis no: 2591, 2592, 2593).

⁷⁵² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 76 (hadis no: 2595, 2596, 2597).

vaktinde gönderirdi. Sahr ticaretle uğraşan bir adamdı. Ticaret mallarını gündüzün ilk vakitlerinde gönderirdi. Bu sebeple zenginleşti ve malı çoğaldı.⁷⁵³

Bu hadîs-i şerifte gündüzün ilk vaktinin bereketli olması için dua edilmiş, yolculuğun usul ve âdâbını ifade eden ilk kuralın erken yola çıkmak olduğu vurgulanmıştır. Rivayette belirlenen bu usul nedeniyle hadis yolculuk halleri başlığı altında değerlendirilmiştir.

Gerek cihad için gerek farklı niyetlerle yolculuğa çıkmadan önce, yolculuk sırasında ve yolculuk dönüşü dikkat edilmesi gereken hususlara dair hadislerin muhtevası özetle şöyledir;

Allah Resûlü'nün (s.a.v.) yolcuğa çıkarken yolculuğun kolay geçmesi için dua etmesi,⁷⁵⁴ mücahidleri uğurlarken dua edilmesi,⁷⁵⁵ kişinin bineğe bindiğinde dua okuması,⁷⁵⁶ konaklama sırasında dua okunması,⁷⁵⁷ akşam ile yatsı arasında yolculuk yapılmasının keraheti,⁷⁵⁸ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) perşembe günü yolculuğa çıktığı.⁷⁵⁹

Yolculuğun en az üç kişiyle yapılması gerektiği⁷⁶⁰ ve bu üç kişiden birinin başkan seçilmesi gerektiği,⁷⁶¹ mushafla düşman ülkesine yolculuk yapılmasının yasaklanması,⁷⁶² yolculukta en hayırlı sayının dört kişi olacağı,⁷⁶³ yolculuk sırasında askerin dağılmaması gerektiği,⁷⁶⁴ yolculukta artçı birlikler bulundurmanın önemi,⁷⁶⁵ yolculukta çıkılan her tepede tekbir getirilmesi.⁷⁶⁶

Yolculuktan dönen kişinin ailesinin yanına gece girmesinin kerahiyeti, gecenin başında girmenin ise tavsiye edilmesi,⁷⁶⁷ seferden dönenlerin karşılanması,⁷⁶⁸ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) yolculuk dönüşü iki rekât namaz kılması,⁷⁶⁹ savaştan dönüşün fazileti,⁷⁷⁰ gece yolculuğunun tavsiye edilmesi⁷⁷¹ ve yolculuk sırasında karşılaşılan yiyeceklerin yenilip yenilemeyeceği.⁷⁷²

⁷⁵³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 83 (hadis no: 2606).

⁷⁵⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 77 (hadis no: 2598, 2599).

⁷⁵⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 78 (hadis no: 2600, 2601).

⁷⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 79 (hadis no: 2602).

⁷⁵⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 80 (hadis no: 2603).

⁷⁵⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 81 (hadis no: 2604).

⁷⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 82 (hadis no: 2605).

⁷⁶⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 84 (hadis no: 2607).

⁷⁶¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 85 (hadis no: 2608, 2609).

⁷⁶² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 86 (hadis no: 2610).

⁷⁶³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 87 (hadis no: 2611).

⁷⁶⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 95 (hadis no: 2628, 2629, 2630).

⁷⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 101 (hadis no: 2639).

⁷⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 169 (hadis no: 2770).

⁷⁶⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 173 (hadis no: 2776, 2777, 2778).

⁷⁶⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 174 (hadis no: 2779).

⁷⁶⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 176 (hadis no: 2781, 2782).

⁷⁷⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 7 (hadis no: 2478).

e. Esirler

Esirlerle ilgili ise yirmi bir (21) hadîs-i şerif zikredilecek, örnek rivayetin ardından diğer rivayetlerin muhtevalarına geçilecektir;

İbn Ti'lâ (r.a.) şöyle der: Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd (r.a.) ile bir gün savaşa çıkmıştık, düşman ordusundan dört savaşı esir getirildi. Abdurrahman (r.a.) emretti ve onlar bağlanarak öldürüldü. Bu durum Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye (r.a.) ulaşınca o, "Resûlullah'ın (s.a.v.) eli-kolu bağlı kişinin öldürülmesini nehyettiğini duydum. Nefsim elinde olan zata yemin olsun ki öldürmem gereken canlı bir tavuk dahi olsa onu bağlayarak öldürmem" dedi. Bu söz Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'e (r.a.) ulaşınca bu cinâyete karşılık olarak dört köle azat etti.⁷⁷³ Bu rivayet esirin bağlanıp hedef haline getirilerek öldürülmesini yasaklar, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) her durumda merhameti elden bırakmadığını gösterir. Esirlere dair önemli bir ilke belirlemesi cihetiyle rivayet esirler başlığı altında örnek olarak değerlendirilmiştir.

Esirlerin durumunu anlatan diğer rivayetlerin muhtevaları özetle şöyledir: Harp esirlerinin ellerinin bağlanarak İslam ülkesine getirilmesinin caiz oluşu,⁷⁷⁴ eğer faydası olacaksa kölenin dövülebileceği,⁷⁷⁵ esiri Müslümanlığa zorlamanın yasaklanması,⁷⁷⁶ İslâm telkin edilmeden bir esirin öldürülebileceği,⁷⁷⁷ esirlerin karşılıksız olarak serbest bırakılabileceği,⁷⁷⁸ esirlerin mal karşılığında da serbest bırakılabileceği,⁷⁷⁹ akraba olan iki esirin birbirinden ayrılmaması gerektiği.⁷⁸⁰ Ayrıca rivayetlerden esirlere farklı durumlarda farklı şekillerde muamele edilebileceği anlaşılır. Bunların haricinde ergenlik çağına gelmiş esirleri birbirinden ayırmanın cevazı,⁷⁸¹ müşriklere ait olan fakat savaş sırasında Müslümanlara sığınan kölenin hür kabul edileceğine⁷⁸² dair rivayetler de esirlerin durumunu ve onlara dair bazı hükümleri ihtiva eder.

f. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti

Allah yolunda cihadın faziletine dair on yedi (17) rivayet tespit edilmiştir. Burada her başlığa birer örnek verilerek diğer rivayetlerin muhtevaları zikredilecektir;

⁷⁷¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 62 (hadis no: 2571).

⁷⁷² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 91, 92, 93 (hadis no: 2619, 2620, 2621, 2622, 2623).

⁷⁷³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 127 (hadis no: 2687). Benzer manalı rivayet için bk. Ebû Dâvûd, "Cihâd", 126 (hadis no: 2686).

⁷⁷⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 122 (hadis no: 2677, 2678, 2679, 2680).

⁷⁷⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 123 (hadis no: 2681).

⁷⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 124 (hadis no: 2682).

⁷⁷⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 125 (hadis no: 2683, 2684, 2685).

⁷⁷⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 128 (hadis no: 2688, 2689).

⁷⁷⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 129 (hadis no: 2690, 2691, 2692, 2693, 2694).

⁷⁸⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 131 (hadis no: 2696).

⁷⁸¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 132 (hadis no: 2697).

⁷⁸² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 134 (hadis no: 2700).

Ebû Ümâme'den (r.a.) rivayet edildiğine göre; bir adam Allah Resûlü'nden (s.a.v.) seyahat için izin istedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.v.) “Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihaddır” buyurdu.⁷⁸³

Peygamber Efendimiz (s.a.v) ibadet niyetiyle memleketini terkederek mecnun gibi çöllerde seyahat etmek isteyen kişiyi, Cuma namazı ve cemaati, ilim tahsili ve cihad gibi ibadetlerden mahrum olacağı için bundan men etmiş, bunun yerine ümmetinin seyahatinin Allah yolunda yapılacak cihad olduğunu ifade ederek ümmetini cihada teşvik etmiştir.⁷⁸⁴

Allah yolunda cihada teşvik eden diğer hadislerin özetle muhtevası şöyledir: Allah yolunda malı ve canı ile cihad eden kimsenin iman bakımından daha olgun olduğu,⁷⁸⁵ deniz savaşının zorluğu ve fazileti,⁷⁸⁶ kâfir öldüren kimsenin onunla cehennemde bir araya gelmeyeceği,⁷⁸⁷ Allah yolunda cihad ederken ölen kimsenin şehid olacağı, şehidin de cennete gireceği,⁷⁸⁸ cihad istememenin,⁷⁸⁹ cihada katılmamanın ve mücahide destek olmamanın keraheti.⁷⁹⁰

Müşriklere karşı cihad emri⁷⁹¹ ve bazı insanların bu emirden muaf tutulması,⁷⁹² kendinizi “*kendi ellerinizle ateşe atmayın*” âyetinden muradın cihadın terk edilmemesi olduğu,⁷⁹³ cihad gerektiğinde sabredilmesi ve cennetin kılıçların gölgesi altında olduğunun unutulmaması.⁷⁹⁴

g. Şehidliğin Fazileti

İncelenen bölümden hareketle şehidliğe dair rivayetleri on bir (11) hadîs-i şerif olarak değerlendirebiliriz. Örnek hadisin ardından diğer rivayetlerin muhtevası zikredilecektir;

Nimrân b. Utbe ez-Zimârî şöyle demiştir: “Ümmü'd-Derdâ'nın (r.a.) yanına girdik ve bizler yetimdik.” Ümmü'd-Derdâ şöyle dedi; size müjdeler olsun çünkü ben Ebu'd-Derdâ'yı; “Allah Resûlü (s.a.v.) ‘Şehid, ailesinden yetmiş kişiye şefaet edecek’ buyurdu” derken işittim.⁷⁹⁵

⁷⁸³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 6 (hadis no: 2486).

⁷⁸⁴ Muhammed Eşref b. Emîr Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1414/1994, VII, 118.

⁷⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 5 (hadis no: 2485).

⁷⁸⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 9 (hadis no: 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494).

⁷⁸⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 10 (hadis no: 2495).

⁷⁸⁸ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 14 (hadis no: 2499).

⁷⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 17 (hadis no: 2502).

⁷⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 17 (hadis no: 2503).

⁷⁹¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 17 (hadis no: 2504).

⁷⁹² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 18 (hadis no: 2505, 2506).

⁷⁹³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 22 (hadis no: 2512).

⁷⁹⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 96 (hadis no: 2631).

⁷⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 27 (hadis no: 2522). Hadiste geçen “yetmiş” ifadesine dair ayrıntılı bilgi için bk. el-Münâvî, *Feyzü'l-Kadir Şerhi'l-Câmi's-Sagîr*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1357/1938, VI, 462.

Burada konuyla ilgili temel husus şehidin fazileti ve bu faziletine binaen ona verilmiş olan şefaet yetkisidir. Nitekim rivayet şehidin üstünlüğünü anlatması münasebetiyle bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Bunun haricinde şehadetin ve şehidin faziletini anlatan diğer rivayetlerin muhtevaları şöyledir: Ehl-i kitap tarafından öldürülen şehidin sevabının iki kat olacağı,⁷⁹⁶ şehidlere cennette verilecek nimetler⁷⁹⁷ ve cennete girecek olanlar,⁷⁹⁸ şehidin kabrinin üzerinde görünen nur,⁷⁹⁹ şehide dua edilmesi,⁸⁰⁰ Allah yolunda çarpışarak şehid olanın fazileti,⁸⁰¹ Müslüman olup da hiç namaz kılmadan cihad meydanında şehid olan kimsenin cennete gireceği.⁸⁰²

Kendi silahıyla (yanlışıyla) öldürülen kimsenin de şehid sayılacağı,⁸⁰³ bütün kalbiyle şehidlik isteyen kimsenin yatağında ölse dahi şehid sevabına nail olacağı ve Allah yolunda yaralanan ve bu yarasıyla ölen kimsenin şehid sayılacağı.⁸⁰⁴

ğ. Muhtelif Konulu Rivayetler

Bu rivayetler haricinde cihad bölümünde yer alan fakat bu yedi başlığın herhangi birisinin altında değerlendiremediğimiz farklı konuların yer aldığı rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlerin sayısı ise yirmi dokuz (29) olarak tespit edilmiştir.

Rivayetlerin muhteva özellikleri şöyledir: Allah yolunda yapılacak infakın fazileti,⁸⁰⁵ Allah yolunda nöbet tutmanın fazileti,⁸⁰⁶ hicretin zorluğu,⁸⁰⁷ yumuşak huylu olmanın önemi,⁸⁰⁸ küfür diyarından hicretin kıyamete kadar devam edeceği⁸⁰⁹ fakat Mekke'nin fethinden sonra hicret yerine cihad ve niyetin olduğu,⁸¹⁰ gerçek muhacirin Allah'ın nehyettiklerinden uzak duran kimse olduğu,⁸¹¹ Şam'a yerleşmenin tavsiye edilmesi,⁸¹² cihadın devam edeceği,⁸¹³ savaşa giden mücahidlerin hanımlarının savaşa gitmeyenlere haramlığı,⁸¹⁴ Allah yolunda yapılan zikrin sevabı,⁸¹⁵ ahdi yerine getirmenin

⁷⁹⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 8 (hadis no: 2488).

⁷⁹⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 26 (hadis no: 2520).

⁷⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 26 (hadis no: 2521).

⁷⁹⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 28 (hadis no: 2523).

⁸⁰⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 28 (hadis no: 2524).

⁸⁰¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 37 (hadis no: 2536).

⁸⁰² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 38 (hadis no: 2537).

⁸⁰³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 39 (hadis no: 2538, 2539).

⁸⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 41 (hadis no: 2541).

⁸⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 20 (hadis no: 2509, 2510); 175 (hadis no: 2780).

⁸⁰⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 15, 16 (hadis no: 2500, 2501).

⁸⁰⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 1 (hadis no: 2477).

⁸⁰⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 1 (hadis no: 2478).

⁸⁰⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 2 (hadis no: 2479).

⁸¹⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 2 (hadis no: 2480).

⁸¹¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 2 (hadis no: 2481).

⁸¹² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 3 (hadis no: 2482-2483).

⁸¹³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 4 (hadis no: 2484).

⁸¹⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 11 (hadis no: 2496).

önemi,⁸¹⁶ devlet başkanının her halükarda kendisine sığınılan bir kalkan oluşu,⁸¹⁷ ahid sona erer ermez düşman üzerine yola çıkılması.⁸¹⁸

Savaşta⁸¹⁹ ve başka durumlarda müjdecî gönderilebileceği,⁸²⁰ şükür secdesi yapılması,⁸²¹ taksimat yapan kişinin bunun karşılığında ücret almasının yasaklanması,⁸²² müminlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) ile Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yarış yapması,⁸²³ iki parmak arasında gön kesmenin yasaklığı,⁸²⁴ zayıflar vesilesiyle rızıklanıyor olmak,⁸²⁵ kıyamet alemlerine dair bazı bilgiler⁸²⁶ ve geçmişte Müslümanlara yapılan eziyetler.⁸²⁷

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin cihad bölümünde yer alan üç yüz on (310) rivayetin muhteva dağılımı şöyledir:

Tablo 8. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı

Konu	Hadis Sayısı
Cihadın usul ve âdâbı	85
Ganimetler	58
Savaş aletleri	57
Yolculuk halleri	32
Esirler	21
Cihada teşvik ve cihadın fazileti	17
Şehidliğin fazileti	11
Muhtelif konulu rivayetler	29

Ebû Dâvûd eserinde yoğun olarak cihadın usul ve âdâbıyla ilgili rivayetleri zikretmiştir. Burada musannifin cihadın önemine vurgu yaptığı anlaşılmakla birlikte cihadın yöntemine dair rivayetlerin çokluğundan hareketle onun cihadın usul ve yöntemi meselesi üzerinde daha çok durduğu söylenebilir. Nitekim cihada teşvikle alakalı rivayetlerin sayısı usulüne dair olan rivayetlere oranla yaklaşık üçte birinden daha az bir kısmına tekabül etmektedir.

⁸¹⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 13 (hadis no: 2498).

⁸¹⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 160 (hadis no: 2756).

⁸¹⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 161 (hadis no: 2757, 2758).

⁸¹⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 162 (hadis no: 2759).

⁸¹⁹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 170 (hadis no: 2772).

⁸²⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 171 (hadis no: 2773).

⁸²¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 172 (hadis no: 2774, 2775).

⁸²² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 177 (hadis no: 2783, 2784).

⁸²³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 66 (hadis no: 2578).

⁸²⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 72 (hadis no: 2589).

⁸²⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 75 (hadis no: 2594).

⁸²⁶ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 136 (hadis no: 2535).

⁸²⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 105 (hadis no: 2649).

Sekiz ana başlık altında ele alıp değerlendirdiğimiz bölümde ikinci sırada elli sekiz (58) rivayetle ganimetler, esirlerin de ganimetler grubuna dâhil edildiğinde yetmiş dokuz (79) rivayetin ganimet meselesine temas ettiği görülür. Ganimet ve esirlere dair rivayetlerin yoğun olarak zikredilmesi bu iki hususun cihadın devamı niteliğinde olduğu ve cihadın bir parçasıymış gibi algılandığı izlenimini uyandırmaktadır.

Savaş aletleriyle ilgili rivayetlerin sayısı (57) savaş sırasında usulle birlikte alet kullanımının da önemini gösterir. Nitekim savaş aletleri göz önünde bulundurulduğunda bunun da savaşın yönteminin bir parçası olduğu söylenebilir.

2. Bab Başlıkları

Ebu Dâvûd'un *Sünen*'indeki bab başlıkları ve bölüm başlıklarını kendisinin oluşturduğuna dair hiçbir şüphenin olmaması⁸²⁸ onu diğer musanniflerden ayıran en büyük özelliktir. Ayrıca *Sünen*'de yer alan cihad bölümü bab sayısı yönüyle salat (368 bab) bölümünden sonra ikinci sırada gelir. Bab başlıklarının sayısının fazla olması bir nevi ilmi camiada tartışılan konuların çeşitliliğini göstergesidir.⁸²⁹

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki Cihad bölümünde yer alan hadislerin bab başlıkları ile genel hatlarıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Fakat bununla birlikte bazı bab başlıklarının altında zikredilen hadislerin bab başlığı ile hadis arasındaki münasebeti doğrudan kurulamamıştır.

Bu noktada “deniz savaşının fazileti” bab başlığı altında zikredilen şu hadîs-i şerif örnek olarak verilebilir: “Üç kişi vardır ki üçü de Allah’a emanettir. İlki; Aziz ve Celil olan Allah yolunda savaşa çıkan kimsedir. Bu kimse Allah ruhunu kabzedip de cennete koyuncaya ya da savaştan elde ettiği sevap ve ganimetle evine dönünceye kadar Allah’a emanettir. İkincisi de mescide giden adamdır. Bu kimse de Allah ruhunu kabzedip de cennete koyuncaya ya da elde ettiği sevap ve ganimetle evine dönünceye kadar Allah’a emanettir. Son kişi ise evine selamla giren kimsedir. Bu kimse de Allah’ın emanetindedir.”⁸³⁰

Rivayetle bab başlığı arasında doğrudan bir ilişki kurulamasa da hadiste geçen “Allah yolunda savaşa çıkan kimse” ibaresinden hareketle bu yolculuğun deniz seferi olabileceği ve dolayısıyla da Ebû Dâvûd'nun rivayeti “deniz savaşının fazileti” bab başlığı altında zikrettiği düşünülebilir.

Bab başlıklarının kendi arasındaki uyumuna bakıldığında baştan sona kadar bir sistemin olmadığı göze çarpmaktadır. Nitekim yirmi beşinci babda şehidliğe dair rivayetler, akabinde farklı konulara taalluk eden bab başlıkları zikredilmekte, kırkinci baba gelindiğinde ise tekrar şehidlikle ilgili bab/konu başlığı gelmektedir. Fakat bölümde yer alan bab başlıklarının tamamında görülmeyen uyum bölümün bir kısmında görülür.

⁸²⁸ Ebu Dâvûd'un bab başlıklarını kendisinin oluşturmasında şüphenin olmaması *Sünen*'ini uzun süre okutmuş olması ve hayatta iken okunan bu eseri hakkında yapılan tenkit mahiyetindeki suallere cevabi bir risale kaleme almış olmasına dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, s. 301.

⁸²⁹ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, s. 261.

⁸³⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 9 (hadis no: 2494).

Örneğin; kırk birinci babdan elli dokuzuncu baba kadar olan kısmın tamamı savaşta kullanılacak hayvanlarla ilgilidir. Bu bölümde yer alan babların büyük bir kısmı da savaş atlarının durumuna taalluk eden bab başlıklarıdır. Bu husustaki diğer bir örnek de; yüz on dördüncü bab ile yüz yirmi birinci bablar arasındaki bölümün esirler ve esirlere dair hükümlerle alakalı olmasıdır.

Diğer taraftan bölüm başlığı ile bab başlıklarının münasebetine bakıldığında bab başlıklarının bölümün muhtevasını büyük oranda yansıttığı anlaşılmaktadır. Nitekim daha önceki bölümlerde görüldüğü gibi burada da bazı istisnai durumlar mevcuttur. Örneğin; “hayvanlara karşı yerine getirilmesi gereken görevler”⁸³¹ bab başlığının doğrudan ana bölümle münasebeti kurulamamıştır. Fakat burada zikredilen hayvanları savaş vasıtası olarak düşündüğümüzde dolaylı olarak bölüm ile bab başlığı münasebeti ortaya çıkacaktır.

Arka arkaya zikredilen şu üç bab da konuya örnek verilebilir: “Yolcu yolda rastladığı hurmayı yiyebilir ve önüne gelen temiz hayvanların sütünden içebilir”,⁸³² “bir kimsenin başkasına ait bir bahçedeki ağaçların dallarından yere düşenleri yiyebileceğini söyleyenler”⁸³³ ve “bir kimsenin herhangi bir sağmal hayvanı sahibinin izni olmadan sağamaz diyenlerin delili.”⁸³⁴ Bu üç bab başlığın genel manasıyla ana başlıkla ilişkisi kurulamasa da burada yer almalarının muhtemel sebebi cihad için yolculuk yapılması ve yolculuk sırasında bazı durumlarla karşılaşılmasıdır.

Bu hususa son olarak “ahdi yerine getirmek”⁸³⁵ babı örnek olarak verilebilir. Nitekim anlaşılaacağı üzere doğrudan ana başlıkla bir münasebet kurulamamıştır. Fakat savaş ahdi düşünüldüğünde Ebû Dâvûd’un bab başlığını burada zikretmesinin nedeni anlaşılmış olacaktır.

Bölümün bütün içerisindeki konumuna bakıldığında toplam otuz beş bölümden meydana gelen eserde cihad bahsinin dokuzuncu bölümde yer aldığı görülür. Bölümün oruçla kurban bahsi arasında zikredilmesi musannifin cihad konusunu oruç ve kurban ibadeti gibi değerlendirdiği izlenimini vermektedir.

Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde cihad bölümündeki hadislerin bab sayılarına göre dağılımı şöyledir:

Tablo 9. Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı

Hadis	Bab
Rivayetsiz babların sayısı	0
Tek hadisli babların sayısı	105

⁸³¹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 46.

⁸³² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 91.

⁸³³ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 92.

⁸³⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 93.

⁸³⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 160.

İki hadisli babların sayısı	41
Üç hadisli babların sayısı	22
Dört hadisli babların sayısı	6
Beş hadisli babların sayısı	4
Altı hadisli babların sayısı	1
Yedi hadisli babların sayısı	1
310/180	1.72

Bu dağılımdan hareketle özellikle tek hadisli bab başlıklarının (bölümdeki hadislerin yaklaşık üçte birine denk gelir) çoğunlukta olduğu dikkat çeker. Daha önce ifade edildiği üzere tek hadisli bab başlıklarının çokluğu bölümde konu çeşitliliğinin diğer bir ifadeyle eserin tasnif edildiği dönemde konuyla ilgili tartışmaların çokluğunu gösterir. Bölümde yer alan üç yüz on (310) rivayetin yüz seksen (180) bab başlığı altında toplanması yaklaşık olarak her bab başlığı altında iki rivayetin zikredilmiş olduğunu gösterir.

B. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde cihadla ilgili rivayetlerin büyük bir kısmı cihad bölümünde yer alır. Bununla birlikte “Haraç, İmâre ve Fey”, “Cenâiz” ve “Melâhim” bölümlerinde de cihad muhtevalı rivayetlerin varlığı dikkat çeker.

“Haraç, İmâre ve Fey” bölümünde zikredilen harpsiz olarak ele geçirilen ganimetlerin taksimine hürriyetine yeni kavuşmuş kölelerden başlanacağı,⁸³⁶ harbe kabul ve ganimetten pay alma yaş sınırının on beş olduğu⁸³⁷ ganimetteki humusun taksim usulü,⁸³⁸ Hayber Savaşı ve bu savaştan elde edilen ganimetler,⁸³⁹ Mekke'nin fethi ve fetih sırasında yaşanan bazı hadiseler⁸⁴⁰ ve Taif'in fethine⁸⁴¹ dair rivayetler cihad bölümünde yer almadığı halde cihad kapsamında değerlendirilebilir.

Ebû Dâvûd ganimetlerle ilgili rivayetleri cihad bölümünde zikretmişse de bu bölümde de cihada taalluk ettiği varsayılan ganimetle ilgili rivayetleri yoğun olarak işlediği dikkat çekmektedir.

“Cenâiz” bölümü altında zikredilen cihad muhtevalı rivayetler şöyledir: Allah yolunda öldürülmenin haricinde tâun hastalığından, boğularak, karın ağrısıyla, yanarak,

⁸³⁶ Ebû Dâvûd, “Haraç, İmâre ve Fey”, 14 (hadis no: 2951).

⁸³⁷ Ebû Dâvûd, “Haraç, İmâre ve Fey”, 16 (hadis no: 2957).

⁸³⁸ Ebû Dâvûd, “Haraç, İmâre ve Fey”, 20 (hadis no: 2982, 2983, 2984, 2985, 2986, 2987, 2988, 2989, 2990).

⁸³⁹ Ebû Dâvûd, “Haraç, İmâre ve Fey”, 24 (hadis no: 3006, 3007, 3008, 3009, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3019, 3020).

⁸⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Haraç, İmâre ve Fey”, 25 (hadis no: 3021, 3022, 3023, 3024).

⁸⁴¹ Ebû Dâvûd, “Haraç, İmâre ve Fey”, 26 (hadis no: 3025, 3026).

göçük altında kalarak, doğum sırasında ölen kimselerin de şehid sayılacağı,⁸⁴² şehidlerin elbisesiyle birlikte gömüleceği,⁸⁴³ bir kabre birden fazla şehidin konabileceği.⁸⁴⁴

“Melâhim” bölümünde yer alan cihad muhtevalı rivayetler şöyledir: Rumlarla yapılacak olan savaştan⁸⁴⁵ ve İstanbul’un fethinin haber verilmesi,⁸⁴⁶ Türkler ve Habeşlilerle savaşmanın nehyedilmesi,⁸⁴⁷ Müslümanların Türklerle savaşacağıının haber verilmesi.⁸⁴⁸

C. Değerlendirme

Ebû Dâvûd’un *Sünen*’indeki cihad bölümü diğer sünenler de göz önünde bulundurulduğunda gerek bab sayısı gerekse rivayet sayısı bakımından fazlalık arz eder. Ayrıca bölümde atlar-hayvanlar ve cihada yolculuk ve cihadda yolculuk halleri gibi hususlar ön plandadır. Bu tarz rivayetlerin eserde yoğun olarak verilmesinin Ebû Dâvûd’un cihad sırasında kullanılacak olan vasıtalar ve cihad yolculuğuna verdiği ehemmiyetin bir tezahürü olduğu söylenebilir.

V. TİRMİZÎ’NİN SÜNEN’İNDEKİ EBVÂBU FEZÂİLİ’L-CİHÂD’I, EBVÂBU’L-CİHÂD VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî 209/824 yılında günümüzde Özbekistan sınırları içinde yer alan Tirmiz’de doğdu. Başta Tirmiz olmak üzere, Horasan, Irak ve Hicaz gibi bölgelerdeki âlimlerden ilim aldı. Buhârî’ye talebe oldu, ondan pek çok hadis rivayet etti. Tirmizî 13 Receb 279/892’de doğduğu Tirmiz’e bağlı Buğ köyünde yetmiş yaşında vefat etti.⁸⁴⁹

A. Ebvâbu Fezâilî’l-Cihâd ve Ebvâbu’l-Cihâd’ın Muhtevası

Eser kırk altı (46) bölüm içinde yer alan iki bin dört yüz doksan altı (2496) babdan müteşekkildir. İlk iki cildi Ahmed Muhammed Şâkir tarafından yayımlanan beş ciltlik

⁸⁴² Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 15 (hadis no: 3111).

⁸⁴³ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 31 (hadis no: 3133, 3134, 3135; 3138-3139).

⁸⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 31 (hadis no: 3136).

⁸⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 32 (hadis no: 4292); “Cihâd”, 166 (hadis no: 2767).

⁸⁴⁶ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 3 (hadis no: 4294).

⁸⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 8 (hadis no: 4302). Burada özellikle Habeşliler ve Türklerin zikredilmesi şu şekilde izah edilmiştir: Habeş ülkesi ile İslâm ülkesi arasında büyük çöllerin ve boşlukların olması fazla yorgunluğa sebebiyet vereceği için müslümanlara onların ülkelerine girme külfeti yüklenmemiştir. Türklerin ise savaşçı bir millet olması ve ülkelerinin soğuk olması nedeniyle Müslümanlara saldırmadıkları müddetçe onlarla savaşılmaması emredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Tîbî, Şerafeddin Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah (743/1342), *Şerhu’t-Tîbî alâ Mişkâtî’l-Mesâbîh*, (nşr. Abdülgaffâr Muhibbullah), İdaretü’l-Kur’ân ve’l-Ulumi’l-İslâmiyye, Karaçi 1413/1992, X, 85.

⁸⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 9, 10 (hadis no: 4303, 4304, 4305, 4306).

⁸⁴⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, IV, 278; Zehebî, *Tezkiratü’l-huffâz*, II, 633-635; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, III, 573-576; Nureddin İtr, *el-İmâm et-Tirmizî*, Lecnetü’t-Telif ve’t-Terceme ve’n-Neşr, Kahire 1970, s. 7-40; Kandemir, “Tirmizî”, *DİA*, XLI, 202-204; Lütfullah Cebeci, “İmâm-ı Tirmizî”, *AÜİİD*, 1980, Sayı: 4, s. 294.

baskıya göre eserde üç bin doküzyüz elli altı (3956) rivayet vardır.⁸⁵⁰ Eser sünenlerde olduğu gibi “Kitâbü’t-Tahâre” ile başlamış, fakat bölüm adları kitap yerine ‘ebvâb’ kelimesi ile isimlendirilmiştir. “Ebvâbu Fezâilü’l-Cihâd” ve “Ebvâbu’l-Cihâd” başlıkları kırk altı (46) bölümden müteşekkil olan eserin yirminci ve yirmi birinci bölümlerinde yer alır. İlk kısımda yirmi altı (26) bab başlığı altında elli bir (51), ikinci kısımda ise otuz dokuz (39) bab başlığı altında elli (50) rivayet nakledilmiş toplamda ise altmış beş (65) bab başlığı altında yüz bir (101) rivayet zikredilmiştir.

İlk bölüm Allah yolunda cihad eden mücahidi geceleri hiç durmadan namaz kılan, gündüzleri de hiç durmadan oruç tutan kimsenin durumuna benzeten rivayetle başlar.⁸⁵¹ Başlıkta da ifade edildiği üzere burada cihadın üstünlüğü/fazileti zikredilir. İlk kısmın son rivayetinde ise Allah’a en sevimli olan iki damladan ve iki izden bahsedilir. Rivayete göre bu iki damla, Allah korkusundan akan yaş ile Allah yolunda akıtılan kandır. İki iz ise Allah yolundaki iz ve Allah’ın farzlarından birinin izi.⁸⁵² Bu kısımda başlangıç ve sonuç itibarıyla tam manasıyla cihada gayretlendirmeye/teşvike dair rivayetlerin tasnif edildiği söylenebilir.

İkinci bölüm ise (ebvâbu’l-cihâd) “Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturup kalanlar, (mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihad etmekte olanlara) eşit olmazlar”⁸⁵³ âyeti kerîmesi delil getirilerek özür sahiplerinin savaştan muaf tutulacağını⁸⁵⁴ ifade eden rivayetle başlar. Bölümün sondan bir önceki rivayeti ise “dışarıya giden kişinin karşılanması” bab başlığında zikredilen Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) Tebûk dönüşü Seniyyetü’l-vedâ’da karşılanması⁸⁵⁵ rivayetidir. Bölümün sonunda ise savaşız olarak elde edilen ganimetin Allah Resûlü’ne (s.a.v.) ait olduğundan ve onun, ailesinin bir yıllık nafakasını ayırdıktan sonra bu ganimetin kalanını Allah yolunda hazırlık için at ve silaha yatırdığından bahseden rivayet nakledilmiştir.⁸⁵⁶ Özellikle bölümün sonunda yer alan bu iki rivayet bölümün kapanışı açısından düşünüldüğünde sistemli bir tasnifin olduğu izlenimi vermektedir.

1. Ana Konuları

Tirmizî’nin *Sünen*’inin “Ebvâbu Fezâilü’l-Cihâd” bölümündeki rivayetler dört (4) başlık altında değerlendirilebilir.

a. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti

Burada yirmi yedi (27) rivayetin Allah yolunda cihadın faziletini anlattığı tespit edilmiştir. Başlığa örnek olarak şu hadis zikredilebilir;

⁸⁵⁰ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Matbaa-i Mustafa, Kahire 1395/1975. İncelemeye esas alınan nüsha da budur.

⁸⁵¹ Tirmizî, “Fezâilü’l-Cihâd”, 1 (hadis no: 1619)

⁸⁵² Tirmizî, “Fezâilü’l-Cihâd”, 26 (hadis no: 1669)

⁸⁵³ Nîsâ, 4/95.

⁸⁵⁴ Tirmizî, “Cihâd”, 1 (hadis no: 1670)

⁸⁵⁵ Tirmizî, “Cihâd”, 38 (hadis no: 1718)

⁸⁵⁶ Tirmizî, “Cihâd”, 39 (hadis no: 1719)

Enes'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “Allah Teâlâ ‘Benim yolumda cihad eden kimse benim güvencem altındadır. Ruhunu kabz edersem kendisini cennete varis kılarım, geri döndürürsem de ganimet ve sevapla döndürürüm’ buyurur.”⁸⁵⁷

Hadîs-i şerifte Allah yolunda cihada çıkan kişinin her durumda kazançlı çıkacağı vurgulanarak insanlar cihada teşvik edilir.

Allah yolunda cihadın faziletini ifade eden diğer rivayetlerin muhtevaları ise şöyledir: Cihadın geceleri namaz kılan gündüzleri ise oruç tutan kimsenin ibadetine denk olabileceği,⁸⁵⁸ kalbinde cihad isteği olduğu halde ölen kişinin amel defterinin kapanmayacağı,⁸⁵⁹ Allah yolunda tozlanan ayaklara cehennem ateşinin dokunmayacağı,⁸⁶⁰ Allah yolunda cihad ederken bulaşan toz ve toprakla cehennem dumanının bir araya gelmeyeceği.⁸⁶¹

Allah yolunda ağaran saç ve kılların kıyamet gününde nur olacağı,⁸⁶² deniz savaşının fazileti,⁸⁶³ İslâmın hâkim olması için savaşan kimsenin Allah yolunda olacağı,⁸⁶⁴ Allah için yapılan yolculuğun ve cihadın birçok şeyden daha hayırlı olacağı,⁸⁶⁵ Allah yolunda cihad için atının dizginine yapışan kimsenin insanların en hayırlılarından olduğu.⁸⁶⁶

Allah yolunda cihad eden kimsenin Allah'ın sürekli olarak yardım ettiği kimselerden olduğu,⁸⁶⁷ Allah yolunda yara alan kimsenin fazileti,⁸⁶⁸ cihadın tüm amellerin zirvesi oluşu,⁸⁶⁹ cennetin kılıçların gölgesi altında olduğu,⁸⁷⁰ Allah yolunda cihad eden kimsenin insanların en faziletlilerinden olduğu.⁸⁷¹

b. Şehidliğin Fazileti

Bölümde şehadetin faziletine dair on (10) rivayet tespit edilmiştir. Şu rivayet konuya örnek verilebilir;

⁸⁵⁷ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 1 (hadis no: 1620).

⁸⁵⁸ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 1 (hadis no: 1619).

⁸⁵⁹ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 2 (hadis no: 1621).

⁸⁶⁰ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 7 (hadis no: 1632).

⁸⁶¹ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 8 (hadis no: 1633).

⁸⁶² Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 9 (hadis no: 1634, 1635).

⁸⁶³ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 15 (hadis no: 1645).

⁸⁶⁴ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 16 (hadis no: 1646, 1647).

⁸⁶⁵ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 17 (hadis no: 1648, 1649, 1650, 1651); “Fezâilu'l-Cihâd”, 26 (hadis no: 1666, 1667, 1668, 1669).

⁸⁶⁶ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 18 (hadis no: 1652).

⁸⁶⁷ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 20 (hadis no: 1655).

⁸⁶⁸ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 21 (hadis no: 1656, 1657).

⁸⁶⁹ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 22 (hadis no: 1658).

⁸⁷⁰ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 23 (hadis no: 1659).

⁸⁷¹ Tirmizî, “Fezâilu'l-Cihâd”, 24 (hadis no: 1660).

Ka'b b. Mâlik'in (r.a.) babasından rivayetine göre Allah Resûlü (s.a.v.) "Şehidlerin ruhları yemyeşil kuşların içindedir. Cennet meyvelerine veya ağaçlarına takılırlar" buyurmuştur.⁸⁷² Rivayette şehidlere verilecek mükâfat zikredilerek şehadet, dolayısıyla da Allah yolunda canla mücadele teşvik edilir.

Konuyla ilgili görülen diğer rivayetlerin muhtevaları şöyledir;

Allah yolunda şehidin kul hakkı hariç bütün günahlarının affedileceği,⁸⁷³ şehidlerin cennete girecek ilk üç kişiden birisi olacağı,⁸⁷⁴ sadece şehidin şehadetteki manevi hazdan dolayı tekrar dünyaya gelip tekrar şehid olmayı isteyeceği⁸⁷⁵ ve her şehidin aynı derecede olmayacağı,⁸⁷⁶ samimi olarak şehid olmayı isteyenlerin yataklarında dahi ölseler şehid olacağı⁸⁷⁷ ve şehidlerin özellikleri.⁸⁷⁸

c. Muhtelif Faziletli Durumlar

Zikri geçen üç başlık haricinde cihada dair muhtelif faziletli durumların yer aldığı hadîs-i şerifler de vardır. Bu çerçevede yedi (7) hadis tespit edilmiştir. Ok atmanın fazileti için şu rivayet örnek verilebilir: Ebû Necî es-Sülemî'nin (r.a.) rivayetine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim Allah yolunda bir ok atarsa, bir köleyi hürriyetine kavuşturmuş gibi sevap kazanır."⁸⁷⁹

Tespit edilen diğer rivayetlerin muhtevaları şöyledir: Allah yolunda savaşırken oruç tutan kimsenin değer ve kıymeti,⁸⁸⁰ Allah yolunda nöbet tutan göze cehennem ateşinin dokunmayacağı,⁸⁸¹ savaş için at beslemenin ve büyütmenin önemi.⁸⁸²

d. İnfakın Fazileti

Allah yolunda yapılan infakın faziletine dair yedi (7) hadis zikredilmiştir.

Hureym b. Fâtik'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; "her kim Allah yolunda bir şey infak ederse ona yaptığı infakın yedi yüz katı (sevap) yazılır."⁸⁸³

Hadiste Allah yolunda yapılacak infakın ahiretteki faydası belirtilip böylece insanların bu yolda yapılacak mücadeleye bedenlen katılamasalar dahi mâlî olarak katılabileceği ifade edilir.

⁸⁷² Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 13 (hadis no: 1641). Benzer rivayetler için bk. Müslim, "İmâre", 121 (1887); İbn Mâce, "Cenâiz", 4 (hadis no: 1449); Ebû Dâvûd, "Cihâd" 26 (hadis no: 2520).

⁸⁷³ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 13 (hadis no: 1640).

⁸⁷⁴ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 13 (hadis no: 1642).

⁸⁷⁵ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 13 (hadis no: 1643); 25 (hadis no: 1661, 1662).

⁸⁷⁶ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 14 (hadis no: 1644).

⁸⁷⁷ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 19 (hadis no: 1653, 1654).

⁸⁷⁸ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 25 (hadis no: 1663).

⁸⁷⁹ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 11 (hadis no:1638). Benzer rivayetler için bk. Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 11 (hadis no: 1637); Nesâî, "Cihâd", 26 (hadis no: 3143).

⁸⁸⁰ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 3 (hadis no: 1622-1624).

⁸⁸¹ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 12 (hadis no: 1639).

⁸⁸² Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 10 (hadis no: 1636).

⁸⁸³ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 4 (hadis no: 1625); Nesâî, "Cihâd", 45 (hadis no: 3186)

Allah yolunda infakın faziletini anlatan diğer rivayetlerin içeriği özetle şöyledir; Mücahid için yapılacak yardımın sadakaların en faziletliyelerinden olduğu,⁸⁸⁴ Allah yolunda çarpışan mücahidi donatan kimsenin cihad etmiş gibi sevap kazanacağı.⁸⁸⁵

Tirmizî, *Sünen*'inde cihadın fazileti bölümü haricinde ayrıca "Cihad Bölümü" olarak müstakil bir başlığa da yer vermiştir. Daha çok harbin usul ve âdâbı, savaş aletleri ve imama itaat gibi meselelere temas edilen bölümde otuz dokuz (39) bab başlığı altında elli (50) rivayet yer alır. Bu bölümde yer alan rivayetler de dört (4) ana başlık altında toplanmıştır;

e. Cihadın Usul ve Âdâbı

Harbin usul ve âdâbının anlatıldığı başlık altında yirmi iki (22) hadis zikredilmiştir. Konuyla ilgili olarak şu rivayet örnek verilebilir;

İbn Ebû Evfâ'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) Hendek Harbi'nde şöyle beddua etmiştir; "Kur'ân'ı indiren ve hesapları çabucak gören Allah'ım! Düşman güçlerini sarsıntıya uğrat ve perişan et."⁸⁸⁶ Hadîs-i şerif cihad öncesi düşmana beddua yapılabileceğini göstermesi yönüyle cihadın öncesine dair bir usul belirlemiş olmaktadır.

Cihadın usul ve âdâbına dair diğer rivayetlerin muhtevası şöyledir: Özür sahiplerinin cihaddan muaf tutulabileceği,⁸⁸⁷ anne babaya hizmetin de cihad sayılabileceği,⁸⁸⁸ tek olarak yolculuk yapmanın hoş karşılanmaması,⁸⁸⁹ savaşta hilenin cevazı,⁸⁹⁰ savaş düzeninin önemi,⁸⁹¹ savaş sırasında orucun bozulabileceği,⁸⁹² savaşta Allah Resûlü'nün (s.a.v) cesareti (cesaretin önemi),⁸⁹³ savaşa katılma yaşının on beş olması.⁸⁹⁴

Şehidliğin borç hariç tüm günahları sileceği,⁸⁹⁵ şehidler defn yöntemi,⁸⁹⁶ savaşta istişarenin önemi,⁸⁹⁷ düşman askerinin cesedinin geri verilemeyeceği,⁸⁹⁸ savaşta

⁸⁸⁴ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 5 (hadis no: 1626, 2627).

⁸⁸⁵ Tirmizî, "Fezâilu'l-Cihâd", 6 (hadis no: 1628, 1629, 1630, 1631).

⁸⁸⁶ Buhârî, "Cihâd", 98 (hadis no: 2933); "Megâzî", 29 (hadis no: 4115); "Dualar", 58 (hadis no: 6392); "Tevhîd", 34 (hadis no: 7489); Müslim, "Cihâd", 21 (hadis no: 1742); İbn Mâce, "Cihâd", 15 (hadis no: 2796); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 96 (hadis no: 2631); Tirmizî, "Cihâd", 8 (hadis no: 1678).

⁸⁸⁷ Tirmizî, "Cihâd", 1 (hadis no: 1670).

⁸⁸⁸ Tirmizî, "Cihâd", 2 (hadis no: 1671).

⁸⁸⁹ Tirmizî, "Cihâd", 4 (hadis no: 1673-1674).

⁸⁹⁰ Tirmizî, "Cihâd", 5 (hadis no: 1675).

⁸⁹¹ Tirmizî, "Cihâd", 7 (hadis no: 1677).

⁸⁹² Tirmizî, "Cihâd", 13 (hadis no: 1684).

⁸⁹³ Tirmizî, "Cihâd", 14, 15 (hadis no: 1685, 1686, 1687, 1688, 1689).

⁸⁹⁴ Tirmizî, "Cihâd", 31 (hadis no: 1711).

⁸⁹⁵ Tirmizî, "Cihâd", 32 (hadis no: 1712).

⁸⁹⁶ Tirmizî, "Cihâd", 33 (hadis no: 1713).

⁸⁹⁷ Tirmizî, "Cihâd", 34 (hadis no: 1714).

⁸⁹⁸ Tirmizî, "Cihâd", 35 (hadis no: 1715).

kaçılmaması gerektiği,⁸⁹⁹ şehidlerin öldükleri yere defnedileceği,⁹⁰⁰ savaştan dönen mücahidlerin karşılanabileceği,⁹⁰¹ savaşız elde edilen ganimetlerin Allah Resûlü'ne (s.a.v.) ait olacağına⁹⁰² dair rivayetler ise savaş sırasında, öncesinde ya da sonrasında dikkat edilmesi gereken bazı usul ve yöntemleri belirler.

f. Savaş Aletleri

Savaş araç ve gereçleri olarak ifade edilebilecek olan başlık altında yirmi bir (21) hadîs-i şerif zikredilmiştir. Savaş teçhizatına dair yer verilen rivayetlerin muhtevalarına geçmeden önce şu örnek zikredilebilir:

Zübeyr b. Avvâm'ın (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir; Uhud Savaşı günü Allah Resûlü'nün (s.a.v.) üzerinde iki zırh vardı. Bu halde bir kayaya tırmanmak istedi. Fakat buna güç yetiremedi. Daha sonra Talha, çıkması için ona yardımcı oldu. Allah Resûlü de (s.a.v.) onun üzerine basarak kayaya tırmandı ve doğruldu. Bu hadiseden sonra Zübeyr "Allah Resûlü'nün (s.a.v.) 'Talha'ya cennet vacip oldu' buyurduğunu işittim" dedi.⁹⁰³ Rivayet Hz. Peygamber'in savaşta korunmak için tedbir olmak üzere zırh aldığını gösterir.

Savaşta kullanılan aletlerle ilgili diğer rivayetlerin muhtevası şöyledir: Savaşta kullanılan sancağın renginin beyaz, bayrağın ise siyah olması,⁹⁰⁴ savaşta parola kullanımı,⁹⁰⁵ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) kılıcının özellikleri,⁹⁰⁶ miğfer kullanımı,⁹⁰⁷ atların değeri ve özellikleri,⁹⁰⁸ atları yarıştırmamanın cevazı,⁹⁰⁹ eşekleri atlara çekmenin,⁹¹⁰ hayvanlara çingirak ve çan takmanın⁹¹¹ ve hayvanları bir biriyle dövüştürmenin yasaklanması.⁹¹²

g. Devlet Başkanına İtaat ve Bîat

Devlet başkanı ve özellikle savaş komutanına dair hadislerin sayısı ise beş (5) rivayet olarak belirlenmiştir.

⁸⁹⁹ Tirmizî, "Cihâd", 36 (hadis no: 1716).

⁹⁰⁰ Tirmizî, "Cihâd", 37 (hadis no: 1717).

⁹⁰¹ Tirmizî, "Cihâd", 38 (hadis no: 1718).

⁹⁰² Tirmizî, "Cihâd", 39 (hadis no: 1719).

⁹⁰³ İbn Mâce "Cihâd", 18 (hadis no: 2806); Ebû Dâvûd "Cihâd", 75 (hadis no: 2590); Tirmizî, "Cihâd", 17 (hadis no: 1692); "Menâkıb", 22 (hadis no: 3738);

⁹⁰⁴ Tirmizî, "Cihâd" 9, 10 (hadis no: 1679, 1680, 1681).

⁹⁰⁵ Tirmizî, "Cihâd", 11 (hadis no: 1682).

⁹⁰⁶ Tirmizî, "Cihâd", 12 (hadis no: 1683); 16 (hadis no: 1690, 1691).

⁹⁰⁷ Tirmizî, "Cihâd", 18 (hadis no: 1693).

⁹⁰⁸ Tirmizî, "Cihâd", 19, 20, 21 (hadis no: 1694, 1695, 1696, 1697, 1698).

⁹⁰⁹ Tirmizî, "Cihâd", 22 (hadis no: 1699, 1700).

⁹¹⁰ Tirmizî, "Cihâd", 23 (hadis no: 1701).

⁹¹¹ Tirmizî, "Cihâd", 25 (hadis no: 1703).

⁹¹² Tirmizî, "Cihâd", 30 (hadis no: 1708, 1709, 1710).

İbn Ömer’den (r.a.) rivayet edildiğine Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “isyan emredilmedikçe hoşuna gitse de gitmese de her konuda idareciyi dinlemek ve itaat etmek her Müslümana farzdır. Eğer isyan emredilirse dinlenilmez ve itaat edilmez.”⁹¹³

Başlık altına giren diğer hadîs-i şeriflerin muhtevaları şöyledir; ordu komutanına itaatin emredilmesi,⁹¹⁴ fakat Allah’a isyan olacak hususlarda itaat edilmemesi,⁹¹⁵ orduya komutan tayin edilmesi,⁹¹⁶ devlet başkanının halkından sorumlu olduğu.⁹¹⁷

ğ. Muhtelif Konulu Rivayetler

Bu ana konular haricinde Allah Resûlü’nün (s.a.v.) katıldığı savaşların sayısı⁹¹⁸ ve rızka sebep olan hususları⁹¹⁹ da muhtelif konulu rivayetler başlığı altında değerlendirebiliriz. Bu rivayetlerin sayısı sadece ise ikidir (2).

Tirmizî’nin *Sünen*’inin cihadın fazileti bölümünde elli bir (51) rivayetin, cihad bölümünde ise elli (50) rivayetin yer aldığı daha önce ifade edilmişti. Bu babların ve hadislerin muhteva dağılımını incelediğimizde karşılaşılan tablo şu şekildedir:

Tablo 10. Tirmizî’nin *Sünen*’inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı

Konu	Hadis Sayısı
Fezâilu’l-Cihâd bölümü	
Cihada teşvik ve cihadın fazileti	27
Şehidliğin fazileti	10
Muhtelif faziletli durumlar	7
İnfakın fazileti	7
Cihâd bölümü	
Cihadın usul ve âdâbı	22
Savaş aletleri	21
Devlet başkanına itaat ve bîat	5
Muhtelif konulu rivayetler	2

Daha önce de ifade edildiği üzere Tirmizî cihadın faziletine dair hadisleri müstakil bir bölüm başlığı altında ele alıp incelemiştir. Bu başlık altında yer alan hadislerin

⁹¹³ Buhârî, “Ahkâm”, 4 (hadis no: 7144); Buhârî, “Cihâd”, 108 (hadis no: 2955); Müslim, “İmâre”, 38 (1839); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 94 (hadis no: 2626); Tirmizî, “Cihâd”, 29 (hadis no: 1707); Nesâî, “Bey’a”, 34 (hadis no: 4206);

⁹¹⁴ Tirmizî, “Cihâd”, 3 (hadis no: 1672); “Cihâd”, 28 (hadis no: 1706)

⁹¹⁵ Tirmizî, “Cihâd”, 29 (hadis no: 1707).

⁹¹⁶ Tirmizî, “Cihâd”, 26 (hadis no: 1704).

⁹¹⁷ Tirmizî, “Cihâd”, 27 (hadis no: 1705)

⁹¹⁸ Tirmizî, “Cihâd”, 6 (hadis no: 1676).

⁹¹⁹ Tirmizî, “Cihâd”, 24 (hadis no: 1702).

sayısına bakıldığında diğer eserlerde yer alan ve cihadın faziletinin anlatıldığı hadislerin sayısına oranla çok da büyük farklılığın olmadığı müşahade edilmiştir. (Buhârî’de 31 hadis, İbn Mâce 16 hadis, Tirmizî 17 hadis) Bununla birlikte cihada dair birçok faziletli durumun ortaya konması yönüyle bölüm ayrı bir ehemmiyet arz etmiştir. Musannifin cihadın faziletine vurgu yapma adına bu mevzuda zikredilen hadisler için ayrı bir bölüm açmış olma ihtimali de söz konusudur.⁹²⁰

Bu bölümde (ebvâbu’l-cihâd) rivayet sayısının azlığından olsa gerek sadece yukarıda verilen harbin usul ve âdâbı, savaş aletleri ve devlet başkanına dair üç ana konu üzerinde bir yoğunlaşma tespit edilmiştir. Diğer taraftan cihadın faziletiyle ilgili rivayetlerin tamamının ayrı bir bölümde yer alması buradaki rivayet sayısının az olmasının diğer bir nedenidir.

Rivayetlerin sayısı bakımından ilk sırada cihadın fazileti, ikinci sırada harbin usul ve âdâbı üçüncü sırada ise savaş aletlerine dair olan rivayetler yer alır ve bu rivayetler iki bölümde yer alan hadislerin ağırlık noktasını oluşturur. Hadislerin bu şekilde sıralanmasının muhtemel sebebi, insanları öncelikle savaşa teşvik etmek, sonra savaşın usul ve âdâbını öğretmek ve bu yapılırken de kullanılacak aletleri talim etmektir.

2. Bab Başlıkları

İncelemeye tabi tutulan eserin cihad bölümünde (ikinci kısımda) yer alan bab başlıkları ve altında zikredilen hadislerin -atlara çingirak takılması babı ve altında zikredilen hadis istisna tutulursa- tam bir mutabakat içerisinde oldukları söylenebilir. Nitekim zikri geçen bab başlığında atlara çingirak takılmasından bahsedilse de başlık altında geçen rivayette meleklerin içerisinde köpek ve çingirak bulunan (gruplara) refakat etmeyeceği ifadesi yer alır.⁹²¹ Eserin birinci kısmında ise istisnasız tam bir mutabakatın olduğu söylenebilir.

Eserin bab başlıklarının kendi aralarındaki uyumuna bakıldığında sistematik bir bütünlüğün olduğu söylenemez. Bölümde mümkün mertebe farklı konulardaki bab başlıkları zikredilerek konunun tamamının ihtiva edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Birinci kısım (ebvâbu fazâilî’l-cihâd) ile bab başlıkları arasında tam bir uyum görülür. İkinci kısım (ebvâbu’l-cihâd) için ise aynı şeyler söylenemez. Nitekim “Kişinin tek başına yolculuğa çıkması”⁹²² babının cihadla ve bölümle bağını kurmak oldukça güç gözükse de “yolculuk” ibaresinin cihad için yapılan sefer olduğu kabul edildiğinde bab başlığı ile ana bölüm arasındaki irtibat sağlanmış olacaktır.

Konunun diğer bir diğer örneği şöyledir: “hayvanları birbiriyle dövüştürmenin, yüze vurmanın ve yüzü dağlamanın keraheti”⁹²³ bab başlıklarının doğrudan cihadla bir bağının olmadığı düşünülebilir. Fakat cihad sırasında hayvanların güçten düşmemesi ve birbirlerine zarar vermemesi gibi nedenlerle bir irtibatın kurulduğu varsayılabilir. Yüze

⁹²⁰ Bu konuyla alakalı şerhlerde de herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

⁹²¹ Tirmizî, “Cihâd”, 25 (hadis no: 1703).

⁹²² Tirmizî, “Cihâd”, 4.

⁹²³ Tirmizî, “Cihâd”, 30.

vurmanın ve yüzü dağlamanın kerahetine dair ikinci bölümü cihad sırasında dikkat edilmesi gereken bir usul belirlediği için hadisin buraya alındığı düşünülebilir.

Bölümde yer alan diğer bir örnek de “erkeğin bülüğa ulaşma sınırı ve hazineden kendisine ne zaman maaş bağlanacağına”⁹²⁴ dair bab başlığıdır. Nitekim bu bab başlığının ana bölümle irtibatı başlık altında zikredilen rivayetten de anlaşılacağı üzere on beş yaşına gelen bir kişinin artık orduda ve cihad meydanlarında görev alabileceği ve dolayısıyla da devlet hazinesinden maaş bağlanabileceği şeklinde kurulabilir.

Zikredilen birkaç istisna dışında ana başlığın (Ebvâbu Fezâili’l-Cihâd ve Ebvâbu’l-Cihâd) bab başlıklarını tam manasıyla ihtiva ettiği ve ana başlıkla bab başlıkları arasında bir bütünlük oluşturduğu kanaati meydana gelmiştir.

İki bölümün bütün içerisindeki konumuna bakıldığında her ne kadar sonraki bölümle (giyecekler) bir bağlantı oluşturulmasa da cihad hadisleriyle genel hatlarıyla uyumluluk içerisinde olan “Siyer Bölümünden/Ebvâbu’s-Siyer”den sonra gelmesi anlamlıdır. Buradan hareketle “Ebvâbu’s-Siyer”, “Ebvâbu Fazâili’l-Cihâd” ve “Ebvâbu’l-cihâd” isimli üç ana başlığın bir biri arkasına getirilmesinin bir amacının olduğu ya da bir bütünün oluşturulmaya çalışıldığı düşünülebilir.

Sünen’in Fezâili’l-Cihâd ve Cihad bölümündeki yirmi altı (26) bab başlığının rivayet bakımından sayısal dağılımı şöyledir:

Tablo 11. Tirmizî’nin *Sünen*’inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı

Hadis	Bab
Fezâilu’l-Cihâd bölümü	
Rivayetsiz babların sayısı	0
Tek hadisli babların sayısı	13
İki hadisli babların sayısı	7
Üç hadisli babların sayısı	2
Dört hadisli babların sayısı	3
Beş hadisli babların sayısı	0
Altı hadisli babların sayısı	1
Cihâd bölümü	
Tek hadisli babların sayısı	31
İki hadisli babların sayısı	5
Üç hadisli babların sayısı	3
101/65	1.55

⁹²⁴ Tirmizî, “Cihâd”, 31.

Cihadın faziletinin anlatıldığı bölüm babların dağılımına göre değerlendirildiğinde daha derli toplu bir tasnifin yapıldığı söylenebilir. Bununla birlikte Cihad bölümünde yer alan rivayetler ise daha fazla konuya temas etmiş durumdadır. Yaklaşık her bir bab başlığı altında bir hadisin zikredilmiş olması bu kanaati doğrular niteliktedir.

B. Tirmizî'nin Sünen'inde Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler

Eserin “Fiten”,⁹²⁵ “Sefer”,⁹²⁶ ve “İman”,⁹²⁷ gibi bölümlerinde cihadla ilgili rivayetler varsa da, Cihadın Faziletleri ve Cihad bölümü haricinde cihad meselelerine yakın mevzuların daha çok Siyer bölümünde işlendiği görülür:

1. Kitâbu's-Siyer

Bu bölümde cihad konusuna dair yer alan rivayetlerin muhteva özellikleri şöyledir;

- Savaş öncesi İslâm'a davetin gerekliliği.⁹²⁸
- Ezan işitilen ve mescid görülen yere savaş açılmayacağı.⁹²⁹
- Gece baskını yapılabileceği⁹³⁰ ve ele geçirilen düşman topraklarında üç gün kalınabileceği.⁹³¹
- Savaşta gerektiğinde ağaçların kesilip yakılabileceği.⁹³²
- Ganimetin Ümmet-i Muhammed'e (s.a.v.) helal kılınması.⁹³³
- Süvariye ganimetten üç hisse verilmesi.⁹³⁴
- Seriyelerin sayılarının miktarı.⁹³⁵
- Savaşa katılan kadınlara⁹³⁶ ve kölelere ganimetten pay olmasa da bir miktar verilebileceği⁹³⁷ fakat zımmîye hisse verilmeyeceği.⁹³⁸
- Ganimet malından fazladan hisse (nevfel) verilebileceği.⁹³⁹
- Mücahidin öldürdüğü kimsenin eşyasına sahip olabileceği (seleb).⁹⁴⁰
- Ganimet mallarının taksimden önce alınıp-satılmasının yasaklanması.⁹⁴¹

⁹²⁵ Tirmizî, “Fiten”, 31 (hadis no: 2174)

⁹²⁶ Tirmizî, “Sefer”, 398 (hadis no: 564)

⁹²⁷ Tirmizî, “İmân”, 8 (hadis no: 2616)

⁹²⁸ Tirmizî, “Siyer”, 1 (hadis no: 1548)

⁹²⁹ Tirmizî, “Siyer”, 2 (hadis no: 1549)

⁹³⁰ Tirmizî, “Siyer”, 3 (hadis no: 1550)

⁹³¹ Tirmizî, “Siyer”, 3 (hadis no: 1551)

⁹³² Tirmizî, “Siyer”, 4 (hadis no: 1552).

⁹³³ Tirmizî, “Siyer”, 5 (hadis no: 1553).

⁹³⁴ Tirmizî, “Siyer”, 6 (hadis no: 1554).

⁹³⁵ Tirmizî, “Siyer”, 7 (hadis no: 1555).

⁹³⁶ Tirmizî, “Siyer”, 8 (hadis no: 1556).

⁹³⁷ Tirmizî, “Siyer”, 9 (hadis no 1557).

⁹³⁸ Tirmizî, “Siyer”, 10 (hadis no: 1558, 1559).

⁹³⁹ Tirmizî, “Siyer”, 12 (hadis no: 1561).

⁹⁴⁰ Tirmizî, “Siyer”, 13 (hadis no: 1562).

⁹⁴¹ Tirmizî, “Siyer”, 14 (hadis no: 1563).

- Savaşta ele geçirilen hamile kadınlarla cinsel ilişkisinin yasaklanması.⁹⁴²
- Savaş esirlerinden olan anne ile çocuğun ayrılmasının yasaklanması.⁹⁴³
- Esirlerin öldürülmesinin de fidye alınarak serbest bırakılmasının da mümkün olduğu.⁹⁴⁴
- Savaşta kadın ve çocukların öldürülmesinin,⁹⁴⁵ esirlerin ateşle yakılmasının⁹⁴⁶ ve ganimet mallarına hainlik yapılmasının yasaklanması.⁹⁴⁷
- Kadınların da savaşa katılabileceği.⁹⁴⁸
- Kadınların da eman (güvence) verebileceği.⁹⁴⁹
- Verilen söze ve yapılan anlaşmaya uymanın gerekliliği.⁹⁵⁰
- Sa'd b. Muâz'ın (r.a.) Hendek Savaşı'nda düşman için verdiği hüküm.⁹⁵¹
- Mecusilerden cizye alınması gerektiği.⁹⁵²
- Zor durumda kalındığında zımmîlerden zorla bir şeylerin alınabileceği.⁹⁵³
- Mekke'nin fethinden sonra artık hicretin olmayacağı fakat cihadın devam edeceği.⁹⁵⁴
- Devlet başkanına bîatın gerekliliği.⁹⁵⁵
- Kölenin bîat edemeyeceği.⁹⁵⁶
- Kadınlarla Bîatın usulü.⁹⁵⁷
- Bedir'e katılanların sayısı (313).⁹⁵⁸
- Ganimetlerin beşte birinin Allah'a ve Resûlü'ne (s.a.v.) ait olması.⁹⁵⁹
- Savaşta da çapulculuğun ve yağmacılığın yasaklanması.⁹⁶⁰
- Müslümanların müşrik ülkesinde yaşamasının nehyi.⁹⁶¹
- Yahudi ve Hıristiyanların Arap yarımadasından tecridi.⁹⁶²

⁹⁴² Tirmizî, "Siyer", 15 (hadis no: 1564).

⁹⁴³ Tirmizî, "Siyer", 17 (hadis no: 1566).

⁹⁴⁴ Tirmizî, "Siyer", 18 (hadis no: 1567, 1568).

⁹⁴⁵ Tirmizî, "Siyer", 19 (hadis no: 1569, 1570).

⁹⁴⁶ Tirmizî, "Siyer", 20 (hadis no: 1571).

⁹⁴⁷ Tirmizî, "Siyer", 21 (hadis no: 1572, 1573, 1574).

⁹⁴⁸ Tirmizî, "Siyer", 22 (hadis no: 1575).

⁹⁴⁹ Tirmizî, "Siyer", 26 (hadis no: 1579).

⁹⁵⁰ Tirmizî, "Siyer", 27, 28 (hadis no: 1580, 1581); "Cihâd", 30 (hadis no: 1585).

⁹⁵¹ Tirmizî, "Siyer", 29 (hadis no: 1582, 1583, 1584).

⁹⁵² Tirmizî, "Siyer", 31 (hadis no: 1586, 1587, 1588).

⁹⁵³ Tirmizî, "Siyer", 32 (hadis no: 1589).

⁹⁵⁴ Tirmizî, "Siyer", 33 (hadis no: 1590).

⁹⁵⁵ Tirmizî, "Siyer", 34, 35 (hadis no: 1591, 1592, 1593, 1594, 1595).

⁹⁵⁶ Tirmizî, "Siyer", 36 (hadis no: 1596).

⁹⁵⁷ Tirmizî, "Siyer", 37 (hadis no: 1597).

⁹⁵⁸ Tirmizî, "Siyer", 38 (hadis no: 1598).

⁹⁵⁹ Tirmizî, "Siyer", 39 (hadis no: 1599).

⁹⁶⁰ Tirmizî, "Siyer", 40 (hadis no: 1600, 1601).

⁹⁶¹ Tirmizî, "Siyer", 42 (hadis no: 1604, 1605).

⁹⁶² Tirmizî, "Siyer", 43 (hadis no: 1606, 1607).

- Mekke'nin fethinden sonra bir daha Mekke'ye savaş açılmayacağı.⁹⁶³
- Savaş için uygun vakitler.⁹⁶⁴
- Savaşa çıkacak ordu komutanlarına Allah Resûlü'nün (s.a.v.) nasihatleri.⁹⁶⁵

İncelemeye tabi tutulan Siyer bölümünde yetmiş (70) rivayet yer alır. Bu rivayetlerin elli yedisi (57) doğrudan cihada taalluk eden konuları ihtiva eder. Bölüm başlığından da anlaşılacağı üzere Tirmizî bu bölümde Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bizzat cephede yaptığı mücadeleleri anlatan rivayetleri zikretmiştir. Cihadın fazileti bölümünde daha çok cihadla ilgili muhtelif faziletli hususlar yer alır. Cihad bölümünde ise cihadın usul ve âdâbına, savaşta kullanılan aletlere ve komutana itaat ve bîate dair rivayetlere yer vermiştir. Bu üç ana bölüm göz önünde bulundurulduğunda cihadın birçok boyutunu ortaya koyan bir bütünlük arz ettiği söylenebilir.

C. Değerlendirme

Tirmizî'nin *Sünen*'inde yer alan Cihad bölümü diğer üç *Sünen*'den farklı olarak Ebvâbu Fezâilî'l-Cihâd ve Ebvâbu'l-Cihâd şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Bu taksim diğer eserlerdeki aynı bölümlerde yer alan hadislerle genel hatlarıyla benzeşir. Ayrıca Siyer Babı/Bölümü ile cihad bölümü tam bir bütünlük arz eder. Nitekim siyer bölümü içermeyen diğer sünenlerde bu konuyla ilgili hadisler cihad bölümünde yer almıştır. Son olarak cihad bölümünde yer alan hadislerin belli başlı konular üzerinde yoğunlaşmadığı, az rivayetle çok konuya temas edildiği ortaya çıkan neticelerdendir.

VI. NESÂÎ'NİN SÜNEN'İNDEKİ KİTÂBÜ'L-CİHÂD'I VE CİHAD KONULARINI İHTİVA EDEN DİĞER BÖLÜMLER

Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali b. Bahr en-Nesâî 215/830 senesinde Horasan'ın Nisâ kasabasında doğdu.⁹⁶⁶ Hadis tahsili için Belh, Irak, Şam ve Mısır gibi şehirlere yolculuk yaptı ve döneminin büyük hadisçilerinden olan İshâk b. Râhûye, (ö. 238/853), Ebû Dâvûd es-Sicistânî, (ö. 275/888), Mahmud b. Gaylân (ö. 249/863) ve Ali b. Haşrem (ö. ?) gibi zatlardan hadis öğrendi. Kendisinden de Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, (ö. 360/970) Ebû Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933) ve Muhammed b. Harun b. Şuayb (ö. 321/933) gibi birçok âlim hadis aldı.⁹⁶⁷ Dımaşk'ta Muaviye (r.a.) hakkındaki bir soruyu "Muaviye kendi başını kurtarsın yeter" diye cevaplayınca Muaviye (r.a.) taraftarlarınca dövüldü ve bu olayın etkisiyle 303/915 yılında Mekke'de vefat etti.⁹⁶⁸

⁹⁶³ Tirmizî, "Siyer", 45 (hadis no: 1611).

⁹⁶⁴ Tirmizî, "Siyer", 46 (hadis no: 1612, 1613).

⁹⁶⁵ Tirmizî, "Siyer", 48 (hadis no: 1617, 1618).

⁹⁶⁶ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 244.

⁹⁶⁷ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s.118.

⁹⁶⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 59-60; Zehebî, *Siyer*, XVI, 255-257; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, I, 39-41; Hayreddîn Zirikli, *el-A'lâm*, I, 171; M. Yaşar Kandemir, "Nesâî", *DİA*, XXXII, 563-565; Mustafa Meral Çörtü, *en-Nesâî ve Tefsir el-Kur'ân al-Azîm'i* (doktora tezi, 1990), MÜSBE, s. 62-97.

A. Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhtevası

Nesâî seksen iki (82) kitap ve on bir bin yedi yüz yetmiş (11770) rivayetten oluşan *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sını özetlemek suretiyle oluşturduğu *el-Müctebâ* adlı eseri elli bir (51) kitâb, iki bin beş yüz otuz sekiz (2538) bab ve beş bin yedi yüz elli sekiz (5758) hadis ihtiva etmektedir.⁹⁶⁹ Toplam elli bir (51) ana bölümden meydana gelen eserde “Kitâbü'l-Cihâd” yirmi beşinci sırada yer almakta olup, kırk sekiz (48) bab ve yüz on (110) hadisten meydana gelir.

Bölüm, Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Mekke'den çıkarılması üzerine nazil olan “*Saldırıya uğrayanlara zulme maruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kadirdir*”⁹⁷⁰ âyet-i kerîmesinin yer aldığı ve savaşa dair ilk inen âyetin bu olduğunu ifade eden rivayetle başlar.⁹⁷¹ Bölümün son rivayetinde ise Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bir cenaze evine gittiğinden ve buradaki kadınların Allah Resûlü (s.a.v.) yanlarında olduğu halde ağladıklarından bahsedilir.⁹⁷² Bu iki rivayet başlangıç ve sonuç itibarıyla düşünüldüğünde ‘savaş/çihad isteyenler için, izin verildiği ifade edilir. Fakat bu cihadın neticesinde bazı sıkıntıların, zorlukların hatta şehadetin olması ihtimalden uzak değildir. Böyle bir durumda sabretmek ve tevekkül etmek var’ şeklinde musannifin zihninde kurgulandığı düşünülebilir.

1. Ana Konuları

Kırk sekiz (48) bab yüz on (110) hadisten meydana gelen söz konusu bölüm aşağıdaki gibi beş (5) ana başlıkta toplanabilir.

a. Cihada Teşvik ve Cihadın Fazileti

Bu başlık altında cihada teşvik eden ve cihadın faziletini anlatan altmış iki (62) rivayete yer verilmiştir. Burada başlığın içeriğini yansıtan aşağıdaki örneği zikredebiliriz;

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) “Kim cihad etmeden ve cihada niyetlenmeden ölürse bir tür nifak üzere ölür”⁹⁷³ buyurmuştur. Münafığın vasıflarından birisi cihad istememesi ve cihad için her hangi bir hazırlığa girmemesi olduğu için burada cihad istemeyen ya da cihada çıkmayan kimse münafığa benzetilmiş,⁹⁷⁴ böylece insanlar terğîb usulüyle cihada teşvik edilmiştir.

Cihada teşvik eden diğer rivayetlerin muhtevası şöyledir: Cihada izin veren ilk âyetler ve cihadın farz oluşu,⁹⁷⁵ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) cihad arzusu⁹⁷⁶ ve cihad

⁹⁶⁹ Kandemir, “es-Sünen”, *DİA*, XXXVIII, 147-148. Eser incelenirken Abdulfettah Ebû Gudde tarafından tahkik edilen neşri esas alınmıştır.

⁹⁷⁰ Hac, 22/39.

⁹⁷¹ Nesâî, “Cihâd”, 1 (hadis no: 3085).

⁹⁷² Nesâî, “Cihâd”, 48 (hadis no: 3195).

⁹⁷³ Müslim, “İmâre”, 158 (1910); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 18 (hadis no: 2502); Nesâî, “Cihâd”, 2 (hadis no: 3097).

⁹⁷⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, XIII, 56.

⁹⁷⁵ Nesâî, “Cihâd”, 1 (hadis no: 3085, 3086, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3093, 3094, 3095, 3096).

⁹⁷⁶ Nesâî, “Cihâd”, 3 (hadis no: 3098); “Cihâd”, 30 (hadis no: 3151, 3152, 3153).

emri,⁹⁷⁷ Allah yolunda cihad edenlerle etmeyenlerin bir olmayacağı,⁹⁷⁸ canıyla malıyla Allah yolunda cihad edenlerin insanların en faziletliyelerinden olacağı,⁹⁷⁹ Allah yolunda cihad ederken ölen kimsenin cehenneme girmeyeceği.⁹⁸⁰

Allah yolunda uykusuz kalan göze cehennem ateşinin dokunmayacağı,⁹⁸¹ sabah akşam Allah yolunda gayret göstermenin her şeyden hayırlı olduğu,⁹⁸² Allah için savaşan kimseye Allah'ın yardım edeceği,⁹⁸³ Allah yolunda cihad eden kimsenin Allah'ın garantisi altında olacağı,⁹⁸⁴ mücahidin sürekli ibadet eden kimsenin durumuna benzetilmesi,⁹⁸⁵ Allah yolunda cihad eden mücahidin derece bakımından üstün olacağı,⁹⁸⁶ Allah yolunda cihad ederek ölen kimsenin cennete gideceğinin müjdelenmesi,⁹⁸⁷ Allah yolunda ok atan kimsenin fazileti ve derecesi,⁹⁸⁸ Allah yolunda yaralanan kimsenin fazileti.⁹⁸⁹

Uhud Harbinde yaşanan bir tablo ile insanların cihada teşvik edilmesi,⁹⁹⁰ deniz savaşının zorluğu ve fazileti,⁹⁹¹ Ebû Hureyre'nin (r.a.) Hint Seferi'ne katılma arzusu (cihad arzusu).⁹⁹²

b. Şehidliğin Fazileti

Şehidlere ve şehadete dair hadislerin yer aldığı başlık altında ise on dört (14) rivayet zikredilmiştir. Bu başlıkta zikredilen rivayetlere örnek olarak şu hadis zikredilebilir;

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şehid ölüm anında sizden birinin çimdiklemeden hissettiği acı kadar bir acı hisseder.”⁹⁹³

Hadîs-i şerif şehidin ölüm anında hissettiği acının hafifliğini teşbih/temsil yoluyla anlatmakta, esasında şehidin şehadeti sırasında makamından dolayı neredeyse hiç acı duymayacağını ifade etmektedir.

⁹⁷⁷ Nesâî, “Cihâd”, 48 (hadis no: 3192).

⁹⁷⁸ Nesâî, “Cihâd”, 4 (hadis no: 3099, 3100, 3101, 3102).

⁹⁷⁹ Nesâî, “Cihâd”, 7, 8 (hadis no: 3105, 3106).

⁹⁸⁰ Nesâî, “Cihâd”, 8, 9 (hadis no: 3107, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116).

⁹⁸¹ Nesâî, “Cihâd”, 10 (hadis no: 3117).

⁹⁸² Nesâî, “Cihâd”, 11, 12 (hadis no: 3118, 3119).

⁹⁸³ Nesâî, “Cihâd”, 13 (hadis no: 3120).

⁹⁸⁴ Nesâî, “Cihâd”, 14, 15 (hadis no: 3121, 3124, 3125, 3126).

⁹⁸⁵ Nesâî, “Cihâd”, 16, 17 (hadis no: 3127, 3128, 3129, 3130).

⁹⁸⁶ Nesâî, “Cihâd”, 18 (hadis no: 3131, 3132).

⁹⁸⁷ Nesâî, “Cihâd”, 19 (hadis no: 3133, 3134).

⁹⁸⁸ Nesâî, “Cihâd”, 26 (hadis no: 3142, 3143, 3144, 3145, 3146).

⁹⁸⁹ Nesâî, “Cihâd”, 27 (hadis no: 3147, 3148).

⁹⁹⁰ Nesâî, “Cihâd”, 28 (hadis no: 3149).

⁹⁹¹ Nesâî, “Cihâd”, 40 (hadis no: 3171, 3172).

⁹⁹² Nesâî, “Cihâd”, 41 (hadis no: 3173, 3174, 3175).

⁹⁹³ İbn Mâce, “Cihâd”, 16 (hadis no: 2802); Tirmizî, “Cihâd”, 26 (hadis no: 1668); Nesâî, “Cihâd”, 35 (hadis no: 3161).

Şehidlerin durumunu ve şehadetin faziletini anlatan diğer rivayetlerin muhtevası özetle şöyledir: Allah yolunda samimi olarak savaşan kimseye şehid sevabı yazılacağı ve bu yolda yara alan kimsede şehidlik mührü bulunacağı,⁹⁹⁴ Allah yolunda öldürülenin cennete gideceği,⁹⁹⁵ şehidin kul hakkı/borç hariç bütün günahlarının affedileceği,⁹⁹⁶ sadece şehidin şehadeti esnasında gördüğü ikramdan/hayırdan dolayı tekrar dünyaya gelip tekrar şehid olmayı isteyeceği.⁹⁹⁷

Samimi olarak şehid olmayı isteyen yatağında ölse dahi şehidlik makamına ulaşacağı,⁹⁹⁸ boğularak, iç hastalıklardan dolayı, tâundan ve lohusa iken ölenlerin de şehid sayılacağı,⁹⁹⁹ biri diğerini öldürdüğü halde ikisinin de şehid olarak cennete gideceği.¹⁰⁰⁰

c. Cihadın Usul ve Âdâbı

Cihad esnasında dikkat edilmesi gereken meseleler on dört (14) hadîs-i şerifte zikredilmiş ve bu hadislerde bir takım usul ve âdâb kaideleri yer almıştır. Bu kaidelerden birine örnek olarak şu rivayet zikredilebilir;

Abdullah b. Amr'ın (r.a.) rivayetine göre bir adam Allah Resûlü'ne (s.a.v.) gelip cihada katılmak için izin istedi. Allah Resûlü de (s.a.v.) “annen-baban sağ mı?” diye sordu. Adam “evet” deyince Peygamber Efendimiz (s.a.v.) “onların rızasını kazanma yolunda gayret göster” buyurdu.¹⁰⁰¹

Burada cihad usulüne dair önemli bir prensip belirlenir. Buna göre kişi, farz-ı kifâye olan cihadlara eğer anne babası hayatta ve Müslüman ise katılmayabilir. Çünkü ana babaya iyilik farz-ı ayndır. Ancak farz-ı ayn olduğu takdirde cihada katılmak daha faziletlidir.¹⁰⁰²

Bu hadis haricinde cihada dair temel prensipler ve usuller belirleyen diğer rivayetlerin muhtevası şöyledir;

Savaşın sadece Allah'ın dini yeryüzünde hâkim olsun diye yapılabileceği,¹⁰⁰³ farklı niyetlerle yapılan cihadın Allah katında makbul olmayacağı,¹⁰⁰⁴ ne niyetle savaşılırsa o niyete ulaşılabileceği,¹⁰⁰⁵ şöhret için savaşan kimsenin bunun karşılığında hiçbir

⁹⁹⁴ Nesâî, “Cihâd”, 25 (hadis no: 3141).

⁹⁹⁵ Nesâî, “Cihâd”, 31 (hadis no: 3154).

⁹⁹⁶ Nesâî, “Cihâd”, 32 (hadis no: 3155, 3156, 3157, 3158).

⁹⁹⁷ Nesâî, “Cihâd”, 33, 34 (hadis no: 3159, 3160).

⁹⁹⁸ Nesâî, “Cihâd”, 36 (hadis no: 3162).

⁹⁹⁹ Nesâî, “Cihâd”, 36 (hadis no: 3163, 3164); “Cihâd”, 48 (hadis no: 3194, 3195).

¹⁰⁰⁰ Nesâî, “Cihâd”, 37, 38 (hadis no: 3165, 3166).

¹⁰⁰¹ Buhârî, “Cihâd”, 138 (hadis no: 3004); Müslim, “Birr, Sıla ve Âdâb”, 5 (2549); Tirmizî, “Cihâd”, 2 (hadis no: 1671); Nesâî, “Cihâd”, 5, 6 (hadis no: 3103, 3104);

¹⁰⁰² Ayrıntılı bilgi için bk. Nevevî, *el-Minhâc*, XVI, 104; İbn Hacer, *Fethu'l-barî*, VI, 141.

¹⁰⁰³ Nesâî, “Cihâd”, 21 (hadis no: 3136).

¹⁰⁰⁴ Nesâî, “Cihâd”, 22 (hadis no: 3137).

¹⁰⁰⁵ Nesâî, “Cihâd”, 23 (hadis no: 3138, 3139).

şey alamayacağı,¹⁰⁰⁶ kişi kendi silahıyla ölse dahi şehid sayılacağı,¹⁰⁰⁷ savaşa katılan mücahidlerin hanımlarının savaşa katılmayanlara haram olduğu¹⁰⁰⁸ ve mücahidlerin emanetlerine ihanetin bedeli.¹⁰⁰⁹

d. İnfakın Fazileti

Allah yolunda yapılan infakın faziletine dair tespit edebildiğimiz rivayetlerin sayısı ise on (10) hadistir. Konuyu ifade eden şu örneği zikredebiliriz;

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) “Kim Allah yolunda çift çift sadaka verirse cennet bekçileri cennet kapılarından ‘Falanca! gel buradan gir’ diye seslenirler” buyurmuştur. Ebû Bekir (r.a.) “Allah’ın Resûlü! (s.a.v.) bir insan bütün kapılardan çağrılabilir mi?” diye sorunca da “Senin onlardan olmanı umuyorum” cevabını vermiştir.¹⁰¹⁰

Rivayetin konuyla ilgili kısmı anlaşılacağı üzere Allah yolunda infakta bulunmaktır. Burada kat kat infakta bulunmanın sevabı cennetle müjdelenmek olarak bildirilmiştir.

İnfakın faziletini anlatan diğer rivayetler Allah yolunda sadaka verenin fazileti¹⁰¹¹ ve savaşa gidecek olan mücahidi teçhizatladır kimsekin savaşmış gibi sevap kazanacağına dairdir.¹⁰¹²

e. Muhtelif Konulu Rivayetler

Zikri geçen bu üç ana başlık haricinde farklı konulara temas eden rivayetler de bu bölümde zikredilmiştir. On (10) rivayetten meydana gelen bu rivayetlerin muhtevası özetle şöyledir: yılanların öldürülebileceği,¹⁰¹³ gazilerin Allah’ın elçilerinden olduğu,¹⁰¹⁴ Allah yolunda nöbet tutmanın fazileti,¹⁰¹⁵ hendek kazımı sırasında Allah Resûlü’nün (s.a.v.) verdiği müjdeler¹⁰¹⁶ ve zayıfların duaları hürmetine bu ümmetin rızıklandırıldığı.¹⁰¹⁷

¹⁰⁰⁶ Nesâî, “Cihâd”, 24 (hadis no: 3140).

¹⁰⁰⁷ Nesâî, “Cihâd”, 29 (hadis no: 3150).

¹⁰⁰⁸ Nesâî, “Cihâd”, 47 (hadis no: 3189).

¹⁰⁰⁹ Nesâî, “Cihâd”, 48 (hadis no: 3190, 3191).

¹⁰¹⁰ Buhârî, “Savm”, 4 (hadis no: 1897); Buhârî, “Cihâd”, 37 (hadis no: 2841); Buhârî, “Bed’ül-Halk”, 6 (hadis no: 3216); Buhârî, “Ashâbu’n-Nebî”, 5 (hadis no: 3666); Müslim, “Zekât”, 85, 86 (1027); Tirmizî, “Menâkıb”, 42 (hadis no: 3674); Nesâî, “Cihâd”, 45 (hadis no: 3184); Nesâî, “Sıyâm”, 43 (hadis no: 2238); Nesâî, “Zekât”, 1 (hadis no: 2439); Nesâî, “Cihâd”, 20 (hadis no: 3135).

¹⁰¹¹ Nesâî, “Cihâd”, 20 (hadis no: 3135); 45 (hadis no: 3183, 3184, 3185, 3186).

¹⁰¹² Nesâî, “Cihâd”, 44 (hadis no: 3180, 3181, 3182); 46 (hadis no: 3187, 3188).

¹⁰¹³ Nesâî, “Cihâd”, 48 (hadis no: 3193).

¹⁰¹⁴ Nesâî, “Cihâd”, 13 (hadis no: 3121).

¹⁰¹⁵ Nesâî, “Cihâd”, 39 (hadis no: 3167, 3168, 3169, 3170).

¹⁰¹⁶ Nesâî, “Cihâd”, 42 (hadis no: 3176, 3177).

¹⁰¹⁷ Nesâî, “Cihâd”, 43 (hadis no: 3178, 3179).

Nesâî'nin *Sünen*'inin cihad bölümünde yüz on (110) rivayetin muhteva dağılımı şöyledir:

Tablo 12. Nesâî'nin *Sünen*'inin Cihad Bölümünün Muhteva Dağılımı

Konu	Hadis Sayısı
Cihada teşvik ve cihadın fazileti	62
Şehidliğin fazileti	14
Cihadın usul ve âdâbı	14
İnfakın fazileti	10
Muhtelif konulu rivayetler	10

İncelemeye tabi tutulan eserin cihad bölümündeki yüz on (110) rivayetin yarıdan fazlasının doğrudan cihada teşvikle ilgili olduğu görülür. Şehidliğin fazileti, Allah yolunda yapılan infakın fazileti gibi dolaylı olarak cihada teşvik eden rivayetler de göz önünde bulundurulduğunda bölümün daha çok insanları cihada teşvik etme ve insanlarda cihad arzusu uyandırma amacı etrafında şekillendiği görülür.

2. Bab Başlıkları

Cihad bölümünün bab başlıkları kendi içerisinde bir bütünlük arz ediyorsa da, bab başlığı altında zikredilen bazı hadislerin irtibatını kurmak hayli güç olmuştur. Örneğin “cihadın farz oluşu” –bölümün ilk babıdır- bab başlığı altında zikredilen ve Peygamber Efendimiz’den (s.a.v.) nakledilen “Ben cevâmi‘ul-kelim olarak gönderildim. Düşmanların kalbine korku salmakla Allah bana yardım etti. Uyuduğum bir vakitte yeryüzü hazinelerinin anahtarları getirildi ve elime verildi” ve devamında Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakledilen “Allah Resûlü (s.a.v.) dünyadan göçtü gitti. Siz hala dünyalık toplama derdindesiniz”¹⁰¹⁸ rivayetinin doğrudan bab başlığı ile irtibatı kurulamamıştır.

Bu hususa diğer bir örnek de “gazilerin ailesine ihanet edenler” -bölümün son babıdır- bab başlığı altında zikredilen “ellerinizle, dillerinizle ve mallarınızla cihad edin”¹⁰¹⁹ rivayeti ile şehid olarak kabul edilecek kimseler¹⁰²⁰ ve cenaze evine yapılan taziye ziyareti¹⁰²¹ rivayetlerinin de bab başlığı ile münasebeti kurulamamıştır. Aynı bab başlığı altındaki “Yılanların öldürülmesini emretti ve kim onlardan intikam almaktan korkarsa bizden değildir”¹⁰²² rivayetinin de bab başlığıyla irtibatını kurmak güç gözükmektedir.

¹⁰¹⁸ Nesâî, “Cihâd”, 1 (hadis no: 3087 ve 3089).

¹⁰¹⁹ Nesâî, “Cihâd”, 48 (hadis no: 3192).

¹⁰²⁰ Nesâî, “Cihâd”, 48 (hadis no: 3194).

¹⁰²¹ Nesâî, “Cihâd”, 48 (hadis no: 3195).

¹⁰²² Nesâî, “Cihâd”, 48 (hadis no: 3193).

Ana başlıkla bab başlıkları arasındaki münasebete bakıldığında “zayıflarımız sayesinde yardım olunuyorsunuz/rızıklandırılıyorsunuz”¹⁰²³ bab başlığı haricinde cihad konusu ile bab başlıklarının tam bir münasebet içerisinde olduğu görülür. Nitekim zikri geçen bab başlığının doğrudan cihadla münasebeti olmasa da cihad meydanlarında elde edilen zaferlerin temelinde yatan sebeplerden birisinin de zayıfların duası olduğu ve bu nedenle de rivayetin buraya alındığı varsayılabilir.

Cihad bölümü eserde Kitâbü’l-Hac’dan sonra ve Kitâbü’n-Nikâh’tan önce yer alır. Ayrıca hac bölümünden önce, zekât ve oruçla alakalı rivayetlere yer verilmiştir. Musannifin yaptığı bu tasnif rastgele olmaktan öte cihadın da oruç, zekât ve hac gibi dinin temel ibadetlerinden biri olduğu düşüncesine dayandırılabilir.

Nesâî’nin *Sünen*’inin Cihad bölümünde yer alan hadislerin bab sayılarına göre dağılımı şöyledir:

Tablo 13. Nesâî’nin *Sünen*’inin Cihad Bölümünün Bab Dağılımı

Hadis	Bab
Rivayetsiz babların sayısı	0
Tek hadisli babların sayısı	24
İki hadisli babların sayısı	11
Üç hadisli babların sayısı	5
Dört hadisli babların sayısı	4
Beş hadisli babların sayısı	1
Altı hadisli babların sayısı	1
Yedi hadisli babların sayısı	0
Sekiz hadisli babların sayısı	0
Dokuz hadisli babların sayısı	0
On hadisli babların sayısı	1
On bir hadisli babların sayısı	0
On iki hadisli babların sayısı	1
110/48	2.29

Eserin bab başlıklarının dağılımına bakıldığında yirmi dört (24) hadisin yirmi dört (24) bab başlığı altında zikredildiği görülür. Tek bab başlığı altında tek hadisin yer almasının muhtemel nedeni eserlerin telif edildiği dönemde tartışılan konuların çok olması şeklinde daha önce yorumlanmıştı. Nitekim burada da aynı şeyi söylemek mümkündür. Bölümde sayı bakımından dikkat çeken bab başlığı on iki hadisin

¹⁰²³ Nesâî, “Cihâd”, 43.

zikredildiği “cihadın farz oluşu”¹⁰²⁴ babıdır. Musannif muhtemelen cihadın vücubiyetine dair rivayetleri bir bütünlük arz etmesi münasebetiyle bu bab başlık altında toplamıştır.

Diğer taraftan on hadisin zikredildiği bab başlığı da ehemmiyet arz eder. Bu bab başlığı “Allah yolunda yaya olarak cihad eden kimsenin fazileti”¹⁰²⁵ manasında olup bu doğrultuda yaya olarak cihad etmenin zorluğunu vurgulama adına tek bab başlığı altında on tane rivayet zikredilmiş olabilir. Bölümde yer alan bab başlığı ve bu başlıklar altında zikredilen rivayetlerin sayısına bakıldığında ise yaklaşık her bab başlığı altın iki rivayetin zikredildiği görülür.

B. Nesâî’nin Sünen’indeki Cihad Konularını İhtiva Eden Diğer Bölümler

Eserin atlar,¹⁰²⁶ cenazeler¹⁰²⁷ ve ganimetlerin taksimi¹⁰²⁸ gibi ana bölümlerinde cihadla ilgili rivayetlere yer verilmişse de, bu tür rivayetler daha çok bîat¹⁰²⁹ başlığı altında yer alır.

1. Kitâbu’l-Bey’at

Bu bölümündeki cihadla ilgili rivayetlerin muhtevası şöyledir;

- Allah Resûlü’ne (s.a.v.) itaat başta olmak üzere her hususta bîat.¹⁰³⁰
- Allah yolunda cihad yapmaya bîat.¹⁰³¹
- Anne ve babasını ağlatarak hicret yapmak üzere gelen kişinin bîatının kabul edilmemesi.¹⁰³²
- Hicret etmek üzere bîatın kabul edilmemesi fakat cihad için kabul edilmesi¹⁰³³
- Mekke’nin fethinden sonra hicretin bittiği fakat cihadın devam ettiği.¹⁰³⁴
- Hoşa giden ya da gitmeyen durumlarda da Allah Resûlü’ne (s.a.v.) bîat.¹⁰³⁵
- Kadınların, çocukların ve kölelerin bîatı.¹⁰³⁶

¹⁰²⁴ Nesâî, “Cihâd”, 1.

¹⁰²⁵ Nesâî, “Cihâd”, 8.

¹⁰²⁶ “Kitâbü’l-Hayl” bölümünde atlara dair zikredilen yirmi dokuz (29) rivayeti savaşta kullanılacak vasıta olarak düşündüğümüzde bunların tamamını cihâd kapsamında değerlendirebiliriz. Nitekim Nesâî’nin atlar bölümünde yer verdiği rivayetlerin birçoğu diğer beş kitabın cihâd bölümlerinde zikredilmiştir.

¹⁰²⁷ Nesâî, “Cihâd”, 66 (hadis no: 1959); 82, 83 (hadis no: 2002, 2003); 112 (hadis no: 2053, 2054).

¹⁰²⁸ Ganimetlerin taksim usulünün anlatıldığı ve müstakil bir başlık olarak yer alan bu bölümde bab başlığı zikredilmeksizin on beş rivayet yer almıştır. Savaşın neticesi itibariyle düşünüldüğünde bölümün cihâdla irtibatı da anlaşılmış olacaktır.

¹⁰²⁹ Ordu komutanına bîatın ve itaatın doğrudan cihâdla irtibatı göz önünde bulundurulduğunda ‘Bîat’ başlığını ve bu başlık altında zikredilen rivayetleri “cihâd konularını ihtiva eden diğer bölümler” başlığı altında inceleyebiliriz.

¹⁰³⁰ Nesâî, “Bîat”, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 (hadis no: 4149, 4150, 4151, 4152, 4153, 4154, 4155, 4156, 4157, 4158, 4159).

¹⁰³¹ Nesâî, “Bîat”, 9 (hadis no: 4160, 4161, 4162).

¹⁰³² Nesâî, “Bîat”, 10 (hadis no: 4163).

¹⁰³³ Nesâî, “Bîat”, 11 (hadis no: 4164).

¹⁰³⁴ Nesâî, “Bîat”, 15 (hadis no: 4168, 4169, 4170, 4171, 4172, 4173)

¹⁰³⁵ Nesâî, “Bîat”, 16 (hadis no: 4174).

- Güç yetirilebilecek durumlar üzere bîat edilmesi¹⁰³⁷
- Devlet başkanına itaatin gerekliliği.¹⁰³⁸
- Allah’a isyan olacak hususlarda itaatin yasaklanması.¹⁰³⁹
- Bîate sadâkatin gerekliliği.¹⁰⁴⁰

Yapılan tespite göre bîat bölümünde yer alan altmış iki (62) rivayetin kırk ikisinin (42) cihad konulu hadislerin muhtevasına yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde yer alan rivayetlerin yarısından fazlasının cihadla irtibatlı olması iki bölüm arasındaki sıkı münasebetin bir tezahürü olarak görülebilir.

C. Değerlendirme

İncelemeye tabi tutulan eserin cihad bölümünde *Sünen-i Tirmizî*’de olduğu gibi temel bazı konulara temas edilmiştir. Bu ve buna benzer tarzda az rivayetlerin yer aldığı bölümlerde belli başlı temaların üzerinde daha çok durulmuş ve verilmek istenen mesaja dair rivayetler daha çok ön plana çıkartılmıştır. Nesâî’nin eserinde ise cihadın fazileti ve insanları cihada teşvik etme teması üzerinde yoğunlaşıldığı ve bu alanda zikredilen rivayetlerin daha çok işlendiği tespit edilmiştir.

VII. GENEL DEĞERLENDİRME

Kütüb-i Sitte’deki “Kitâbü’l-Cihâd”ların genel hatlarıyla tanıtılmasının ardından bu bölümde mezkûr eserler içerik bakımından karşılaştırılıp değerlendirilecektir.

Burada ilk olarak eserlerde yer alan cihad bölümlerinin bab sayısı, hadis sayısı ve kitap içerisinde bulunduğu bölüm sayısı itibarıyla bütün içerisindeki konumu incelenecek, sonra eserlerin bütünü içerisindeki rivayetlere oranla cihad hadisleri yüzdelik olarak tespit edilecektir.

Tablo 14. *Kütüb-i Sitte*’deki cihad bölümlerinin rivayet sayılarına göre yüzdelik dağılımı

	Bab Sayısı	Toplam bab sayısı	Hadis Sayısı	Toplam Hadis Sayısı	Bulunduğu Kitap/Bölüm	Toplam Kitap/Bölüm	Cihâd hadislerinin yüzdelik oranı
BUHARÎ	199	3730	308	7563	56	97	% 4
MÜSLİM	51	1329	150	3033	32	54	% 5
İBN MÂCE	46	1515	128	4341	24	37	% 3
EBÛ DÂVÛD	180	1889	310	4800	15	40	% 6
TİRMİZÎ (FEZÂİL)	26	2496	51	3956	20	46	% 3

¹⁰³⁶ Nesâî, “Bîat”, 18 (4179, 4180, 4181); “Bîat”, 20, 21 (4183, 4184).

¹⁰³⁷ Nesâî, “Bîat”, 24 (4187, 4188, 4189, 4190).

¹⁰³⁸ Nesâî, “Bîat”, 25, 26, 27, 28, 29, 30 (4191, 4192, 4193, 4194, 4195, 4196).

¹⁰³⁹ Nesâî, “Bîat”, 34, 35, 36, 37 (4205, 4206, 4207, 4208, 4209).

¹⁰⁴⁰ Nesâî, “Bîat”, 38 (hadis no: 4210).

TİRMİZİ (CİHÂD)	39		50		21		
NESÂÎ	48	2538	110	5758	25	51	%2
TOPLAM	589	13497	1107	29451			% 23

Buhârî, Müslim’e nispetle cihadla alakalı birçok rivayeti mezkûr bölümde ele almış ve incelemiştir. Cihada taalluk eden az sayıdaki rivayetlere başka bölümlerde yer vermiştir. Bu nedenle de hadislerinin sayısı Müslim’dekilerin yaklaşık iki katıdır. Bununla birlikte *Sahîhayn*’da zikredilen rivayetlerin toplam sayısı göz önünde bulundurulduğunda cihadla ilgili hadislerin sayısında bir dengenin olduğu söylenebilir.

Bab başlıkları sayı itibarıyla ele alınacak olursa (her ne kadar Müslim’in bab başlıkları Nevevî tarafından verilse de) Buhârî’nin her bir bab başlığının bir mevzuya temas ettiği var sayıldığında yine Müslim’e oranla birçok farklı konuya temas ettiği anlaşılmış olacaktır.

Diğer taraftan Müslim’in cihad bölümüne -Buhârî’ye göre- daha ön sıralarda yer verdiği görülse de *Sahîhayn*’daki toplam bölüm/kitap sayısı göz önünde bulundurulduğunda iki musannifin de cihad muhtevalı rivayetlere eserlerinin ortalarında yer verdikleri anlaşılmaktadır.

Sünen-i Erbaa’da yer alan cihad bölümlerindeki rivayetlerin sayı dağılımına bakıldığında ise gerek bab sayısı gerekse rivayet sayısı bakımından Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer alan cihad muhtevalı rivayetlerin ilk sırada yer aldığı görülür. Ebû Dâvûd’un cihad bölümüne eserin başlarında yer vermesi ve rivayetlerin sayı bakımından hayli fazla olması onun konuya ayrı bir önem verdiğini ortaya koyar.

İbn Mâce *Sünen*’inde cihad bölümüne yirmi dördüncü sırada yer verir ve burada toplam yüz yirmi sekiz (128) rivayet zikreder. Öncelikle bir eserde her hangi bir konuya yer verilmiş olması o konuya verilen ehemmiyetin bir göstergesidir. Diğer taraftan bölüme eserin son kısımlarında yer verilmesi konunun daha az ehemmiyetli olduğu manasına da gelmez. Muhtemelen musannif zihnindeki tasavvur gereği ilgili bölüme orada yer vermiştir.

Tirmizî’nin *Sünen*’i diğer üç *Sünen*’den farklı olarak cihad bölümüne ek olarak sadece cihadın faziletlerine dair rivayetlerin yer aldığı bir bölüm de içerir. İki bölümdeki rivayetlerin toplam sayısı ve muhtevası göz önünde bulundurulduğunda özellikle İbn Mâce’nin *Sünen*’i ile Nesâî’nin *Sünen*’inden farklılık arz ettiği söylenemez. Burada söylenebilecek tek fark diğer sünenlerde tek başlık altında zikredilen rivayetlerin Tirmizî’de iki başlık altında zikredilmiş olmasıdır.

Nesâî’nin eserinde rivayet sayısı olarak düşünüldüğünde Ebû Dâvûd’da yer alan rivayetlere oranla yaklaşık üçte bire denk gelmekte diğer iki *Sünen*’e nispeten ise ortalama aynı sayılarda rivayet ihtiva etmektedir. Fakat Nesâî’deki hadislerin toplam sayısı göz önünde bulundurulduğunda cihad konusuna daha az yer verildiği söylenebilir.

Tablo 15. *Kütüb-i Sitte*'deki cihad bölümlerinin ana konularının sayılarına göre yüzdelik dağılımı

KÜTÜB-İ SİTTE'DE CİHAD HADİSLERİNİN ANA KONULARI															
	BUHÂRÎ		MÜSLİM		İBN MÂCE		EBÛ DÂVÛD		TİRMİZÎ		NESÂÎ				
KONU	Bab sayısı	Rivayet sayısı	Bab sayısı	Rivayet sayısı	Bab sayısı	Rivayet sayısı	Bab sayısı	Rivayet sayısı	Bab sayısı	Rivayet sayısı	Bab sayısı	Rivayet sayısı	TOPLAM BAB	TOPLAM HADİS	YÜZDELİK ORAN
Cihâdın usul ve âdâbı	77	120	16	49	12	25	46	85	18	22	9	14	178	315	%28
Savaş aletleri	40	64	-	-	7	27	35	57	14	21	-	-	96	169	%15
Cihâda teşvik ve cihâdın fazileti	17	31	-	-	5	16	9	17	15	27	22	62	68	153	%14
Ganimetler	6	7	7	22	7	14	27	58	-	-	-	-	47	101	%9
Şehidliğin fazileti	14	17	-	-	2	8	8	11	4	10	9	14	37	60	%5
İsmen zikredilen savaşlar	4	6	16	46	-	-	-	-	-	-	-	-	20	52	%5
Yolculuk Halleri	-	-	-	-	-	-	22	32	-	-	-	-	22	32	%3
Muhtelif Faziletli durumlar	11	20	-	-	2	5	-	-	4	7	-	-	17	32	%3
Devlet başkanına itaat ve Bîat	-	-	-	-	6	20	-	-	5	5	-	-	11	25	%2
İnfakın fazileti	-	-	-	-	3	6	-	-	3	7	4	10	10	23	%2
Esirler	-	-	-	-	-	-	11	21	-	-	-	-	11	21	%2
Kadınların Cihâdı	8	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	9	%1
Muhtelif konulu rivayetler	22	34	12	33	2	7	22	29	2	2	4	10	68	121	%11
TOPLAM	199	308	51	150	46	128	180	310	65	101	48	110	589	1107	

Yapılan incelemede Buhârî “Kitâbü’l-Cihâd ve’s-Siyer” derken cihadın fazileti, cihada teşvik, şehidliğin fazileti, cihadın usul ve âdâbı, cihad esnasında kullanılan savaş aletleri gibi birçok alanda rivayetler zikretmesine karşın Müslim’de ise konular daha dar kapsamda incelenmiş belli başlı harbler, ganimet malları, savaşa dair bir takım usul ve âdâb gibi sınırlı konulara temas edilmiştir. Buhârî’de ön plana çıkan temel husus kadınların cihadına dair rivayetlerin yer almasıdır. Nitekim konuya dair hadislerin ekseriyeletle Buhârî’de işlendiği tespit edilmiştir.

Müslim cihadla alakalı rivayetleri yoğun olarak İmâre bölümünde işlediği için cihad hadislerine asıl olması gereken “Kitâbü’l-Cihâd ve’s-Siyer”de yer vermemiştir. Nitekim Müslim’in “Kitâbü’l-Cihâd ve’s-Siyer”inden hareketle cihad hadislerini bulmaya çalışan birisi İmâre bölümüne bakmadığı takdirde tam manasıyla aradığını bulamayacaktır. Diğer bir ifadeyle Müslim’deki cihad hadisleri üzerinden bir yargıya varmaya çalışan kişinin cihad ve imâre bölümünü bir arada ele alıp değerlendirmesi gerekecektir. Müslim’de ön plana çıkan temel konu ise muhtelif savaşlara ve seriyyelerle ilgili mevzulardır. O burada Peygamber Efendimiz (s.a.v.) döneminde gerçekleştirilen gazveleri ve seriyyeleri ayrıntılı olarak rivayet etmiştir. Ayrıca her ne kadar iki musannif de eserlerinde cihad muhtevalı rivayetlerin yer aldığı bölümlere “Kitâbü’l-Cihâd ve’s-Siyer” ismini verse de mezkûr bölümlerde Buhârî’de ‘cihad’ kısmı Müslim’de ise ‘siyer’ kısmı daha çok ön plana çıkartılmıştır.

İbn Mâce’nin eserinde harbin usul ve âdâbı, cihad aletleri, cihadın fazileti ve devlet başkanına itaat ve bîatın gerekliliği ve ehemmiyeti gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Ebû Dâvûd’da öne çıkan temel konu harbin usul ve âdâbı olmakla birlikte ganimetle ilgili hadisler diğer beş esere nispetle daha fazla ön planda tutulmuş ve bu konuyla alakalı rivayetler eserde yoğun olarak işlenmiştir. Diğer eserlerden farklı olarak Ebu Dâvûd’da öne çıkan bir husus da yolculuk hallerine ve esirlere dair rivayetlerin yoğun olarak işlenmiş olmasıdır.

Tirmizî’de öne çıkan temel konu ise cihadın faziletine dair olan rivayetlerdir. Nitekim o müstakil bir başlık açarak cihadın ehemmiyetini vurgulayan hadisleri bu başlık altında ele almıştır.

Nesâî’de konular daha çok harbin usul ve âdâbı, cihadın ve şehadetin fazileti gibi kısıtlı konular etrafında şekillenmiştir.

Kütüb-i Sitte’deki cihad hadislerinin konu dağılımı dikkate alındığında üç yüz on beş (315) hadis cihadın/harbin yöntem ve âdâbını anlatan rivayetlerin ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. İkinci sırada ise yüz altmış dokuz (169) rivayetle yine doğrudan cihada taalluk etmesi yönüyle savaşta kullanılan aletler ve cihad için teçhizatlanmaya dair rivayetler yer almıştır. Bu ana başlık akabinde ise hadis rivayetlerinin yoğunluğu bakımından cihadın faziletinin anlatıldığı ve yüz elli üç (153) hadisin yer aldığı kısım gelir. Ganimetler (101), şehadetin fazileti (60) ve ismen zikredilen savaşlar (52) gibi rivayetlerle konuların dağılımı devam etmektedir.

Tabloda ön plana çıkan temel mesele hiç kuşkusuz harbin usul ve âdâbını anlatan rivayetlerdir. Nitekim konuya dair rivayetler *Kütüb-i Sitte*’nin tamamında zikredilmiştir. Cihadın ve şehadetin faziletine taalluk eden rivayetler ise Müslim istisna tutulduğunda *Kütüb-i Sitte* müellifleri tarafından eserlere alınmış ve incelenmiştir. Eserlerde üzerinde durulan başka bir konu da savaş aletlerine dair rivayetler olmuştur. Nitekim bu konuyla alakalı rivayetler de Müslim ve Nesâî haricinde diğer dört eserde ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Son olarak ifade edilmesi gereken önemli bir husus da buradaki konular haricinde de bazı cihada taalluk eden ve cihadla irtibatı doğrudan kurulamayan muhtelif mevzulara temas edilmiştir. Fakat bu rivayetler sayı bakımından az olduğu için “Muhtelif konulu rivayetler” başlığı altında zikredilmekle yetinilmiştir.

Kütüb-i Sitte’de cihad hadisleri çoğunlukla cihad bölümlerinde incelenmiş olmakla birlikte farklı bölümlerde de cihad muhtevalı rivayetlere yer verilmiştir. *Kütüb-i Sitte*’de cihad bölümü haricinde cihad konularına yoğun olarak temas eden bölümlerdeki rivayetlerin sayı dağılımı şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 16. *Kütüb-i Sitte*’de cihad bölümü haricinde cihad konularına temas eden diğer bölümler

	CİHAD MUHTEVALI DİĞER BÖLÜMLER	TOPLAM RİVAYET SAYISI	CİHAD MUHTEVALI RİVAYET SAYISI
BUHARÎ	Megâzî	524	28 (Yaklaşık)
MÜSLİM	İmâre	185	116 (yaklaşık)
İBN MÂCE	-	-	-
EBÛ DÂVÛD	-	-	-
TİRMİZÎ	Siyer	70	57 (yaklaşık)
NESÂÎ	Bîat	62	42 (yaklaşık)
TOPLAM		841	243 (yaklaşık)

Buhârî’nin cihad hadislerinin tamamına yakını “Kitâbü’l-Cihâd ve’s-Siyer” bölümünde zikrettiği daha önce ifade edilmişti. Bununla birlikte Cihad bölümünde zikrettiği rivayetlerin bir kısmını Megâzî bölümünde de zikretmiştir. Bir yönüyle Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) savaşları manasına gelen Megâzî bu bölümde zikredilmesi iki bölüm arasındaki münasebeti ortaya koymaktadır.

Ayrıca burada temas edilmesi gereken diğer bir husus da Buhârî’nin Megâzî bölümünde zikrettiği hadislerin Müslim’de daha çok Cihad bölümünde zikredilmesidir.

Müslim’in *Sahih*’ine bakıldığında Megâzî bölümü yer almaz. Burada cihad hadisleri yoğunluklu olarak “İmare” bölümünde incelenmiştir. Fakat Buhârî’de olduğu gibi ortak rivayetlere yer verilmemiş cihad ve imâre bölümündeki cihad muhtevalı rivayetler farklı olarak zikredilmiştir. Diğer bir ifadeyle İmare bölümünde yer alan cihad hadisleri cihad bölümünde yoktur, cihad bölümünde yer alan cihad hadisleri de İmare

bölümünde yoktur. Diğer taraftan Müslim’in cihad hadislerini daha çok İmâre bölümünde zikretmesi hatta İmâre bölümünün yarısından fazlasının cihad muhtevalı olması dikkat çekicidir. Bunun muhtemel sebebi Müslim’in cihad ibadeti ile cihada yön verecek komutanı/idareciyi/devlet başkanını bir bütün olarak düşünmesidir.

İbn Mâce’de ve Ebû Dâvûd’da cihad hadisleri Cihad bölümlerinde zikredilmiş, bunun için farklı bölümlerde çok sayıda cihad hadislerine yer verilmemiştir. Fakat Tirmizî *Sünen*’inde cihad hadislerini “Fezâilu’l-Cihâd” ve “Ebvâbu’l-Cihâd” diyerek iki ana başlığa ayırmış olmakla birlikte yine de onun eserinin siyer bölümünde çokça cihad rivayetlerine yer verdiği tespit edilmiştir. Tirmizî’nin bu tasnifi zikri geçen bu üç bölüm için düşünüldüğünde zihninde tasarladığı fazilet-cihad-siyer üçleminin bir bütünlük arzettiği fikrini uyandırmaktadır.

Nesâî ise *Sahîhayn*’dan ve diğer sünen müelliflerinden farklı olarak cihad muhtevalı hadisleri cihad bölümü haricinde daha çok bîat bölümünde işlemiştir. Bu bölümde de özellikle cihad sırasında Allah Resûlü’ne (s.a.v.) bîatın gerekliliğine ve ehemmiyetine dair rivayetleri zikretmiştir. Nitekim altmış iki rivayetin kırk ikisinin cihadla ilgili olması Nesâî’nin bîata yüklediği anlamı ortaya koymaktadır.

Bab başlıkları altında zikredilen rivayetlerin sayısal dağılımına bakıldığında ortaya çıkan tablo şöyledir:

Tablo 17. *Kütüb-i Sitte*’deki cihad bölümlerinin bablara göre dağılımı

RİVAYETLERİN BABLARA GÖRE DAĞILIMI						
	BUHARİ	MÜSLİM	İBN MÂCE	EBÛ DÂVÛD	TİRMİZÎ	NESÂÎ
Rivayetsiz babların sayısı	9	-	-	-	-	-
Tek hadisli babların sayısı	118	20	6	105	44	24
İki hadisli babların sayısı	46	8	16	41	12	11
Üç hadisli babların sayısı	13	8	13	22	5	5
Dört hadisli babların sayısı	7	2	6	6	3	4
Beş hadisli babların sayısı	3	3	2	4	-	1
Altı hadisli babların sayısı	-	6	3	1	1	1
Yedi hadisli babların sayısı	1	-	-	1	-	-
Sekiz hadisli babların sayısı	-	3	-	-	-	-
Dokuz hadisli babların sayısı	-	1	-	-	-	-
On hadisli babların sayısı	-	-	-	1	-	-
On bir hadisli babların sayısı	-	-	-	-	-	-
On iki hadisli babların sayısı	-	-	-	1	-	-
TOPLAM	199	51	46	180	65	48
GENEL TOPLAM	589					

Rivayetlerin bablara göre dağılımına bakıldığında Buhârî'ye ait bir özellik olan bab başlığının zikredilmesine rağmen altında hadisin yer almaması hususuna Müslim'de ve *Sünen-i Erbaa*'da rastlanmamıştır. Bununla birlikte müelliflerin tamamı yoğun olarak bab başlığı altında tek hadis zikretmiştir.

Buhârî ve Müslim tür olarak aynı kategoride değerlendirilmesine rağmen cihad hadislerine dair konu çeşitliliği ve rivayet sayısı itibarıyla düşünüldüğünde Buhârî'nin daha çok öne çıktığı kabul edilebilir. Bunun muhtemel sebebi daha önce de ifade edildiği üzere Müslim'in cihada dair hadisleri İmâre bölümünde kaydetmiş olmasıdır.

Rivayetlerin bablara göre dağılımına bakıldığında daha çok tek hadisli babların ön plana çıktığı görülür. Tek hadisli babların yoğunluğu eserdeki konuların çeşitliliği açısından önemli bir unsur olduğu kabul edilse de okuyucu düşünüldüğünde durum daha farklı olmaktadır. Çünkü bir bab başlığı altında ne kadar çok rivayet varsa konunun anlaşılması da o denli kolay olacaktır. Bu fikir doğru kabul edildiğinde en anlaşılır rivayetlerin İbn Mâce'nin *Sünen*'inde zikredilen hadisler olduğu kanaatine varılabilir.

Konu farklılığı nazara alındığında ise hem rivayetlerin hem de bab başlıklarının fazlalığı hesaba katılırsa hiç kuşkusuz Ebû Dâvûd'un *Sünen*'ni ilk sırada gelmektedir.

SONUÇ

Cihad muhtevalı rivayetler *Kütüb-i Sitte* müellifleri tarafından daha çok “Kitâbü’l-Cihâd”da zikredilmiştir. Tezin giriş kısmında kavramsal çerçeve göz önünde bulundurularak cihad kavramı açıklanmış ve kavramın kelime olarak çaba, gayret ve emek gibi manalara geldiği anlaşılmış, kavramsal olarak ise Allah yolunda yapılan her türlü mücadele olduğu kanaatine varılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de cihad muhtevalı âyet-i kerîmelerin yer alması, Müslümanların fetihlerle birlikte refaha kavuşmaları neticesinde cihad ruhunun canlı tutulması ve musanniflerin şahsî cihad arzusu ve mücadelesi gibi nedenlerin cihad edebiyatının ortaya çıkmasına sebep olduğu anlaşılmıştır.

Hadis edebiyatı içinde müstakil olarak telif edilen cihad muhteval eserlerin örnekleri tespit edilmiş bunlar içerisinde ilk telif edilen eserin Abdullah b. Mübârek’in *Kitâbü’l-Cihâd*’ı olduğu görülmüştür.

Birinci bölümde Kitâbü’l-Cihâd muhtevalı müstakil eserler ve özellikle *Kütüb-i Sitte* öncesi eserler içerisinde bir bölüm olarak yer alan cihad içerikli rivayetler incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde bu eserlerde cihada teşvik, cihadın fazileti, şehidliğin fazileti, ganimetler, cihadın usul ve âdâbı, savaş aletleri, Allah yolunda nöbet tutmanın ve infakta bulunmanın fazileti gibi konuların ağırlıklı işlendiği tespit edilmiştir.

Tezin asıl kısmını oluşturan ikinci bölümde ise *Kütüb-i Sitte*’de yer alan cihad muhtevalı bölümler ele alınmıştır. Bu bölümler Buhârî’de ve Müslim’de “Kitâbü’l-Cihâd ve’s-Siyer” adıyla geçmiş, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Nesâî’de ise “Kitâbü’l-Cihâd” olarak zikredilmiştir. Bölüm isim olarak Tirmizî’de ikiye ayrılmış ilki “Ebvâbu Fezâili’l-Cihâd”, ikincisi ise “Ebvâbu’l-Cihâd” şeklinde yer almıştır. Fakat bu bölümlerde zikredilen rivayetlerin konuları göz önünde bulundurulduğunda diğer beş eserden çok da farkının olmadığı anlaşılmıştır.

Kütüb-i Sitte çerçevesinde cihad muhtevalı rivayetler diğer bölümlerde de araştırılmış bu araştırma neticesinde Buhârî’nin megâzî bölümünde, Müslim’in imâre bölümünde, Tirmizî’nin siyer bölümünde, Nesâî’nin ise Bîat bölümünde cihad içerikli rivayetlerin yoğun olarak işlendiği tespit edilmiştir. Fakat İbn Mâce’de ve Ebû Dâvûd’da cihad bölümü haricindeki bölümlerde cihad muhtevalı rivayetler yoğun olarak işlenmemiştir.

Kütüb-i Sitte’de yer alan cihad muhtevalı rivayetlerin daha çok şu on iki (12) başlık altında yoğunlaştığı görülmüştür: Cihadın usul ve âdâbı, savaş aletleri, cihada teşvik ve cihadın fazileti, ganimetler, şehidliğin fazileti, ismen zikredilen savaşlar, yolculuk halleri, muhtelif faziletli durumlar, devlet başkanına itaat ve Bîat, infâkın fazileti, esirler ve kadınların cihadı.

Diğer taraftan bölümlerde işlenen cihad konusunu cihada hazırlık, cihad sırasında ve cihad sonrasında yapılması gerekenler şeklinde üç ana başlık altında toplayıp değerlendirmek de mümkündür.

İlgili bölümlerin muhtevası incelenirken bab başlıkları ile hadislerin, bab başlıkları ile bölüm başlığının, bab başlıklarının kendi aralarındaki, bölüm başlığı ile hadislerin ve hadislerin kendi arasındaki münasebet tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada cihad bölümlerinin kendi içerisinde genel olarak bir uyum ve ahenk içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Musannifler cihad bölümlerini eserlerine alırken cihadı tıpkı namaz, oruç, zekât gibi bir ibadet telakki etmişler ve bu doğrultuda konuya gerekli ihtimamı göstermişlerdir. Ayrıca eserlerde zikredilen cihad muhtevalı rivayetlerin birçoğu da benzer içeriğe sahiptir.

İncelemeye tabi tutulan on üç (13) eserin cihad bölümlerinde üç bin yüz yetmiş iki (3172) rivayet tespit edilmiştir. Bunlara cihad rivayetlerini barındıran diğer bölümler de eklendiğinde sayı üç bin dört yüz on beşe (3415) ulaşmaktadır.

İncelenen bu hadisler içerisinde nefisle cihaddan bahseden sadece iki rivayete rastlanmıştır. Ayrıca Tebük Seferi dönüşünde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) söylediği iddia edilen "küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz" sözüne incelenen bu on üç eserde rastlanılmamıştır. Diğer taraftan kişinin cihada çıkabilmesinin anne-babanın iznine tabi olduğuna dair rivayetler zikredilse de bunların farz-ı kifaye olan cihad için geçerli olduğu tespit edilmiştir. Konuya dair diğer bir mesele de kadınların cihadıdır. Rivayetlere göre kadınların cihad sevabından mahrum olmama adına hac yapabilecekleri, dolayısıyla onlar için haccın cihad sayılabileceği de ifade edilmiştir. Bu rivayetler haricindeki hadîs-i şeriflerin tamamına yakınında cihadın kıtal boyutunun işlendiği tespit edilmiştir. Mevcut tablo sadece hadis eserlerindeki Cihad bölümlerinden hareketle bütüncül cihad tasavvuru elde etmenin oldukça zor, hatta imkânsız olduğunu göstermektedir. Bu durumda cihad, siyer, megâzî, imâre, Bîat gibi cihad hadislerinin yer aldığı diğer bölümleri de ele alıp bir bütün içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim bizim burada yapmaya çalıştığımız da zikri geçen hadis kitapları üzerinde cihad konusunu muhteva yönüyle işlemek ve bundan sonra yapılacak çalışmalara bir basamak oluşturmaktır.

Diğer taraftan sadece hadis kaynaklarından hareketle de cihad algısına ulaşmak, yanlış neticelere varılmasına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla sağlıklı bir cihad anlayışı için Kur'ân ve sünnet temel kabul edilmekle birlikte günün şartları ve ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim doğru bir cihad anlayışı oluşturulmadığında da İslâm adına ve cihad niyetiyle yapıldığı iddia edilen cinayetlere meşru zemin hazırlanmış olacaktır.

Sonuç olarak günümüzde de hararetle tartışılmakta olan cihad hususunda etraflı çalışmalara duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Zira dinî metinleri yorumlama biçimleri, farklı cihad telakkilerini beslemektedir. Nitekim birtakım zümreler cihadı sadece nefis terbiyesine indirgeyip cephe savaşını 'küçük cihad' diyerek ikinci plana atarken, bazı kesimler elinde silah ile masum ve savunmasız insanların katline soyunmuştur. Her halükarda ifrat ve tefritten uzak olarak cihad konusunun yeni çalışmalarla daha da zenginleştirilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Mübârek, Ebû Abdurrahman Abdullah İbnü'l-Mübârek b. Vâzih el-Mervezî, *Kitâbü'l-Cihâd*, el-Mektebetü'l-Asriyye (thk. Nezîh Hammâd), ed-Dâru't-Tunûsiyye, 1409/1988.
- _____, *Kitâbü'l-Cihâd* (trc. İshak Doğan), Hüner Yayınları, İstanbul 2012.
- Abdürrezzâk, Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmam b. Nafi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef* (thk. Habiburrahman A'zami), (Ma'mer b. Râşid'in el-Câmiî'nin eklenmiş hali), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983, I-XI.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb Arnavût, Adil Mürşid), Müessesetü'l-Risâle, Beyrut 1421/2001, I-XLIV.
- Akpınar, Cemil, "İbn Cemâa, Bedreddîn", *DİA*, XIX, 388.
- Akpınar, Ömer Faruk, "İslam Edebiyatında Kitâbü'l-Cihâd'ların Muhteva Gelişimi", *Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu*, Sakarya 2016, II, 255-283.
- Akyüz, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, XXXVI, 298.
- Akyüz, Vecdi, *Kur'ân'da Siyasi Kavramlar*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1998.
- Algül, Hüseyin, "Gazve", *DİA*, XIII, 488-489.
- Avcı, Casim, "Bahaeddîn İbn Şeddâd", *DİA*, XX, 373.
- Aydemir, Hâlis "Metnin Anlaşılmasında Tevhib ve Tasnifin Rolü İbn Hibban'ın et-Tekasim ve'l-Enva Örneği", *Gerede X. Hadis Meclisi, Uluslararası İhtisas Toplantısı*, İstanbul 2011.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *'Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1421/2001, I-XXV,
- Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr, *'Avnu'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1414/1994, I-XIV.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selam*, Mektebetü's-Selefiyye, Medîne ts. I-XIV.
- _____, *er-Rihle fî talebi'l-hadîs* (thk. Nurettin İtr), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1395/1975.
- _____, *Şerefu Eshâbi'l-Hadîs* (thk. Mehmed Said Hatiboğlu), AÜİFY, Ankara 1392/1972.
- _____, *Takyîdü'l-ilm*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut 1394/1974.
- _____, *el-Câmi' li-ahlâki'r-ravi ve âdâbü's-samî'* (thk. Mahmûd Tahhan), Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1403/1983.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir), Dâru Tavgı'n-Necâ, 1422/2001, I-IX.
- Canan, İbrahim, *Hizmet Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008.
- Cebeci, Lütfullah "İmâm-ı Tirmizî", *AÜİİD*, 1980, Sayı; 4.
- Ceran, İsmail, "İbn'ül-Münâsıf", *DİA*, XXI, 153.
- Çağrı, Mustafa, "Davet", *DİA*, IX, 16-19.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2003.

- Çanga, Mahmut, *Kur'ân'ı Kerîm Lügati*, Timaş Yayınları, İstanbul 1991.
- Çın, Dursun *Hadiste Kitâbü'l-Megâzî Literatürünün Erken Dönem Kaynaklarının Tespiti ve Değerlendirilmesi: İmam Buhârî Örneği* (yüksek lisans tezi, 2013), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çörtü, Mustafa Meral, *en-Nesâî ve Tefsir el-Kur'ân al-Azîm'i* (doktora tezi, 1990), MÜSBE.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî), Dâru'l-Muğnî, 1421/2000, I-IV.
- Davudoğlu, Ahmed, *Sahih'i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Yayınevi, İstanbul 1973, I-XII.
- Dinçoğlu, Mehmet, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2012.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (thk. Şuayb Arnavût, Muhammed Kamil), Dâru'l-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009, I-VII.
- Ebû Nuaym, el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Matbaâtü's-Saade, Kahire 1352/1933, I-X.
- Ebü'l-leys Semerkandî, İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed, *Tefsîru'l-Kur'ân* (sadeleştiren Mehmet Karadeniz), Sezgin Neşriyat, İstanbul 1414/1993, I-VI.
- Efendioğlu, Mehmet, “Ziyâeddîn el-Makdisî”, *DİA*, XLIV, 491.
- _____, “Saîd İbn Mansûr”, *DİA*, XXXV, 562.
- el-A'zamî, M. Mustafa, “Buhârî, Muhammed b. İsmail”, *DİA*, VI, 368-372.
- el-Buhârî, Alaüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz (ö. 730/1330), *Keşfü'l-esrâr*, Dersâadet: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1308/1891, I-IV.
- el-İsfahânî, Rağîb, *el-Müfredâtu elfâzi'l-Kurân*, (thk. Safvân Adnân Dâvûdî), Dâru'l-Kalem, Beyrut 1412/1992.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (sadeleştiren Sıtkı Güllü), Huzur Yayınları, İstanbul 2003, I-X.
- Erkaya, Musa, *İbn Mâce'nin Hadis Kültüründeki Yeri* (doktora tezi, 2004), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- eş-Şafiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafiî, *es-Sünenü'l-me'sûre* (thk. Abdülmü'ti Emîn Kal'acî), Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1406/1986.
- Fayda, Mustafa, “Abdullah b. el-Mübârek Kitâbü'l-Cihâd”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1976, c. XXI.
- _____, “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, XXXVII,
- _____, “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmalar”, *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985.
- Fesevî, Ebû Yusuf Yakub b. Süfyan b. Cuvvan el-Farisi, *Kitâbü'l-ma'rife ve't-tarih* (thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Mektebetü'd-Dâr, Medine 1410/1990, I-IV.
- Firuzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakup, *Kâmûsü'l-muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407/1987.

- _____, *Kâmus Tercümesi* (trc. Mütercim Asım Efendi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 1434/2013, I-II.
- Gölcük, Şerafettin, “Bâkılânî”, *DİA*, IV, 535.
- Güler, Zekeriya, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Adal ofset, Konya 2002.
- _____, “Buhârî ve el-Câmiu’s-Sahîh’i Üzerine”, *BEÜİFD*, İstanbul 2015, c. 2, Sayı 1.
- Hatiboğlu, İbrahim “İbn Ebu’d-Dünya” *DİA*, IXX, 457.
- Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1983, I-X.
- Hızlı, Mefail, “Siyer”, *Şamil İA.*, V, 428.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. Îsâ, el-Kureşî el-Humeydî *Müsned* (thk. Habiburrahman A'zami, Hüseyin Selim Esed), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1382/1962, I-II.
- Itr, Nureddin, “Dâvûd ez-Zâhirî”, *DİA*, XLIV, 49.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstizkâr* (thk. Salim Muhammed A'tâ, Muhammed Ali Muavvad), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, I-IX.
- _____, *Câmiu beyânî'l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fî rivayetihi ve hamlihî* (thk. Ebû'l-Eşbal ez-Züheyri), Dâru İbni'l-Cevzi, 1414/1994, I-II.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târîhu medîneti Dımaşk* (thk. Muhibbüddîn Ebi Said Ömer b. Garamel-Amri), Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1416/1996, (80 cilt, 60 cildi tahkikli)
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik b. Battâl el-Bekî el-Kurtubî, *Şerhu Sahîh-i Buhari* (thk. Ebû Temim Yasir b. İbrâhim), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1420/2000, I-X.
- İbn Ebû Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dehhâk b. Mahled eş-Şeybânî (thk. Müsâid b. Süleyman er-Râşid), *Kitâbü'l-cihâd*, Dâru'l-Kalem, Medîne 1409/1989, I-II.
- _____, el-Âhâd ve'l-mesânî (thk. Basim Faysal Ahmed Cevabira), Dâru'r-Raye 1411/1991, I-V.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, (thk. Kemal Yusuf Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409/1989, I-IV.
- _____, *el-Musannef* (trc. Hüseyin Yıldız), Ocak Yayıncılık, İstanbul 2011.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekerıyyâ, *Mu'cemu mekâyîsü'l-luğa* (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun), Dâru'l-cîl, Beyrut 1411/1991, I-VI.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, Dâru Sadır, *Tehzîbü't-tehzîb*, Beyrut 1388/1968, I-XII.
- _____, *Takrîbu't-tehzîb* (thk. Abdülvehhab Abdüllatif), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1395/1975, I-II.
- _____, *Fethu'l-barî şerhu Sahîhu'l-Buhârî* (nşr. M. Fuad Abdülbâki, Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379/1959, I-XIII.
- _____, *Muhtasar Fethü'l-barî* (ihtisar eden: Ebû Suhayb Safâ ed-Davvî Ahmed el-Adevî), (trc. Osman Güman, Mehmet Odabaşı), Polen Yayınları, İstanbul 1428/2007, I-VII.

- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve ebnâu ebnâi'z-zamân* (thk. İhsan Abbas), Dâru Sadr, Beyrut 1398/1978, I-VIII.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyâb ez-Zürâî ed-Dımeşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), *Zâdu'l-me'âd fi hedy-i hayri'l-'ibâd*, (thk. Şuayb el-Arnâvût, Abdülkadir Arnaut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1399/1979, I-V.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1372/1952, I-II.
- _____, *Sünen* (thk. Şuayb el-Arnâvût, Adil Marşed) Dâru'l-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009, I-V.
- _____, *el-Müctebâ* (thk. Abdulfettâh Ebû Gudde), Mektebü'l-Metbu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Haleb 1406/1986, I-IX.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-arab*, Dâru's-Sadîr, Beyrut ts. I-XV.
- İbn Sad, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri İbn Sa'd, (ö. 230/845) *et-Tabakatü'l-Kübrâ: Kısmü'l-Mütemmim* (thk. Ziyâd Muhammed Mansûr), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1407/1987.
- İbnü's-Salah, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ İbnü's-Salâh Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Ulûmü'l-hadîs* (thk. Nureddin İtr), Dâru'l-fıkr, Dımaşk 1406/1986.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Sıfatü's-safve* (thk. Mahmûd Fahuri; thrc. Muhammed Revvas Kal'aci), Dâru'l-Maaârif, Beyrut 1399/1979, I-IV.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seadât Mecdüddîn Mübârek b. Muhammed, (606/1210) *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs* (thk. Tahir Ahmed Zavi ve Mahmûd Muhammed Tanahi), Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut 1379/1979, I-V.
- _____, *fi Şerhu Müsnedi's-Şâfiî* (thk. Ahmed b. Süleyman, Ebu Temim Yasir b. İbrâhim), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1426/2005, I-V.
- İbnü'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak b. Ya'kûb, *el-Fihrist* (thk. İbrahim Ramâzan), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1417/1997.
- İmamoglu, Abdullah Taha, *Hadis ve Siyaset*, Beka Yayıncılık, İstanbul 2015.
- İmamoglu, Abdullah Taha, "I. Dünya Savaşına Bibliyografik Bir Katkı: Osmanlı'da Cihad Risaleleri", *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası, Bildiri Kitabı* (ed. Halil Çetin, Lokman Erdemir), Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015, I, s. 151-179.
- Kâdî 'İyâz', Ebû'l-Fazl 'İyâz' b. Musa b. 'İyâz' el-Yahsubi, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik* (thk. Ahmed Bekr Mahmûd), Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1387/1967. I-III.
- _____, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim* (thk. Yahya İsmail), Dâru'l-Vefâ, Mısır 1418/1998, I-VIII.
- Kallek, Cengiz, 'Bîat', *DİA*, VI, 120.
- Kandemir, M. Yaşar, "Cemmâilî", *DİA*, VII, 338.

- ____, “Müslim b. Haccâc”, *DİA*, XXXII, 93-94.
- ____, “el-Câmi’u’s-Sahîh”, *DİA*, VII, 124.
- ____, “İbn Mâce”, *DİA*, XX, 161.
- ____, “Ebû Dâvûd es-Sicistânî”, *DİA*, X, 119-121.
- ____, “es-Sünen” *DİA*, XXXVIII, 145.
- ____, “Tirmizî”, *DİA*, XLI, 202-204.
- ____, “Nesâî”, *DİA*, XXXII, 563-565;
- Kara, Mustafa, “Hüsamedîn Bursevî”, *DİA*, IXX, 511.
- Karacabey, Salih, “Hattâbî” *DİA*, XVI, 489.
- Kâsımî, Cemâleddîn Muhammed b. Muhammed Saîd Cemâleddîn, *Hayatü'l-Buhârî* (thk. Mahmûd Arnaut), Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1413/1992.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Matbaatü'l-Kübrâ, Kahire 1323/1905, I-X.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. M.[ehmet] Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran 1387/1967, (Ankara: Maarif Vekâleti, 1941'in tıpkıbasımı) I-II.
- Kavaklıoğlu, Mahmut, “Hadis Edebiyatında Kitâbü'l-Edeblerle İlgili Bir Değerlendirme”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2001 c. III, sayı 2.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-müellifin: teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Müsenna, Beyrut 1376/1957, I-XV.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs Hasenî, *er-Risâletü'l-müstatrefe* (çev. Yusuf Özbek), İz Yayıncılık, İstanbul 1414/1994.
- Khaldi, Smain, *İmam Mâlik ve Muvatta Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 2002) MÜSBE.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- Küçük, Raşit, “Abdullah İbnu'l- Mübârek ve Hadis İlmindeki Yeri”, *MÜİFD*, İstanbul 1985, sayı 3.
- ____, “Abdullah b. el-Mübârek”, *DİA* I, 122.
- Küçükaşçı, Mustafa, “Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir” *DİA*, IXX, 323.
- Lâmişî, Ebû's-Sena Mahmûd b. Zeyd (ö. 522/1128) *Kitâb fî usûli'l-fıkıh* (thk. Abdülmecîd Türkî), Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1995.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta'u'l-İmâm Mâlik* (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1406/1985.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemaledin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzî, *Tehzibü'l-kemal fî esmâi'r-ricâl* (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1413/1992, I-XXXV.
- Molla Fenarî, Şemseddîn Muhammed b. Hamza b. Muhammed (834/1431), *Fusûlü'l-bedâyi' fî usûli's-şerâi'*, Şeyh Yahyâ Efendi Matbaası, İstanbul 1289/1873, I-II.

- Mukatıl b. Süleyman, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, (thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (çev. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, İstanbul 2004.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tâcilarifin b. Ali, *et-Tevkîf alâ mühimmâti't-teârîf* (thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye), Dârü'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, 1410/1990.
- _____, *Feyzü'l-kadîr şerhi'l-Câmi's-Sagîr*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1357/1938, I-VI.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru lhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1375/1956, I-V.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen 'ü-Nesâî* (thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Haleb 1406/1986, I-IX.
- Neseî, Ebü'l-Berekât Hafızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *Keşfü'l-esrâr şerhi'l-Musannef ale'l-Menâr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, I-II.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî *Sahîhi Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî=el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, lhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1347/1929, I-XVIII.
- Özel, Ahmet, 'Cihad' *DİA*, VII, 527.
- _____, "Mâlik b. Enes", *DİA*, XXVII, 506-513.
- Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005.
- Sâbûnî, Muhammed Ali *Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsiri* (trc. Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul 1404//1984.
- Said b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî, *Sünenü Saîd b. Mansûr* (thk. Habîburrahmân el-A'zamî), Dârus's-Selefiyye, 1403/1982, I-II.
- Sandıkçı, *Kemal İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1991.
- _____, "Ebû Muhammed İbn Asâkir", *DİA*, IXX, 321.
- Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebûbekr, *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru lbn Affân, 1416/1996, I-VI.
- _____, *Tabakâtü'l-huffâz*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1403/1983, s. 285.
- Süleyman el-Bâci, Ebü'l-Velîd Süleyan b. Halef b. Sa'd et-Tücbî, *el-Müntekâ şerhu Muvatta*, Matbaatü's-Saade, Kahire 1332/1914, I-VII.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1404/1984, I-XXX.
- Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned* (thk. Muhammed Abdü'l-Muhsin et-Türkî), Dâru Hicr, 1419/1919. I-IV.
- Terzi, Mustafa Zeki, *İlk Siyer-Megâzî Yazarları ve Eserleri*, Sönmez Matbaa ve Yayınevi, Samsun 1990.
- _____, "Buhârî'nin Sahîhi'ndeki Siyer ve Meğazî Rivayetleri", *OMÜİFD*, Samsun 1415/1995, sy. 5.
- Teymur, Muhammed Ali, *Buhârî'nin Hocasının Hocası Abdullah İbnü'l-Mübârek Kitâbü'l-Cihâd*, Otağ Yayınevi, İstanbul 1980.

- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Matbaa-i Mustafa, Kahire 1395/1975, I-V.
- Tokpınar, Mirza, *Abdürrezzâk b. Hemmâm ve Musannef'i*, Beka Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Toksarı, Ali, "Sahihu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri" (Terâcimu Sahîhi'l-Buhârî), Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî Uluslararası Sempozyumu (nşr. Ahmet Hulusi Köker), Kayseri Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 18-19, 1987.
- Tomar, Cengiz, "Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir" *DİA*, IXX, 323.
- Uludağ, Süleyman, "Mücahede", *DİA*, XXXI, 440-441.
- Uzun, Mustafa, "Siyer ve Megâzî", *DİA*, XXXVII, 324-326.
- Wensinck, Arent Jean, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-hadisi'n-nebevi= Concordance et indices de la tradition musulmane*, 1358/1939, ofs Leiden: E.J. Brill, 1936, I-VII.
- Yakut Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh Hamevî Bağdâdî Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân*, Dâru Sadr, Beyrut 1399/1979, I-V.
- Yaman, Ahmet, "Savaş" *DİA*, XXXVI, 189-194.
- _____, "Siyer", *DİA*, XXXVII, 316.
- Yardım, Ali, *Hadis I-II*, Damla Yayınları, İzmir 2000.
- _____, "Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe", *DİA*, XIX, 442-443.
- Yatkın, Nihat, *Ebû Bekîr İbn Ebû Şeybe ve Kitâbü'l-Musannef'i*, (doktora tezi, 1998) AÜSBE.
- Yeniel, Necati ve Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1990, I-IV.
- Yüce, Saadettin, *Dârimî ve Buhârî'nin Rikâk Bölümlerinin Tahlili*, (yüksek lisans tezi 2010), SÜSBE.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (thk. Abdusettâr Ahmed Ferrâc), et-Turâsî'l-Arabî, Kuveyt 1965, I-XL.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârîkî ed-Dımeşkî (ö. 748/1348) *Tezkiretü'l-huffâz*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1375/1956, I-IV.
- _____, *Siyeru a'lami'n-nübelâ* (thk. Şu'ayb el-Arnaût ve Ali Ebû Zeyd), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1403/1983, I-XXV.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-belâğa* (thk. Mezd Naim, Şevki Maarri), Beyrut 1418/1998, s. 122.
- _____, *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs* (thk. A. Muhammed el-Becâvî-M. Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Ma'rife, II. bsk. Lübnan ts. I-IV.
- Zirikli, Hayreddîn b. Mahmûd *el-A'lâm: Kamusu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1423/2002. I-VIII.
- Zuhaylî, Vehbe, *Tefsirü'l-veciz* (trc. Hacı İnan), Dua Yayıncılık, İstanbul 2012, I-IV.

ÖZGEÇMİŞ

1987’de Amasya’da doğdu. 2007’de Bakırköy İHL’den 2011’de Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’den mezun oldu. 2012’de Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmi Bilimler yüksek lisans programına yerleşti. Halen MEB’de DKAB öğretmeni olarak görev yapmaktadır.